

ศิลปศาสตร์

เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน

ศิลปศาสตร์ เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน

พระธรรมปิฎก
(ป. อ. ปยุตฺโต)

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สถาปนาครบ ๓๕ ปี

ศุกร์ที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๐

ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต)

ISBN 974-572-572-2

พิมพ์ครั้งแรก สิงหาคม ๒๕๔๐

๓,๐๐๐ เล่ม

เนื่องในวันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ครบ ๓๕ ปี วันศุกร์ที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๐

ดำเนินการผลิตโดย

บริษัท ส่องสยาม จำกัด

โทรศัพท์ ๒๒๕-๔๕๓๓-๕

โทรสาร ๒๒๒-๕๑๘๘

คำนำ

หนังสือเรื่อง “ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน” นี้ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในวโรกาสที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะได้รับการสถาปนาครบ ๓๕ ปี ณ วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๐

หนังสือเล่มนี้ได้รวบรวมบทบรรยายธรรมะ อันมีค่ายิ่ง เรื่อง “ศิลปศาสตร์แนวพุทธ” “ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย” และ “บทบาทของศิลปศาสตร์กับสังคมและจริยธรรม” ที่พระเดชพระคุณ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต ป.ธ.๙) ได้เคยแสดงให้ชาวคณะศิลปศาสตร์ นักวิชาการ และบุคคลทั่วไป ได้รับฟังในกิจกรรมวิชาการที่คณะได้จัดขึ้นในวโรกาสต่างๆ และได้เคยจัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วอย่างน้อย ๑ ครั้ง ยกเว้น บทบรรยายธรรมะเรื่อง “บทบาทของศิลปศาสตร์กับสังคมและจริยธรรม” ที่แสดงในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ศิลปศาสตร์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” เพื่อเกิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมงคลวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี ณ โรงแรมสยามซิตี้ ในวันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ ซึ่งได้จัดพิมพ์ขึ้นในครั้งนี้เป็นครั้งแรก

คณะศิลปศาสตรรัฐีกำนึกในพระเดชพระคุณของพระธรรม-
ปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ได้กรุณาอนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือรวม
บทบรรยายธรรมะทั้ง ๓ เรื่อง เป็นที่ระลึกในวันครบรอบ ๓๕ ปี แห่ง
การสถาปนาคณะศิลปศาสตร และยังได้มีความเมตตาอย่างสูง ให้
ชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า “ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน” พร้อมทั้งได้
กรุณาจัดพิมพ์ต้นฉบับเป็นที่เรียบร้อย ช่วยให้การจัดพิมพ์หนังสือ
เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างราบรื่นและรวดเร็ว

คณะศิลปศาสตรเชื่อมั่นว่า ความรู้ ความคิดที่หลักแหลม
และสุขุมลึกซึ้งที่พระเดชพระคุณ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)
ได้ถ่ายทอดไว้ในหนังสือเรื่อง “ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน” นี้
จะเป็นแสงสว่างทางปัญญาที่ช่วยชี้ทางให้นักศิลปศาสตรได้ตระหนัก
ถึงบทบาทหน้าที่อันยิ่งใหญ่ของตน ในอันที่จะนำองค์ความรู้ด้าน
ศิลปศาสตรมาพัฒนาคนให้เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ ความคิด
ความสุข และจริยธรรม อีกทั้งช่วยให้นักสังคมศาสตร์ และ
นักวิทยาศาสตร์ ได้มองเห็นแนวทางที่จะนำความรู้ด้านศิลปศาสตร
ไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาบุคลากรในวิชาชีพ ให้เป็นทรัพยากรที่มี
ประโยชน์และคุณค่าอย่างแท้จริงต่อสังคมไทย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิระพรรณ บุญเกียรติ)

คณบดีคณะศิลปศาสตร

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๐

อนุโมทนา

ในโอกาสมงคลอันสำคัญ ที่วันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะเวียนผ่านมาครบ ๓๕ ปี ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๔๐ ทางคณะได้แจ้งกุศลฉันท์ที่จะนำคำบรรยายของ อาตมภาพ ที่ได้แสดงในวาระต่างๆ แห่งกิจกรรมทางวิชาการของ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๓ เรื่อง มารวมพิมพ์ เป็นเล่มเดียวกัน กล่าวคือ

๑. คำบรรยายเรื่อง “ศิลปศาสตร์แนวพุทธ” ที่แสดงในวัน คล้ายวันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ ครบ ๒๗ ปี ณ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๒ ซึ่งทางคณะ ศิลปศาสตร์ได้เคยพิมพ์เผยแพร่แล้ว ๒ ครั้ง

๒. คำบรรยายเรื่อง “ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก” ที่ได้แสดงในการสัมมนา ทางวิชาการของคณะศิลปศาสตร์ เรื่อง อนาคตของภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า กัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเจริญพระ ชนมายุครบ ๖ รอบนักษัตร ณ ดิกลั่นติไมตรี ทำเนียบรัฐบาล เมื่อ วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๘ ซึ่งทางคณะศิลปศาสตร์ได้ตีพิมพ์เผยแพร่มาก่อนแล้ว

๓. คำบรรยายเรื่อง “บทบาทของศิลปศาสตร์ กับสังคมและจริยธรรม” ที่แสดงในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง ศิลปศาสตร์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี จัดที่โรงแรมสยามซิตี้ ณ วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๙ ซึ่งจะตีพิมพ์คราวนี้เป็นครั้งแรก

เพื่อให้เรียกขานได้ง่าย ขอดังชื่อหนังสือที่รวมคำบรรยาย ๓ เรื่องข้างต้นเป็นเล่มเดียวกันนี้ว่า ศิลปศาสตร์เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน

ขออนุโมทนาต่อทางคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้มีฉันทเจตนา จะส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งปัญญาและกุศลธรรม ในวาระสำคัญแห่งวันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ ด้วยการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการและจริยธรรม เป็นการเสริมความเป็นมงคลแห่งโอกาสอันสำคัญนั้นยิ่งขึ้นไป ขอเกลี่ยาณกรรมที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญครั้งนี้ จงเป็นปัจจัยอำนวยการให้ชาวคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกท่าน เจริญด้วยจตุรพิธพรชัยร่วมเย็นงอกงามในธรรม และขอให้คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เจริญมั่นคง สามารถบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวไทยและมวลมนุษย ให้สัมฤทธิ์ผลสมดังมโนปณิธาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)

๑๔ พฤษภาคม ๒๕๔๐

สารบัญ

อนุโมทนา ..... (๑)

ศิลปศาสตร์แนวพุทธ ๑

๑ ความหมาย ขอบเขต

และความเป็นมาของศิลปศาสตร์ ๕

ความหมายของศิลปศาสตร์ ๕

เนื้อหาและขอบเขตของศิลปศาสตร์ ๙

ศิลปศาสตร์ในสายวัฒนธรรมตะวันออก ๑๒

ศิลปศาสตร์แบบตะวันออก หรือแบบตะวันตก ๑๖

๒ การศึกษาศิลปศาสตร์ ๑๘

ศิลปศาสตร์ในฐานะเป็นวิชาพื้นฐาน ๑๘

แง่ที่ ๑ ศิลปศาสตร์ มองโดยความสัมพันธ์กับ

วิชาชีพและวิชาเฉพาะต่าง ๆ ๒๐

ศิลปศาสตร์มีจุดหมายปลายทางเพื่อสร้างบัณฑิต ๒๐

ศิลปศาสตร์มีจุดหมายในระหว่างเพื่อสร้างนักศึกษา ๒๓

องค์ประกอบ ๓ ประการของความเป็นบัณฑิต ๒๖

แง่ที่ ๒ ศิลปศาสตร์ มองโดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์

กับสิ่งที่มนุษย์เกี่ยวข้องเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี ๒๘

องค์ประกอบ ๓ แห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์ ๒๘

ปัญหาที่กระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์.....	๓๐
วิถีทางที่จะแก้ปัญหา	๓๔
แง่ที่ ๓ ศิลปศาสตร์ มองโดยสัมพันธ์กับกาล	
เวลา ยุคสมัย และความเปลี่ยนแปลง	๓๖
ความเปลี่ยนแปลงเอื้อประโยชน์แก่มนุษย์อย่างไร?	๓๖
มนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรต่อกาลเวลา	
และความเปลี่ยนแปลง?	๓๗
จะเป็นคน “ทันสมัย” จะต้องทำอย่างไร?	๔๐
แง่ที่ ๔ ศิลปศาสตร์ มองในแง่เทศะ.....	๔๕
รู้เขา รู้เรา คืออย่างไร?	๔๕
จะรู้เขาจริง ต้องรู้ถึงเหตุปัจจัย	๔๗
ที่วารู้เขา รู้เรานั้น รู้ไปเพื่ออะไร?	๔๙
แง่ที่ ๕ ศิลปศาสตร์ มองในแง่การพัฒนา	
ศักยภาพของมนุษย์	๕๑
ศิลปศาสตร์เป็นเนื้อเป็นตัวของการศึกษา	๕๑
ศิลปศาสตร์เป็นทั้งเครื่องพัฒนา	
และเครื่องมือรับใช้ศักยภาพของมนุษย์	๕๒
แง่ที่ ๖ ศิลปศาสตร์ มองในแง่การพัฒนาปัญญา	
ที่เป็นแกนของการพัฒนาศักยภาพ	
และการเข้าถึงอิสราภาพ	๕๖
ปัญญาในฐานะแกนกลางของการพัฒนาศักยภาพ	๕๖
คิดเป็นและคิดชัดเจน เป็นสาระของการพัฒนาปัญญา	๕๗
การพัฒนาปัญญามีจุดหมายเพื่ออิสราภาพ	๕๙

ศิลปศาสตร์เพื่อการพัฒนาปัญญาที่ได้ผล ๖๐

๓. สาระและจุดหมายของศิลปศาสตร์ ๖๓

รากฐานร่วมของศิลปศาสตร์ ๖๓

ความสำเร็จของศิลปศาสตร์ อยู่ที่สัจจะ จริยะ และศิลปะ .. ๖๔

ผู้บรรลุจุดหมายหรือผลผลิตสุดท้ายของศิลปศาสตร์ ๖๖

ศิลปศาสตร์นำสู่รุ่งอรุณของการศึกษา ๖๘

ความผิดพลาดของอดีตที่รบกวนการแก้ไข ๗๓

คำฝากแด่อาจารย์ศิลปศาสตร์ ๘๒

ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก ๘๗

เมื่อวัฒนธรรมไทยตกเป็นฝ่ายรับ ๘๙

เพียงแค่ว่ารับก็ยังไม่ทัน จะผันตัวขึ้นเป็นผู้นำได้อย่างไร ๙๕

มองตัวเองให้เห็นลึกถึงฐาน

จะเห็นทางผันตัวขึ้นมาทำการสร้างสรรค์ ๑๐๔

จากวัฒนธรรมที่มัวปกป้องตัว

สู่ความเป็นวัฒนธรรมที่นำในการสร้างสรรค์ ๑๑๖

บทบาทของศิลปศาสตร์ กับสังคมและจริยธรรม....๑๒๗ ✓

คุณสมบัติที่ดีเด่นของศิลปศาสตร์ ๑๓๐

ถ้าศึกษาไม่ถูก แทนที่จะแก้

ก็จะกลายเป็นก่อและซ้ำเติมปัญหา ๑๓๓

จะบูรณาการจริยธรรมเข้าไปในชีวิต

ต้องมองเห็นบูรณาการของจริยธรรมก่อน.....๑๓๘

ถ้าบูรณาการได้ผล ก็ประสานประโยชน์

ของบุคคลสังคมและธรรมชาติให้กลมกลืนกันได้.....๑๔๕

ศิลปศาสตร์ต้องบูรณาการการศึกษา

เข้าไปในชีวิตที่เป็นอยู่จริงของคน.....๑๔๙

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนเริ่มกินอยู่เป็น.....๑๕๓

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนใช้อินทรีย์เป็น.....๑๕๖

การศึกษาสืบต่อสู่การสร้างสรรค์.....๑๖๑

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักจัดการชีวิตของตน.....๑๖๔

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักสัมพันธ์เชิงให้.....๑๖๘

๑

ศิลปศาสตร์แนวพุทธ

ศิลปศาสตร์แนวพุทธ*

ขอเจริญพร ท่านคนบดี ท่านอาจารย์ ท่านผู้ทรงคุณวุฒิ และท่าน
ผู้สนใจใฝ่รู้ใฝ่ธรรมทุกท่าน

วันนี้ อาตมภาพขอแสดงมุทิตาจิต คือ แสดงความยินดีต่อ
คณะศิลปศาสตร์ ในโอกาสที่มีอายุครบ ๒๗ ปี ซึ่งนับว่าเป็นเวลา
ที่ยาวนานพอสมควร ที่ว่ายาวนานนี้ก็ว่าไปตามความรู้สึก คือ
เป็นความรู้สึกต่อตัวเลขจำนวน แต่ถ้าว่าตามความรู้สึกต่อ
เหตุการณ์ละก็ รู้สึกว่าไม่นานเลย เหมือนกับว่า นี่เอง เพราะว่า
การตั้งคณะศิลปศาสตร์นั้น อยู่ในช่วงระยะเวลาที่อาตมภาพอยู่ไม่
ใกล้ไม่ไกลอยู่ในสถานที่ ที่พอจะรับทราบเหตุการณ์เกี่ยวกับการ
ก่อตั้งได้และมีความรู้สึกเหมือนกับว่าเหตุการณ์นั้นเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ๆ
เพราะฉะนั้น ในแง่ความรู้สึกต่อเหตุการณ์ จึงเป็นเรื่องใกล้ๆ เมื่อ
เร็วๆ นี้เอง ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของความรู้สึกเกี่ยวกับกาลเวลา
ส่วนการที่ได้แสดงความยินดีนั้น มีความหมายอย่างน้อย ๒
ประการคือ

---

* คำบรรยายธรรม เนื่องในวันคล้ายวันสถาปนาคณะศิลปศาสตร์ ครบรอบ ๒๗ ปี วันอังคารที่
๑๕ สิงหาคม ๒๕๓๒ ณ ห้องประชุมชั้น ๔ ตึกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๑. ยินดีในแง่ที่ว่า คณะศิลปศาสตร์นี้ เมื่อได้ก่อตั้งขึ้นแล้ว ก็ได้เจริญงอกงามมาตามลำดับ ผ่านลุล่วงผ่านอุปสรรคต่างๆ อยู่มาได้จนกระทั่งถึงวันนี้
๒. ในเวลาที่ผ่านมา ๒๗ ปีนี้ คณะศิลปศาสตร์ได้ให้การศึกษาก่อคุณบทรกุลธิดา ทำประโยชน์แก่ประชาชนจำนวนมาก ในทางการศึกษา การที่ได้ใช้เวลาทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่สังคมนี้ ก็เป็นสิ่งที่น่ายินดี จึงนับว่าเป็นเรื่องที่ควรแสดงมุทิตาจิต

วันนี้ ทางคณะได้นิมนต์ให้พูดเรื่อง ศิลปศาสตร์ และก็เติมคำว่า แนวพุทธเข้าไปด้วยที่นี้การมาพูดเรื่องศิลปศาสตร์ในที่ประชุมนี้ ซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องหรือเป็นเจ้าของวิชาเอง ดังชื่อคณะก็บอกชัดอยู่แล้วว่า คณะศิลปศาสตร์ ก็เท่ากับว่าเอาคนที่ไม่ใช่เจ้าของเรื่องศิลปศาสตร์ มาพูดให้ผู้เป็นเจ้าของเรื่อง หรือเป็นเจ้าการในเรื่องศิลปศาสตร์ฟัง จึงเป็นคล้ายกับว่าจะเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน เพราะฉะนั้น คงจะต้องพูดในแง่เป็นการประดับปัญญาบารมี คือถือว่าท่านผู้ฟังนั้นเป็นผู้มีปัญญาบารมีอยู่แล้ว ผู้พูดก็มาพูดเพียงว่าประดับปัญญาบารมี ทำให้ปัญญาของท่านงดงามขึ้น หรือว่ารุ่งรังยั้งขึ้นก็แล้วแต่ หมายความว่า ถ้าประดับไม่ดีก็กลายเป็นรุ่งรัง

ความหมาย ขอบเขต และความเป็นมาของศิลปศาสตร์

ชื่อที่ตั้งไว้ว่า “ศิลปศาสตร์แนวพุทธ” นี้ เป็นคำที่แปลก คงจะมีการถามกันว่า “มีด้วยหรือศิลปศาสตร์แนวพุทธ?” “ในพุทธศาสนามีศิลปศาสตร์หรืออย่างไร?” หรืออย่างน้อยก็ถามว่า “ศิลปศาสตร์แนวพุทธเป็นอย่างไร?”

เพื่อจะไม่ให้ต้องสงสัยกันมาก ตอนนี้ก็ขอให้ความหมายสั้นๆ ไว้ก่อนว่า ศิลปศาสตร์แนวพุทธ ในที่นี้ต้องการให้หมายความว่า เป็นการศึกษาศิลปศาสตร์ตามแนวทางที่ทำให้บุคคลเป็นผู้ที่รู้ ตื่น และเบิกบานด้วยปัญญา ถ้าจะให้ชัดกว่านั้นก็คือ เป็นศิลปศาสตร์ที่ศึกษาในแนวทางที่ถูกต้อง จนกระทั่งทำให้ผู้ที่ศึกษานั้นกลายเป็นพุทธขึ้นมาเลย ซึ่งจะถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่บรรลุจุดหมายสูงสุด

ความหมายของศิลปศาสตร์

เมื่อได้ให้ความหมายสั้นๆ ของคำว่า “ศิลปศาสตร์แนวพุทธ” ไปแล้ว ก็ต้องหวนกลับมาตั้งต้นที่คำว่าศิลปศาสตร์กันใหม่ ก่อนที่

จะพูดอะไรต่อไป ก็มาทำความเข้าใจเกี่ยวกับถ้อยคำว่า อะไรเรียกว่าศิลปศาสตร์ ศิลปศาสตร์ คือวิชาการประเภทไหนบ้าง เพื่อจะให้ความเข้าใจร่วมกัน ในเรื่องถ้อยคำ เพราะถ้าไม่มีความเข้าใจร่วมกันในเรื่องถ้อยคำแล้ว จะพูดอะไรต่อไปก็ยาก

“ศิลปศาสตร์”นี้ เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤต แยกเป็น ศิลป กับ ศาสตร หรือ พูดง่ายๆ ว่า ศิลป+ศาสตร เมื่อตัดแยกคำออกอย่างนี้แล้ว จะมาอธิบายคำว่าศิลป กับ ศาสตร ต่อไปอีก ก็คงเป็นเรื่องยืดยาว แล้วทั้งหมดนั้น ก็ดูจะไม่เกี่ยวกับชื่อศิลปศาสตร์ของคณะนี้ด้วย

ถ้าจะลัดเรื่องให้ตรงทีเดียว ก็ต้องพูดไปตามความเป็นมา ซึ่งปรากฏว่า คำว่า ศิลปศาสตร์ที่เราใช้ในกรณีนี้นั้น เป็นคำที่เราบัญญัติขึ้นมาในสมัยใหม่นี้เอง เพื่อให้ตรงกับคำภาษาอังกฤษ ซึ่งได้แก่คำว่า Liberal Arts เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดถึงความหมายของคำว่าศิลปศาสตร์ ในที่นี้ เราจะมาพูดถึงความหมายในภาษาไทยแท้ๆ หรือแม้แต่ตามหลักภาษาเดิมที่เป็นบาลี-สันสกฤต ก็คงไม่ได้จะต้องพูดกันตามความหมายของศัพท์ในภาษาอังกฤษที่เราต้องการบัญญัติให้ตรงกันนั้น คือคำว่า Liberal Arts ว่าคืออะไร แล้วเราก็ต้องเข้าใจความหมายของศิลปศาสตร์ตามนั้น เพราะคำว่าศิลปศาสตร์นั้นเป็นศัพท์บัญญัติ เหมือนการเข้าใจความหมายของคำภาษาไทยหลายคำ ในสมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นศัพท์วิชาการที่บัญญัติขึ้นใหม่ เช่น คำว่าปรัชญา เราบัญญัติขึ้นใหม่สำหรับคำว่า Philosophy เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงคำว่าปรัชญาว่าเป็นอะไร ก็ต้องไปดูว่า Philosophy คืออะไร ไม่ใช่ไปดูความหมายของคำว่า

ปราชญ์ เดิมในภาษาสันสกฤต

นี่ก็เช่นเดียวกัน ในเมื่อคำว่าศิลปศาสตร์เป็นคำที่บัญญัติขึ้นสำหรับคำว่า Liberal Arts ก็ต้องกลับไปดูว่า Liberal Arts นั้นคืออะไร แล้วจึงจะมีความเข้าใจร่วมกันได้ ตอนนี้แหละที่จะเอามะพร้าวห้าวมาขายสวน คือ ตอนที่มาพูดถึงความหมายของคำว่า Liberal Arts แต่ถึงอย่างไรก็เลียงไม่ได้จึงขอทำความเข้าใจกันเล็กน้อยก่อน

Liberal Arts เป็นชื่อเรียกวิชาการ หรือความรู้ที่ศึกษาเล่าเรียนกันหมวดหนึ่ง ซึ่งเป็นไปตามระบบการจัดแยกประเภทวิชาตามแบบตะวันตก มีมาตั้งแต่สมัยกรีกโรมันโบราณ ถ้าแปลเฉพาะตัวศัพท์เอง Liberal เดิมแปลว่า free คือ เสรี หรือ อิสระเสรี Arts ก็แปลว่า ศิลปะ รวมกันเป็น “ศิลปะเสรี” แต่คำว่า Arts ในที่นี้ ไม่ได้มุ่งใช้ในความหมายของศิลปะ อย่างที่เราเข้าใจกันในปัจจุบัน มันหมายถึงวิชาการที่เล่าเรียนศึกษานั้นเอง เพราะฉะนั้น Liberal Arts ขาจึงแปลว่า “วิชาการสำหรับเสรีชน” อันนี้คือความหมายเดิม และในสมัยกรีกนั้น คำว่า Liberal Arts ก็ใช้คู่กับคำว่า Servile Arts แปลว่า วิชาการสำหรับคนที่เป็นข้าทาส เพราะว่าในสมัยนั้นกรีกแบ่งคนเป็นชนชั้น คือ มีพวกเสรีชน แล้วก็มีชนชั้นข้าทาส บางทีก็เรียก Servile Arts หรือ วิชาการสำหรับข้าทาสนี้ว่า Practical Arts แปลว่า วิชาการภาคปฏิบัติหรือลงมือทำ

เป็นอันว่า ในสมัยกรีกโบราณ ได้แบ่งวิชาการออกเป็น ๒ พวก อย่างที่ว่ามานี้ ในยุคนั้นคนที่เป็นปราชญ์ สำคัญก็คือ เพลโต และอริสโตเติล ท่านทั้งสองนี้เป็นผู้ให้ความหมายที่เป็นสาระสำคัญแก่คำว่า Liberal Arts ให้หมายถึงวิชาสำหรับฝึกฝนพัฒนา ให้เกิด

ความดีงามล้ำเลิศทางปัญญา และศีลธรรม โดยเฉพาะในความหมายที่แคบเข้ามาก็มุ่งให้มีความชำนาญในการใช้ภาษาแสดงออก สื่อสาร รู้จักพูด และคิดเหตุผลได้ดี นี่เป็นความหมายที่นักปราชญ์กรีกในสมัยนั้นได้พูดไว้

วิชาที่ตรงข้าม เป็นอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการแบ่งชนชั้นด้วย ก็คือ Servile Arts หรือ Practical Arts ซึ่งเป็นวิชาจำพวกใช้ฝีมือ และแรงกาย ได้แก่งานอาชีพประเภทต่างๆ

เพื่อขยายความในเรื่องนี้เขาบอกว่า การที่จะเป็น Liberal Arts ได้นั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ ๓ ประการ หรือจะเรียกว่าเป็นความหมายสำคัญของ Liberal Arts ที่เรามาบัญญัติกันว่า “ศิลปศาสตร์” นี้ก็ได้ ยุทธศาสตร์ ๓ ประการที่กล่าวไว้ในสมัยกรีก คือ

๑. เป็นวิชาที่เหมาะสมสำหรับเสรีชน คือสำหรับชนชั้นสูง พวกผู้ดี พวกที่จะเป็นผู้นำของสังคม
๒. เป็นวิชาที่ต้องใช้ความสามารถทางสติปัญญาอย่างสูงคือในการที่จะศึกษาเล่าเรียน ต้องใช้สติปัญญาสูง ไม่ใช่ใช้แต่แรงงานฝีมือไปฝึกฝนเอาเท่านั้น ถ้าใช้แค่แรงงาน ฝีมือฝึกฝนเอา ก็จะเป็นประเภทที่ ๒ เรียกว่า Servile Arts หรือ Practical Arts ซึ่งเป็นวิชาชั้นต่ำ
๓. เป็นวิชาการที่ยกระดับจิตใจของผู้เรียน และผู้ปฏิบัติ ทำให้จิตใจ สมองและสติปัญญาสูงขึ้น ไม่ใช่เป็นเพียงให้สิ่งตอบแทนเป็นความสุขสะดวกสบายทางวัตถุเท่านั้น ต่างจากวิชาชีพทั้งหลาย ซึ่งโดยมากมุ่งแสวงหาผลตอบแทนทางด้านวัตถุ ให้ได้ความสะดวกสบายต่างๆ ที่เรียก

ว่า ผลประโยชน์แต่วิชาพวก Liberal Arts หรือศิลปศาสตร์นี้
จะต้องมีลักษณะที่ยกระดับจิตใจด้วย

เมื่อเทียบกับวิชา Liberal Arts ที่เป็นอย่างนี้แล้ว ฝ่ายตรงข้าม

คือ Servile Arts ก็มีลักษณะที่ตรงข้ามกัน ๓ ข้อ คือ

๑. เป็นวิชาสำหรับชนชั้นข้าทาส คนที่ใช้แรงงาน ใช้ฝีมือ
๒. เป็นวิชาที่ไม่ต้องใช้สติปัญญา ความสามารถ ใช้แค่แรงงานฝีมือฝึกเอา
๓. เป็นวิชาการที่ไม่ได้ยกระดับจิตใจมนุษย์ เป็นเพียงให้
ความสุขสะดวกสบายทางวัตถุ หรือให้ผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น

นี่เป็นการแบ่งวิชาการของคนในสมัยกรีก ซึ่งในบางแง่บาง
มุมก็ยังใช้ได้แม้กระทั่งปัจจุบัน คือ ถ้าเราแยกความหมายในแง่ที่
เกี่ยวกับชนชั้นออกไปแล้ว ก็คิดว่าความหมายอื่นๆ ยังใช้ประโยชน์
ได้มาก หลักสำคัญทั้ง ๓ ข้อ ยังมีประโยชน์ในการที่จะพิจารณา
เรื่องวิชาศิลปศาสตร์ แม้แต่ในสมัยปัจจุบัน

เนื้อหาและขอบเขตของศิลปศาสตร์

ในด้านตัววิชาการ ในสมัยกรีกเดิมก็ยังไม่ได้กำหนดจำนวน
แน่นอน ว่าศิลปศาสตร์คือวิชาการอะไรบ้าง จนกระทั่งก่อนคริสต์
ศักราช ๑๐๐ ปี หรือ ๑ ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช จึงได้เริ่มต้นจัด
ให้มีวิชาศิลปศาสตร์ หรือ Liberal Arts ทั้ง ๗ ซึ่งกลายเป็น
ประเพณีในวัฒนธรรมตะวันตก เรียกว่า the Seven Liberal Arts ดัง
มาปรากฏชัดเจนมากในสมัยกลางของยุโรป ที่ได้แบ่งวิชา Liberal

Arts นั้น ออกเป็น ๒ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ เรียกว่า Trivium แปลว่า วิชาหมวด ๓ หรือ ตรียบพ ได้แก่วิชาไวยากรณ์ (รวมวชิชาวรรณคดี) ตรรกศาสตร์ และวาทศิลป์ ซึ่งเป็นวิชาขั้นต้นต่อมามีการให้ degree และนำไปสู่ bachelor degree ซึ่งสมัยนี้เรียกว่า ปริญญาตรี

หมวดที่ ๒ เรียกว่า Quadrivium แปลว่า วิชาหมวด ๔ หรือ จตุบพ ได้แก่วิชา เลขคณิต เรขาคณิต ดาราศาสตร์ และดนตรี นำไปสู่ปริญญา master degree

นี่เป็นการจัดแบ่งประเภทวิชา ที่ก้าวหน้ามาตามกาลเวลา จนถึงยุคสมัยกลาง (the Middle Ages) อย่างไรก็ตาม ในสมัยกลางของยุโรปโดยเฉพาะตอนต้นที่เรียกว่ายุคมืด (the Dark Ages) การศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ได้เสื่อมโทรมหยุดนิ่ง ชะงักงัน ไม่ก้าวหน้าและมีการปิดกั้นในทางสติปัญญา จนถึงยุคสมัย Renaissance จึงได้มีการฟื้นฟูศิลปวิทยาการกันขึ้นใหม่ และมีการขยายความหมายของคำว่า Liberal Arts ให้กว้างขึ้น ได้ความหมายอย่างง่ายๆ ไม่จำกัดเฉพาะ ๗ อย่าง แต่หมายถึงวิชาการทุกอย่างที่ทำให้ความรู้ในลักษณะที่เป็นการศึกษาแบบทั่วๆ ไป ซึ่งมีใช่เป็นวิชาชีพหรือวิชาเฉพาะ คือ เป็น General Education อันนี้เป็นความหมายที่ใกล้เคียงมากกับความหมายที่ใช้ในปัจจุบัน

ในที่สุดพอมาถึงยุคปัจจุบันนี้ Liberal Arts ก็กระจายขยายกว้างออกไป บางทีก็ให้ความหมายโดยแจกแจงเป็นวิชา ได้แก่วิชา จำพวกวรรณคดี ภาษา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ที่ให้เรียนเป็นฐานของการศึกษาแล้วเรียนวิชาการต่างๆ

ที่จะลงลึกเฉพาะด้านต่อไป เป็นวิชาการที่มุ่งให้ความรู้ทั่วไป และพัฒนาความสามารถทางปัญญา ตรงข้ามกับวิชาชีพและเทคนิคต่างๆ ในปัจจุบันนิยมจัดพวกศิลปศาสตร์ หรือ Liberal Arts นี้เป็น ๓ หมวดวิชาใหญ่ๆ หรือ ๓ สาขา คือ

๑. หมวดมนุษยศาสตร์ หรือ The Humanities ได้แก่ วิชาวรรณคดี ภาษา ปรัชญา ประณีตศิลป์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ และดนตรี เป็นต้น
๒. หมวดวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ หรือ (Natural) Sciences and Mathematics ได้แก่ วิชาฟิสิกส์ เคมี ชีววิทยา เลขคณิต เรขาคณิต เป็นต้น
๓. หมวดสังคมศาสตร์ หรือ the Social Sciences เช่น วิชาสังคมวิทยา รัฐศาสตร์ (การปกครอง) กฎหมาย เศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

อันนี้เป็นการแบ่งวิชาที่มาจัดกันขึ้นโดยเอาไปเทียบกับ Liberal Arts หรือ ศิลปศาสตร์ การที่นักวิชาการบางพวกมาจัดแบ่งเป็น ๓ หมวดอย่างนี้ ก็เป็นความนิยมขึ้นมาในระยะหลัง

สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ทราบว่า นักศึกษาทุกคนเมื่อเข้าเรียนใหม่ๆ จะต้องเริ่มต้นโดยการเข้าเรียนชั้นปีที่ ๑ ในคณะศิลปศาสตร์ เป็นการเรียนร่วมกันของนักศึกษาใหม่ทุกคน เท่ากับว่าเอาศิลปศาสตร์เป็นวิชาการพื้นฐาน คือ เป็นพื้นฐานของการเรียนวิชาการต่างๆ ที่เป็นวิชาชีพ และวิชาเฉพาะต่อไป ในกรณีนี้เราจะได้ความหมายที่เกี่ยวกับศิลปศาสตร์ทั้ง ๒ แง่คือ

๑. เป็นการจัดแบ่งวิชาการเป็น ๒ ประเภท คือ วิชาการ

ประเภทพื้นฐานทั่วไป กับวิชาการประเภทวิชาชีพ และ
วิชาเฉพาะ

๒. เอาวิชาการประเภทพื้นฐานทั่วไป มาเรียนเป็นพื้นเริ่มต้น
ก่อนที่จะไปเรียนวิชาชีพและวิชาเฉพาะ

การให้นักศึกษามาเรียนร่วมกันนี้เป็นผลดี นอกจากในแง่
วิชาการก็คือ การได้มารู้จักสังสรรค์คุ้นเคยในฐานะผู้ร่วมสถาบัน
เดียวกัน แม้ว่าจะแยกย้ายไปเรียนในคณะต่างๆ ต่อไปภายหลัง ก็
เคยมีชีวิตร่วมกัน ศึกษาาร่วมกันในคณะศิลปศาสตร์นี้ คณะ
ศิลปศาสตร์จึงเท่ากับเป็นที่รวม เป็นจุดเริ่มต้นของนักศึกษาใน
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกคน ตอนนี้อยู่ตีความหมายของ
ศิลปศาสตร์อย่างที่เราบัญญัติตามวิชาการของตะวันตก

ศิลปศาสตร์ในสายวัฒนธรรมตะวันออก

ความจริง คำว่าศิลปศาสตร์ที่เป็นภาษาไทยมาแต่เดิมก็มี
ถ้าเราไม่เอาศิลปศาสตร์ไปผูกมัดกับคำจากตะวันตก คือไม่เอาไป
พูดในฐานะเป็นศัพท์บัญญัติที่แปลจาก Liberal Arts ก็จะทำให้เห็นว่า
ที่จริงแล้วทางตะวันออกก็มีศิลปศาสตร์เหมือนกัน ในสมัยโบราณ
เราพูดถึงวิชาการต่างๆ ที่ได้ศึกษากันมา เช่น ในคัมภีร์อย่างราชনীติ
และโลกนิติ เป็นต้น ก็มีการกล่าวถึงศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ
แสดงว่าคำว่า “ศิลปศาสตร์” นี้ มีในรากฐานของวัฒนธรรมสาย
ตะวันออกด้วย

ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการนี้ ที่จริงไม่ได้เรียกศิลปศาสตร์
ตัวศัพท์แท้ๆ เรียกแค่ศิลปะเท่านั้น คือเรียกว่า สิบแปด ในภาษาบาลี

และ ศิลป ในภาษาสันสกฤต ศิลปะนั้นเป็นวิชาการอยู่ในตัวของมันเอง คือเรียกวิชาการทั้งหมดว่าเป็นศิลปะ ซึ่งก็แปลกที่ไปตรงกับภาษาอังกฤษ ที่ว่าในสมัยโบราณนั้นฝรั่งก็เรียกวิชาการต่างๆ ที่ศึกษาว่า Arts เท่านั้น เพิ่งจะมีคำว่า Sciences ขึ้นมาในตอนหลังนี้เอง แต่ก่อนนั้นวิชาการที่เรียนกันเป็น Arts ทั้งหมด จึงมาตรงกับฝ่ายตะวันออกที่เรียกวิชาการที่ศึกษาว่า “ศิลปะ” เหมือนกัน

เพราะฉะนั้น คำว่า ศิลป หรือ ศิลปะ ในความหมายเดิมจึงไม่ใช่เป็นศิลปะอย่างที่เรารู้ในปัจจุบัน ที่เป็นวิชาการเกี่ยวกับความงาม แต่เป็นเรื่องของวิชาที่ศึกษาเล่าเรียนทั้งหลายทั้งหมด

เป็นอันว่าทางตะวันออกในสมัยโบราณเรียกวิชาที่ศึกษาเล่าเรียนกันว่า ศิลป หรือ ศิลปะ มีศิลปะที่นิยมเรียนกันทั้งหมดเรียกว่า ศิลปะ ๑๘ ประการ แม้แต่พระพุทธองค์ของเราก็มีประวัติว่า ก่อนที่จะได้ออกบวรพชาก็ได้ทรงเล่าเรียนจบศิลปะ ๑๘ ประการ ซึ่งเรามาเรียกกันว่าศิลปศาสตร์ ทำไมศิลปะจึงกลายมาเป็นศิลปศาสตร์ คำว่า ศาสตร์ ที่ต่อท้ายศิลปะนั้น แปลว่า ตำรา ถ้าเป็นบาลีก็เป็น ศิลปสูตร คำว่า ศาสตร์ ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า สูตร ซึ่งแปลว่า ตำรา ศิลป แปลว่า วิชาการที่ศึกษาเล่าเรียน สูตร แปลว่า ตำรา เพราะฉะนั้น ศิลปสูตร ก็แปลว่าตำราที่บรรจุวิชาการต่างๆ แต่ไปๆมาๆ คำว่า สูตร หรือตำรา มีความหมายแปรไป กลายเป็นตัวความรู้ไปเสียเอง ผลที่สุดคำว่าศาสตร์ก็ได้ความหมายเป็นวิชา ความรู้เหมือนกัน

เมื่อชกจะยุ่งงุ่นงันและสับสน ตอนหลังก็มีการบัญญัติหรือทำความเข้าใจกันใหม่ ทำให้คำว่า “ศิลปศาสตร์” หรือ “ศิลปสูตร”

มีความหมายเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. คำว่าศิลปศาสตร์ หรือ ศิลปสตุถ ในความหมายที่สืบจากเดิม คือ เป็นตำราว่าด้วยวิชาความรู้ที่จะศึกษาเล่าเรียนซึ่งมี ๑๘ ประการ ในแนวทางของวัฒนธรรมตะวันออก โดยเฉพาะสายอินเดีย
๒. คำว่า ศิลปศาสตร์แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ ศิลปะ และ ศาสตร์ ใกล้กับความหมายของคำว่า Arts and Sciences อย่างที่นิยมจัดประเภทวิชาการกันในสายตะวันตกยุคปัจจุบัน

ในสมัยหลังๆที่มีการแยกศิลปศาสตร์ออกเป็นศิลปกับศาสตร์นี้ ก็ได้มีการกำหนดความหมายแยกให้ต่างจากกันด้วย เช่น มีการจำกัดความ “ศิลปะ” ว่าเป็นวิชาการที่มุ่งต่อความงาม หรือเป็นวิชาการที่เกี่ยวกับการใช้หรือแสดงฝีมือ ส่วน “ศาสตร์” หมายถึง วิชาการที่มุ่งต่อความจริง

สำหรับศิลปะ ๑๘ ประการ หรือ ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการในสายวัฒนธรรมตะวันออกนั้น เท่าที่พบในตำราเก่าๆ เขียนไว้ลึกลับ สับสนบ้าง เขียนกันไปบ้าง แต่ก็มีหลายอย่างที่ตรงกัน และมีบางอย่างที่คงจะคลาดเคลื่อนไปเพราะกาลเวลาล่วงไปยาวนานจะยกเอามากล่าวไว้สักชุดหนึ่งเป็นตัวอย่าง ได้แก่วิชานิติศาสตร์ โบราณคดี แพทย์ตำานหรือประวัติศาสตร์ ดาราศาสตร์ ไวยากรณ์ วาทยศิลป์ การประพันธ์ นาฏศิลป์ คำนวณ การบริหารร่างกาย ความรู้เกี่ยวกับกฎธรรมเนียมต่างๆ วิชาช่างเครื่องยนต์ การยิงธนู ตำรับพิชัยสงคราม มนต์ (วิชาความรู้การอันทำให้เกิดมงคล) และ

ความรู้ทั่วไป ที่กล่าวนี้เป็นคำแปลจากภาษาบาลี-สันสกฤต

เพื่อเป็นความรู้ประกอบ สำหรับระดับปริญญาบัตรมี จะขอ
นำชื่อวิชาศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ ที่เป็นภาษาบาลี-สันสกฤต มา
แสดงไว้สักชุดหนึ่ง คือ

๑. สูติ ความรู้ทั่วไป
๒. สัมมติ ความรู้กฎธรรมเนียมต่าง ๆ
๓. สังขยา การคำนวณ
๔. โยคยันตร์ การช่างยนต์
๕. นีติ นิติศาสตร์
๖. วิเสสิกา ความรู้การอันทำให้เกิดมงคล
๗. คันธัพพา วิชานาฏศิลป์
๘. คณิกา วิชาบริหารร่างกาย
๙. ธนุพเพธา วิชายิงธนู
๑๐. ปุราณา โบราณคดี
๑๑. ติกิจฉา วิชาแพทย์
๑๒. อิติहासा ตำนานหรือประวัติศาสตร์
๑๓. โชติ ดาราศาสตร์
๑๔. มายา วิชาพิชัยสงคราม
๑๕. ฉันทสา การประพันธ์
๑๖. เกตุ วาทศิลป์
๑๗. มันทา วิชามนต์
๑๘. สัททา ไวยากรณ์

ศิลปศาสตร์ แบบตะวันออก หรือแบบตะวันตก

มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ ในสมัยโบราณนี้หรือถ้าจะเรียกตามคำเดิมแท้ๆว่าศิลปะ ๑๘ ประการนี้ ถ้าเทียบกับการจัดแบ่งประเภทวิชาการแผนปัจจุบันแล้ว จะเห็นว่า แม้ว่าหลายอย่างเข้าเกณฑ์ที่จะเรียกว่าเป็นวิชาศิลปศาสตร์ อย่างที่จัดกันว่าเป็นวิชาพื้นฐาน แต่อีกหลายอย่างเป็นจำพวกวิชาชีพ และวิชาเฉพาะ กล่าวได้ว่า คำว่าศิลปศาสตร์ หรือที่เดิมเรียกว่า ศิลปะนั้น ในวัฒนธรรมสายอินเดียแต่เดิมมาเป็นคำเรียกวิชาการที่นิยมนับถือกันว่า สูงหรือสำคัญโดยทั่วไป การแยกประเภทคงจะไม่เหมือนกับในวัฒนธรรมตะวันตก และในแง่ที่เกี่ยวกับการแบ่งชนชั้นของคน สังคมตะวันตกกับสังคมตะวันออกในสมัยนั้น ก็ไม่เหมือนกันในขณะที่สังคมกรีกแบ่งคนเป็นพวกเสรีชน กับคนชั้นต่ำทาส แต่สังคมอินเดียแบ่งเป็น ๔ วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร การแบ่งชนชั้นที่ต่างกัน ย่อมมีผลต่อความแตกต่างทางการศึกษาด้วย

ข้อสังเกตนี้เป็นเครื่องเสริมย้ำความที่ว่า เรื่องศิลปศาสตร์ที่เราจะพูดกันในที่นี้ จะต้องว่าไปตามความหมายของศิลปศาสตร์ในฐานะเป็นศัพท์ที่บัญญัติสำหรับ Liberal Arts ตามคติแห่งการจัดแบ่งประเภทวิชาการแบบตะวันตก ที่เรานำมาใช้ในปัจจุบัน การนำเรื่องศิลปศาสตร์แบบตะวันออก อย่างสมัยโบราณมาพูดไว้ในที่นี้ ถือได้ว่าเป็นเพียงการบรรยายระดับความรู้นั้น

อย่างไรก็ตาม ก็ขอให้สังเกตไว้พร้อมกันด้วยว่า การที่กล่าวอย่างนี้มีได้หมายความว่า ในสายวัฒนธรรมตะวันออก จะไม่มี

การศึกษาวิชาการชนิดที่เป็นพื้นฐาน แท้จริงแล้ว การศึกษาพื้นฐานเช่นนั้น เป็นสิ่งที่เน้นย้ำมากในวัฒนธรรมสายตะวันออก โดยเฉพาะในคติแห่งพระพุทธศาสนา แต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรมย่อมหมายถึงความแตกต่างแห่งการจัดระบบความคิด และบัญญัติทางภาษาด้วย สาระแห่งศิลปศาสตร์อย่างสมัยใหม่ที่พูดกันในที่นี้ อาจปรากฏในชื่ออื่นในระบบความคิดของตะวันออก

เพราะฉะนั้น แม้ว่าต่อไปนี้จะพูดถึงเรื่อง ศิลปศาสตร์ตามบัญญัติอย่างตะวันตก หรืออย่างสมัยใหม่ แต่สาระทางความคิดก็ใช้ได้สำหรับการศึกษาวิชาการอย่างตะวันออกด้วยเช่นกัน หรืออาจจะเป็นไปในทางกลับกันด้วยซ้ำ คือ เป็นการกล่าวถึงสาระแห่งการศึกษาตามแนวคิดแบบตะวันออก ในโฉมหน้าหรือภายในรูปแบบของการจัดประเภทอย่างตะวันตก

อย่างไรก็ตาม สาระตามแนวคิดแบบตะวันออกที่ว่านั้น ก็มีใช้จะผิดแผกแตกต่างเป็นคนละเรื่องออกไปเลย เพราะเบื้องหลังโฉมหน้าและรูปแบบที่แตกต่างนั้น ก็มีสาระอย่างเดียวกันอันเป็นสากล คือ ความเป็นการศึกษาของมนุษย์ หรือการศึกษาเพื่อประโยชน์สุขของชีวิตและสังคม และจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานอันเดียวกัน กล่าวคือ สัจธรรม ดังจะได้กล่าวข้างหน้าต่อไป

๒

การศึกษาศิลปศาสตร์

ศิลปศาสตร์ในฐานะเป็นวิชาพื้นฐาน

ตอนแรกได้เริ่มบรรยายเกี่ยวกับถ้อยคำเพื่อให้เห็นความเป็นมาของคำว่าศิลปศาสตร์ แล้วต่อมาก็ได้ยุดิที่คำว่าศิลปศาสตร์อย่างที่ใช้ในความหมายปัจจุบัน คือ ที่ใช้สำหรับเรียกวิชาการอย่างที่กำหนดให้เรียนในมหาวิทยาลัยต่างๆ โดยเฉพาะที่คณะศิลปศาสตร์ คือ เป็นวิชาจำพวก Liberal Arts เป็นอันว่าเราก็หวนกลับมาหาความหมายในปัจจุบันตามแนวคิดที่รับมาจากตะวันตก ซึ่งหมายถึงการศึกษาเล่าเรียนวิชาการที่เป็นพื้นฐาน ก่อนที่จะเล่าเรียนวิชาชีพหรือวิชาเฉพาะ

อย่างไรก็ตาม การที่พูดว่าเป็นวิชาพื้นฐานนั้น คำว่า วิชาพื้นฐาน ก็เป็นคำที่น่าสงสัยว่าจะมีความหมายอย่างไร ที่ว่าเป็นพื้นฐานของการศึกษาวิชาชีพและวิชาเฉพาะนั้น เป็นพื้นฐานอย่างไร

มีหลายคนทีเดียวเข้าใจคำว่าพื้นฐานในแง่ที่ว่า เป็นวิชาเบื้องต้น ก่อนที่จะก้าวขึ้นไปเรียนวิชาชั้นสูง คือวิชาชีพ และวิชาเฉพาะต่างๆ ซึ่งเหมือนกับเป็นวิชาที่สูงขึ้นไป การเข้าใจเช่นนี้ เป็นการมองอย่างง่ายเกินไป

ที่จริง คำว่า วิชาพื้นฐาน มีความหมายอย่างหนึ่งที่สำคัญ คือเป็นวิชาที่เป็นพื้นฐานรองรับวิชาการอื่นๆ ซึ่งจะทำให้การเล่าเรียนวิชาอื่นๆ มั่นคง เป็นไปได้ ถูกทิศถูกทาง โดยมีผลจริงและมีผลดีตามความมุ่งหมาย หมายความว่า ถ้าไม่มีวิชาการเหล่านี้เป็นพื้นฐานแล้ว วิชาการอื่นๆ ที่ศึกษาจะไม่มี ความมั่นคง จะไม่ได้ผลดี ไม่ได้ผลจริงตามความมุ่งหมาย ตลอดจนอาจจะพูดว่า วิชาพื้นฐานนั้น เป็นวิชาการซึ่งให้ความหมายที่แท้จริงแก่การเรียนวิชาการอื่นๆ ที่เดียว

ถ้ามองในความหมายแง่ที่ ๒ นี้ การเป็นวิชาพื้นฐานนั้นก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ เพราะถ้าขาดพื้นฐานเสียแล้ว การศึกษาวิชาอื่นๆ ที่เป็นวิชาชีพ และวิชาเฉพาะ ก็เท่ากับขาดรากฐาน ง่อนแง่น คลอนแคลน เลื่อนลอย ไม่มีเครื่องรองรับ แล้วก็จะไม่สัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหมายของมัน

ที่ว่าศิลปศาสตร์เป็นวิชาพื้นฐาน โดยมีความหมายต่างๆ อย่างน้อย ๒ ประการนี้ ก็ต้องเน้นในความหมายที่ ๒ ซึ่งที่จริงแล้ว เรียกได้ว่าเป็นความหมายที่แท้จริงของมัน และเป็นความหมายที่ทำให้การเป็นพื้นฐานนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ความสำคัญของการเป็นวิชาพื้นฐานนี้มีอย่างไรบ้าง ขอให้มองดูในแง่ต่างๆ ดังต่อไปนี้

แง่ที่ ๑ ศิลปศาสตร์ มองโดยความสัมพันธ์กับวิชาชีพ และวิชาเฉพาะต่างๆ

ศิลปศาสตร์มีจุดหมายปลายทางเพื่อสร้างบัณฑิต

ก่อนอื่นขอให้ระลึกไว้ในใจว่า วิชาศิลปศาสตร์มีอะไรบ้าง ลองทบทวนกัน วิชาศิลปศาสตร์ ได้แก่ วิชา วรรณคดี ศาสนา ภาษา ปรัชญา ประวัติศาสตร์ (อารยธรรม) ศิลปะ (ประณีตศิลป์) สังคมวิทยา การปกครอง (รัฐศาสตร์) เศรษฐศาสตร์ กฎหมาย (นิติศาสตร์) จิตวิทยา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เป็นต้น วิชาเหล่านี้มีจำนวนเกือบจะเท่ากับวิชาศิลปศาสตร์โบราณ ๑๘ ประการ

เบื้องต้นขอให้ดูความแตกต่าง โดยเปรียบเทียบระหว่าง วิชาศิลปศาสตร์ กับวิชาเฉพาะและวิชาชีพว่า วิชาสองหมวดนี้ทำหน้าที่ต่างกันอย่างไร ตามที่เราให้การศึกษากันอยู่ในปัจจุบันนี้ พูดได้ว่าวิชาพื้นฐานเป็นวิชาที่สร้างบัณฑิต คนจะเป็นบัณฑิตหรือไม่อยู่ที่วิชาศิลปศาสตร์ ถ้าไม่มีศิลปศาสตร์เป็นพื้นฐานแล้ว จะไม่สามารถสร้างความเป็นบัณฑิตได้

ถ้าอย่างนั้น วิชาชีพและวิชาเฉพาะอื่นๆ มีไว้สำหรับทำอะไร ในเมื่อวิชาศิลปศาสตร์เป็นวิชาสำหรับสร้างบัณฑิตแล้ว หน้าที่ของ วิชาชีพและวิชาเฉพาะอื่นๆ นั้น ก็คือ เป็นวิชาสำหรับสร้างเครื่องมือหรืออุปกรณ์ให้แก่บัณฑิต หมายความว่า เราจะต้องทำคนให้เป็นบัณฑิต แล้วเราก็ให้เครื่องมือหรืออุปกรณ์แก่บัณฑิต สำหรับเอาไปใช้ทำงานหรือทำประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของวิชา หรือ

กิจกรรมนั้นๆ วิชาการสองพวกนี้จึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน วิชาชีพและวิชาเฉพาะต่างๆ นั้นเป็นอุปกรณ์ หรือเครื่องมือสำหรับ บัณฑิตจะไปใช้ทำงาน

ตอนแรกนั้นเรายังไม่มีบัณฑิต เราจะต้องสร้างคนให้เป็น บัณฑิตขึ้นมาก่อน บัณฑิตนั้นหมายถึงคนมีสติปัญญา มีคุณธรรม และความดีงามอื่นๆ พร้อมอยู่ในตัว กล่าวคือมีสติปัญญาที่ได้ พัฒนาแล้ว มีคุณธรรม มีจริยธรรมที่ได้พัฒนาแล้ว คนที่ได้พัฒนา แล้วเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เรียกว่าเป็นบัณฑิต แม้ถึงคนที่พัฒนา จวนจะสมบูรณ์ หรืออยู่ในระหว่างพัฒนาเพื่อเข้าถึงความเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ ก็อนุโลมเรียกว่าบัณฑิตได้ บัณฑิตนี้มีความเป็น มนุษย์ มีคุณธรรม มีสติปัญญา ที่จะไปดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ที่จะ ไปทำหน้าที่ของตนเองต่อชีวิตของตน ต่อสังคม และต่อโลก แปล อย่างสั้นว่า บัณฑิตคือผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

แต่บัณฑิตนั้นจำเป็นต้องมีเครื่องมือที่จะไปทำงาน คือจะ ต้องใช้วิชาชีพหรือวิชาเฉพาะต่างๆ ที่เรียกว่าวิชาชำนาญพิเศษ เป็นเครื่องมือ จะเห็นว่า วิชาชีพและวิชาเฉพาะต่างๆ นี้เป็นเครื่อง มือจริงๆ มันไม่ได้ให้อะไรมากมาย ให้แต่ความถนัดจัดเจนเฉพาะ ด้าน เพราะเป็นอุปกรณ์ หรือเป็นเครื่องมือเฉพาะ

ถ้าเราไม่สร้างคนให้เป็นบัณฑิต เราให้เพียงอุปกรณ์หรือ เครื่องมือ เขาก็อาจใช้อุปกรณ์ไปในทางที่ผิดพลาด หรือเลวร้าย ทำการที่ก่อผลร้าย เป็นโทษแก่สังคมและแก่เพื่อนมนุษย์ได้ เพราะ ฉะนั้น ถ้าเราไม่สามารถสร้างคนให้เป็นบัณฑิต เราอาจให้การ ศึกษาไปโดยกลายเป็นอย่างที่คนโบราณกล่าวว่า“ยีนดาบให้แก่โจร”

ซึ่งหมายความว่า วิชาการต่างๆ ที่เป็นวิชาชีพและวิชาเฉพาะนั้น มีอุปมาเสมือนเป็นดาบ หรือจะเป็นอุปกรณ์อื่นก็ได้ ซึ่งเมื่อให้ไปแล้วอาจจะนำไปใช้ในทางที่ดีหรือเลวก็ได้ ดังนั้น ในการให้การศึกษากับผู้เข้าเรียน เราจะต้องสร้าง ๒ อย่าง คือ

๑. สร้างความเป็นบัณฑิต

๒. สร้างอุปกรณ์ หรือเครื่องมือให้บัณฑิตไปใช้ทำประโยชน์

วิชาการที่จะสร้างความเป็นบัณฑิตก็คือ วิชาพื้นฐาน ได้แก่ วิชาประเภทศิลปศาสตร์นี้ ขอให้ไปวิเคราะห์ดูเอาเองว่าจริงหรือไม่

ศิลปศาสตร์ หรือวิชาพื้นฐาน เป็นวิชาที่สร้างบัณฑิต โดยพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง ส่วนวิชาการอื่นๆ จำพวกวิชาเฉพาะและวิชาชีพเป็นวิชาการที่สร้างเครื่องมือ หรือสร้างอุปกรณ์ให้แก่บัณฑิต เพื่อผู้ที่เป็นบัณฑิตนั้น จะได้ใช้ความเป็นบัณฑิตของตนทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตและสังคมได้อย่างแท้จริง หรือมีความสามารถ และมีประสิทธิภาพในการที่จะทำงานที่ตนประสงค์ให้ได้ผลดีโดยสมบูรณ์

วิชาศิลปศาสตร์จึงเป็นวิชาที่ทำให้คนเป็นคน ทำให้มีความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ เป็นผู้มีความสามารถ และมีความพร้อมที่จะไปดำเนินชีวิตที่ดี รู้จักใช้วิชาชีพ และวิชาชำนาญเฉพาะด้านในทางที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง

อนึ่ง วิชาศิลปศาสตร์แต่ละอย่างนั้น นอกจากเป็นวิชาพื้นฐานแล้ว ยังอาจเลือกเอามาศึกษาเป็นวิชาเฉพาะ หรือเป็นวิชาชีพได้ด้วย โดยศึกษาให้มีชำนาญพิเศษเฉพาะในวิชานั้นๆ ในกรณีที่เลือกแยกออกมาศึกษาเพื่อความชำนาญพิเศษ หรือเพื่อเป็นวิชา

ชีพออย่างนั้น ก็จัดเข้าในจำพวกวิชาที่เป็นอุปกรณ์สำหรับบัณฑิต จะนำไปใช้ดำรงชีวิตและสร้างสรรค์ทำประโยชน์ด้วยเช่นกัน

ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นการพูดถึงจุดหมายปลายทาง ระยะยาวจนถึงจบการศึกษา ซึ่งเมื่อเรียนจบอุดมศึกษาแล้วก็บัณฑิต ดังที่กล่าวแล้วว่าเป็นบัณฑิตก็ด้วยศิลปศาสตร์โดยมีวิชา ชีพและวิชาเฉพาะเป็นอุปกรณ์

ศิลปศาสตร์มีจุดหมายในระหว่างเพื่อสร้างนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม วิชาศิลปศาสตร์ในฐานะที่เป็นวิชาพื้นฐานนั้น มิใช่จะทำหน้าที่สร้างสรรค์บัณฑิตเมื่อจบการศึกษาตลอดกระบวนการ พัฒนาบุคคลแล้วเท่านั้น แม้ในระหว่างที่กำลังศึกษาอยู่ วิชาศิลปศาสตร์ก็ทำหน้าที่อย่างสำคัญตลอดกระบวนการศึกษานั้นด้วย

ในระหว่างกระบวนการศึกษา ก่อนที่จะจบเป็นบัณฑิตนี้เรา เป็นอะไร? เราเป็นนักศึกษา อยู่ในกระบวนการเรียนการสอน หรือ กระบวนการพัฒนา ในระหว่างนี้ วิชาการประเภทไหนสร้างความ เป็นนักศึกษา? วิชาจำพวกศิลปศาสตร์นี้แหละ เป็นวิชาที่สร้างความ เป็นนักศึกษา

ความเป็นนักศึกษาก็คือความเป็นบุคคลผู้พร้อมที่จะไปเล่า เรียนวิชาการต่างๆ และมีท่าทีที่ถูกต้องในการเล่าเรียนวิชาการ เหล่านั้น เมื่อผู้เรียนมีความเป็นนักศึกษาแล้ว เขาจึงเป็นผู้พร้อมที่จะ ศึกษาเล่าเรียนวิชาการทั้งหลาย เช่น วิชาชีพ และวิชาเฉพาะทั้งหลายอย่างถูกต้องและได้ผลดี การเป็นผู้พร้อมที่จะเรียน และมีท่าทีที่ถูกต้องในการเรียนนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก และมีความหมาย

กว้างทีเดียว

ในบรรดาองค์ประกอบต่างๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นนักศึกษา คือเป็นผู้พร้อมและมีท่าทีที่ถูกต้องในการเรียนนั้น สิ่งสำคัญยิ่งอย่างหนึ่ง ก็คือ ความมีแรงจูงใจที่ถูกต้องในการศึกษาเล่าเรียน เป็นธรรมดาว่า คนเราจะต้องมีแรงจูงใจก่อนที่จะศึกษาเล่าเรียน แรงจูงใจ ในการศึกษาเล่าเรียนมี ๒ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ คือ ความอยากได้ผลประโยชน์และสถานะทางสังคม โดยอาศัยการศึกษาเล่าเรียนนั้นเป็นทางผ่าน หรือ เป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การมีอาชีพ รายได้ และ ผลประโยชน์ตอบแทนต่างๆ

ประเภทที่ ๒ คือ ความใฝ่รู้ ความรักวิชาการนั้นๆ อยากจะรู้ มีความสนใจใฝ่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร อยากรู้ความจริงของวิชาการนั้นๆ ว่าเป็นอย่างไร และอยากทำให้ผลดีเกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของวิชาการนั้นๆ

ตัวอย่างเช่น คนที่จะเป็นครู เรียนครูเพื่ออะไร ถ้าเรียนด้วยแรงจูงใจประเภทที่ ๑ ก็คือ เรียนเพื่อจะได้มีงานทำ มีรายได้ อยากได้ยศได้ตำแหน่ง ส่วนแรงจูงใจประเภทที่ ๒ คือ รักความเป็นครู รักวิชาและรักการทำหน้าที่ของครู อยากจะฝึกอบรมสอนเด็กให้เป็นคนดีมีความรู้ อยากจะรู้วิชาการต่างๆ ที่จะไปสอน และรักที่จะให้ความรู้แก่ผู้อื่น

การที่จะศึกษาเล่าเรียนอย่างถูกต้อง จะต้องมีความจูงใจที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่ตรงไปตรงมาตามธรรมชาติ มุ่งไปยังผลโดยตรงของสิ่งที่เราจะทำ แรงจูงใจที่ถูกต้องตรงตามธรรมชาติ สำหรับ

การศึกษาเล่าเรียนนั้นก็คือ ความใฝ่รู้ ความรักวิชาการนั้นๆ ที่เราจะไปศึกษา

การสอนวิชาพื้นฐานนั้นมีความประสงค์อย่างหนึ่งคือ เพื่อสร้างความเป็นผู้พร้อมที่จะศึกษาเล่าเรียน และมีท่าทีที่ถูกต้องต่อการศึกษาเล่าเรียน คือ ทำให้ผู้เรียนมีความใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา รักวิชาการ นอกจากนี้จะต้องเตรียมให้เขาเป็นคนที่เรียนเป็น จึงจะได้ความรู้จริง การที่จะเรียนเป็นก็ต้องรู้จักคิดเป็น คั่นคว้าเป็น คือต้องเป็นคนใฝ่รู้ ชอบคั่นคว้า และต้องรู้วิธีคั่นคว้า จึงต้องเตรียมสิ่งเหล่านี้เพื่อให้เขาเป็นคนที่เรียกได้ว่าเป็นผู้พร้อมที่จะศึกษาเล่าเรียน

วิชาศิลปศาสตร์นั้นเป็นวิชาการสำหรับสร้างคนให้เป็นนักศึกษา คือ ให้เป็นผู้มีความพร้อมและมีท่าทีที่ถูกต้องในการที่จะศึกษาเล่าเรียน เมื่อเขามีความพร้อมและมีท่าทีที่ถูกต้องแล้ว เขาก็จะสามารถไปเล่าเรียนวิชาชีพและวิชาเฉพาะต่างๆ อย่างได้ผลดี และเล่าเรียนได้อย่างถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ เพื่อเขาจะได้ไปพัฒนาชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตแก่ตนเองและแก่สังคม ให้เกิดประโยชน์สุขที่แท้จริง ตามความมุ่งหมายของวิชาชีพและวิชาเฉพาะนั้นๆ มิใช่เล่าเรียนเพียงเพื่อหาผลประโยชน์อย่างเดียวในทางที่เห็นแก่ตัว ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้ในทางที่ผิดพลาด

รวมความที่เป็นสาระสำคัญในตอนนี่ว่า วิชาศิลปศาสตร์นั้นเป็นวิชาที่ ถ้ามองในแง่จุดหมายระยะยาว ก็เป็นวิชาสำหรับสร้างความเป็นบัณฑิต หรือถ้ามองช่วงสั้นในระหว่างกระบวนการ ก็เป็นวิชาสำหรับสร้างความเป็นนักศึกษา ส่วนวิชาชีพและวิชาเฉพาะต่างๆ นั้น ก็เป็นวิชาสำหรับสร้างอุปกรณ์ให้แก่บัณฑิต และ

เป็นสิ่งที่นักศึกษาผู้มีความพร้อมและมีท่าทีที่ถูกต้องแล้วนั้นจะมาศึกษาเล่าเรียน

พูดซ้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ศิลปศาสตร์หรือวิชาพื้นฐาน

ก) มีจุดหมายในระหว่าง เพื่อสร้างนักศึกษา คือ ผู้มีความพร้อมและมีท่าทีที่ถูกต้องในการพัฒนาตน และในการเล่าเรียนฝึกฝนวิชาชีพและวิชาเฉพาะทั้งหลาย

ข) มีจุดหมายปลายทาง เพื่อสร้างบัณฑิต คือผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาที่จะนำวิชาชีพและวิชาเฉพาะนั้นๆ ไปใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคม

องค์ประกอบ ๓ ประการของความเป็นบัณฑิต

บัณฑิตหรือมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งสร้างขึ้นด้วยการศึกษาตามหลักแห่งวิชาศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานนั้น จะมีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการดังต่อไปนี้

๑. เป็นผู้มีความรู้ สัจจธรรม สอดคล้องกับจุดหมายอันดับแรกของการศึกษา กล่าวคือ การที่เราเล่าเรียนศึกษาสิ่งต่างๆ ก็เพื่อที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งนั้นๆ
๒. เมื่อรู้สัจจธรรมด้วยปัญญาแล้ว ก็ปฏิบัติต่อชีวิตและสังคมได้ถูกต้อง โดยใช้ปัญญาที่รู้สัจจธรรมนั้นมาดำเนินชีวิตของตนเอง และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย ให้เกิดผลเกื้อกูลไร้โทษ การดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องนี้ เรียกว่าเป็นจริยธรรม พุดง่าย ๆ คือ เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามสัจจธรรมให้เกิดผลดี ก็เรียกว่า

เป็นจริยธรรม

๓. เมื่อดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง คือทำตามหลักจริยธรรมแล้ว ก็แก้ปัญหาได้สำเร็จ ถึงจุดหมาย เป็นบุคคลที่สามารถแก้ปัญหาและป้องกันปัญหาได้ พันทุกข์ พบความสุข และบรรลุอิสรภาพ

เท่าที่กล่าวมา จะเห็นว่า วิชาศิลปศาสตร์ในความหมายที่ถูกต้องอย่างนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายๆ มันเป็นวิชาพื้นฐานในฐานะที่รองรับวิชาการอื่นๆ ไว้ให้มีความหมายและมีผลที่แท้จริง ฉะนั้น ในการสอนวิชาศิลปศาสตร์หรือวิชาพื้นฐานนี้ จึงมีคติอย่างหนึ่งซึ่งคู่เคียงกับการสอนวิชาเฉพาะว่า “สอนวิชาชีพอวิชาเฉพาะให้ใช้ผู้เชี่ยวชาญ แต่จะสอนวิชาพื้นฐานต้องใช้นักปราชญ์”

แง่ที่ ๒ ศิลปศาสตร์ มองโดยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับสิ่งที่มนุษย์เกี่ยวข้อง เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี

องค์ประกอบ ๓ แห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์

การที่มนุษยชาติ จะดำรงอยู่ด้วยดีในโลกนี้ได้ นั้น จะต้องมีย
องค์ประกอบอะไรบ้าง ที่มาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ด้วยดี ปัจจุบัน
นี้ เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า องค์ประกอบเหล่านั้นมีอยู่ ๓ อย่าง คือ

๑. ตัวมนุษย์เอง (ชีวิต)
๒. สังคม (หมู่มนุษย์ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน)
๓. ธรรมชาติแวดล้อม (ระบบนิเวศ)

การที่มนุษย์จะดำรงอยู่ด้วยดีในโลกนี้ได้ นั้น องค์ประกอบทั้ง
๓ นี้จะต้องประสานสัมพันธ์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ในลักษณะที่เป็น
ความกลมกลืนและสมดุล ในทางตรงข้าม ถ้าองค์ประกอบทั้งสาม
นี้ขัดแย้งกัน ไม่เกื้อกูลกัน เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ทำลายซึ่งกันและกัน
และไม่มี ความสมดุล ก็จะทำให้เกิดผลร้ายแก่ระบบการดำรงอยู่ของ
มนุษย์ แล้วก็จะเป็ผลร้ายแก่มนุษย์ทุกคน ตั้งแต่ละบุคคลจน
กระทั่งถึงมนุษยชาติทั้งหมด

ปัญหาปัจจุบัน คือ เรากำลังสูญเสียสมดุลในระบบความ
สัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ ๓ ประการนี้ และกำลังวิตกกังว่า
มนุษยชาติอาจถึงกับพินาศสูญสิ้นไป ทั้งนี้เหตุปัจจัยก็เนื่องมาจาก
การกระทำของมนุษย์นั่นเอง

เรื่องนี้จะมาสัมพันธ์กับศิลปศาสตร์อย่างไร ขอให้พิจารณา
ต่อไป ก่อนอื่นจะต้องรู้ตระหนักว่า เรากำลังพูดถึงเรื่องที่สำคัญ

อย่างยิ่งสำหรับโลกมนุษย์สมัยปัจจุบัน ตามปกตินั้นองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการนี้ ก็เป็นสิ่งที่เราต้องเอาใจใส่เป็นอย่างดีอยู่แล้ว แต่ปัจจุบันนี้ องค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น กำลังอยู่ในภาวะที่มีปัญหาอย่างร้ายแรง ถึงขั้นที่เสี่ยงภัยต่อความอยู่รอดของมนุษย์ จึงเป็นเรื่องที่ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษ

มนุษย์จะดำรงอยู่ด้วยดี มีชีวิตที่สมบูรณ์เป็นปกติสุขทั้งส่วนตัวและส่วนรวมของมนุษยชาติ โดยเฉพาะในระยะยาว จะต้องให้องค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างของการดำรงอยู่ของมนุษย์นั้น ประสานกลมกลืนสมดุลกัน ได้แก่ มนุษย์ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม

๑. มนุษย์ นั้นก็แยกออกไปเป็นส่วนประกอบ ๒ อย่างคือ กาย กับ ใจ
๒. สังคม นอกจากกลุ่มมนุษย์แล้ว ก็รวมไปถึงวัฒนธรรม และระบบการต่างๆ สำหรับจัดสรรการดำรงอยู่ของมนุษย์ด้วย
๓. ธรรมชาติ นอกจากพืชสัตว์สิ่งมีชีวิตทั้งปวงแล้ว ก็ครอบคลุมถึงสิ่งไม่มีชีวิตทั่วไป ที่ชีวิตเหล่านั้นต้องพึ่งพาอาศัยด้วย

ในส่วนของตัวเองมนุษย์เอง ชีวิตก็ต้องหมายถึงทั้งกายและใจรวมกัน ไม่ใช่มองเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งอย่างเดียว และกายกับใจนั้นจะต้องสัมพันธ์ประสานเกื้อกูลซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งมีสมดุลด้วย แล้วกายกับใจนั้นก็ไปสัมพันธ์กับสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ในลักษณะที่ประสานเกื้อกูลและมีสมดุล เช่น มนุษย์ต้องมีสุขภาพดี ทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ เมื่อสุขภาพกายดีก็ช่วยให้

จิตใจสุขสบายได้ง่าย จึงควรต้องมีสุขภาพกายที่ดีไว้ก่อน แต่เพียงเท่านั้นยังไม่พอและยังไม่แน่นอน จิตใจก็ต้องมีสุขภาพดี ดึงามมีคุณธรรมด้วย ซึ่งจะทำให้เคลื่อนไหวได้คล่อง สบายในท่ามกลางสังคม โดยมีสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น อยู่กับธรรมชาติได้ สามารถซาบซึ้งและมีความสุขกับธรรมชาติ

แต่ปัจจุบันโลกกำลังประสบปัญหามากจากความสัมพันธ์ที่ไม่ประสานเกื้อกูลและขาดความสมดุล ระหว่างองค์ประกอบทั้งสามอย่างนั้น ซึ่งทำให้องค์ประกอบแต่ละอย่าง เกิดความกระทบกระทั่งกันขัดข้องระส่ำระสายและเสื่อมโทรม แล้วส่งผลย้อนกลับมาให้ระบบการดำรงอยู่ทั้งหมดนั้นระส่ำระสาย และมนุษย์เองนั้นแหละที่ประสบอันตรายร้ายแรง ถ้าไม่ถึงกับสูญสิ้นพิณาศไป ก็เสี่ยงต่อการที่จะมีชีวิตที่ดีต่อไปได้ยาก ขอยกตัวอย่าง

ปัญหาที่กระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์

ในด้านปัญหาทางจิตใจ มนุษย์ในปัจจุบันมีความเครียดมาก ความเครียดกำลังเป็นปัญหาใหญ่ทั้งทางด้านการแพทย์ ทางด้านจิตวิทยา และทางอาชญาวิทยา ตลอดจนวิชาอื่นๆ หลายอย่าง

ในแง่ของการแพทย์นั้น ก็เห็นกันว่า ความเครียดเป็นตัวการก่อให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บมากมาย เช่น โรคหัวใจ และโรคความดันโลหิตสูง เป็นต้น

ในแง่สังคม เมื่อมนุษย์ระบายความเครียดออกมา หรือติดต่อเกี่ยวข้อกัน ในขณะที่อยู่ในภาวะที่มีอารมณ์เครียด ก็อาจทำให้เกิดปัญหาการกระทบกระทั่งกัน และเรื่องอาจขยายใหญ่โต

จนกระทั่งกลายเป็นปัญหาขัดแย้งระหว่างหมู่ชนก็ได้

อีกด้านหนึ่ง คนที่มีความเครียดในใจจำนวนมาก หาทางออกด้วยการหันไปหาสิ่งเสพติด ตั้งแต่สุรา ไปจนถึงโคเคน อย่างที่กำลังเป็นปัญหาหนักอยู่ในอเมริกาขณะนี้ ซึ่งส่งผลกระทบกว้างไกล เป็นปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม ตั้งแต่การสูญเสียประสิทธิภาพในการทำงาน ไปจนถึงปัญหาอาชญากรรมระหว่างประเทศ

ในทางกลับกัน สังคมใหญ่ที่มีความสับสนวุ่นวายมาก มีการแข่งขันกันมาก ก็ส่งผลสะท้อนกลับต่อจิตใจของบุคคล ทำให้มนุษย์มีความเครียดมาก เมื่อมนุษย์เครียดก็ส่งผลย้อนมาสู่สังคมอีก สังคมก็ยิ่งสับสนวุ่นวายเดือดร้อน

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาทางคุณธรรมในใจของคน เช่น ความโลภ ความเกลียดชัง เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดการเบียดเบียน การแย่งชิง การเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน กลายเป็นปัญหาแก่สังคมอีกเหมือนกัน เมื่อมนุษย์ขาดคุณธรรมและไม่มีความยับยั้งชั่งใจ เกิดความอยากได้ผลประโยชน์และละโมภมาก บางทีก็ไปทำลายสภาพแวดล้อม เพื่อหาผลประโยชน์ของตนเอง เมื่อธรรมชาติแวดล้อมถูกทำลาย ก็เกิดปัญหาตีกลับมายังมนุษย์อีกทั้งปัญหาสุขภาพกาย สุขภาพจิต และปัญหาสังคม

ธรรมชาติแวดล้อมในปัจจุบัน กำลังเสื่อมโทรมเป็นอย่างยิ่ง เป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดสำหรับประเทศที่พัฒนาแล้ว ปัญหาสภาพแวดล้อมอาจจะมาในรูปของสารเคมีต่างๆ ที่เป็นพิษ เช่น สารเคมีในยาฆ่าแมลง ซึ่งติดหรือซึมแทรกอยู่ในพืชในผัก มนุษย์

กินพืชผักนั้นก็ตาม สัตว์บางอย่างกินพืชผักนั้น หรือกินแมลงที่ถูก สารเคมีนั้นแล้วมนุษย์เอาสัตว์นั้นมากินก็ตาม มนุษย์ดื่มน้ำที่มี สารเคมีนั้นละลายปนอยู่ก็ตาม สารเคมีนั้นก็กลับมาทำลายร่างกายมนุษย์ ทำให้เป็นโรคอีก สารเคมีบางอย่างก็ทำให้เป็นมะเร็ง หรือทำให้เป็นโรคอะไรอื่นบางอย่าง อย่างน้อยก็ทำให้เป็นคนอ่อนแอ หรือชาวบ้านที่ไม่รู้จักระมัดระวังตัว ใช้สารเคมีโดยเฉพาะยาฆ่าแมลงไม่ถูกต้องตามวิธีการ ตายไปก็ไม่น้อย

มองไปในบรรยากาศ ก็มีอากาศเสีย คาร์บอนไดออกไซด์ ที่ออกจากโรงงานบ้าง รถยนต์บ้าง ลอยขึ้นไป ทำให้อากาศเสีย เป็นมลภาวะ ทำให้เกิดมีฝนน้ำกรด (acid rain) ขึ้นมา ฝนน้ำกรดนี้ก็ไปทำลายป่า ทำลายน้ำในทะเล และทำลายปลาและสัตว์น้ำในทะเล เหล่านั้น แล้วส่งผลกลับมาแก่มนุษย์ทำให้เสียสุขภาพและสูญเสียแหล่งทำมาหาเลี้ยงชีพ อย่างน้อยก็ทำให้กลายเป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่รื่นรมย์ ไม่น่าอยู่อาศัย

อีกด้านหนึ่ง ชั้นโอโซน (ozone layer) ในบรรยากาศก็มีช่องโหว่กว้างขึ้นๆ ระยะนี้มีการประชุมเกี่ยวกับเรื่อง ozone layer กันตั้งหลายครั้ง ประชุมกันอย่างหนักเพราะเห็นว่าเป็นปัญหาสำคัญถึงขั้นที่อาจจะทำให้มนุษยชาติสูญสิ้นไปก็ได้

พร้อมกันนั้น คาร์บอนไดออกไซด์ที่ขึ้นไปสะสมอยู่มากในชั้นบรรยากาศ ก็ทำให้เกิดปัญหา ที่เรียกว่า greenhouse effect ทำให้อากาศบนผิวโลกอุ่นขึ้นมา ทำให้อุณหภูมิในโลกสูงขึ้น เมื่ออุณหภูมิในอากาศสูงขึ้นก็อาจจะไปละลายน้ำแข็งที่ขั้วโลก น้ำแข็งที่ขั้วโลกละลายลงมาน้ำทะเลก็สูงขึ้น เกิดปัญหาว่าน้ำอาจจะท่วมโลก

ก็ได้ นอกจากนั้น เมื่อความร้อนในบรรยากาศสูงขึ้น ก็ทำให้น้ำในทะเลมีอุณหภูมิสูงขึ้นด้วย น้ำทะเลเป็นมวลสารขนาดใหญ่หือมาพอมีความร้อนขึ้นมาก็ขยายตัว เมื่อน้ำในทะเลขยายตัวระดับน้ำสูงขึ้น ก็น่ากลัวว่าบ้านเมืองชายฝั่งทะเลจะถูกท่วมต่อไปอาจจะจมอยู่ใต้ทะเลก็ได้

ทั้งหมดนี้ ก็เป็นปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งในปัจจุบันมีมากมายเหลือเกิน

รวมความว่า ปัจจุบันนี้เรากำลังประสบปัญหาเนื่องจากการขาดสมดุลขององค์ประกอบ ๓ ประการของการดำรงอยู่ของมนุษย์ มนุษย์ที่มีปัญหาทางจิตใจเนื่องจากขาดคุณธรรมก็ตาม หรือเนื่องจากปัญหาสุขภาพจิต เช่น ความเครียดก็ตาม ย่อมก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมและสภาพแวดล้อมในเวลาเดียวกันสังคมที่วุ่นวายมีปัญหาก็ก่อผลย้อนกลับมาหาบุคคล และส่งผลกระทบต่อธรรมชาติ ส่วนธรรมชาติเมื่อมีปัญหาก็ก่อผลร้ายแก่มนุษย์

พึงสังเกตว่า ปัญหาแต่ละเรื่องแต่ละด้านในขณะนี้ล้วนแต่เป็นปัญหาขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ถึงขั้นที่จะทำให้มนุษยชาติสูญสิ้นได้ทั้งนั้น โรคภัยที่เกิดจากปัญหาทางด้านจิตใจ เช่นจากความเครียดก็มี เกิดจากปัญหาสังคม เช่น ความประพฤติเบี่ยงเบนจากศีลธรรมก็มี รวมทั้งโรคเอดส์ ซึ่งเป็นโรคร่างกายที่ร้ายแรงมาก เป็นที่หวั่นวิตกกันว่า แม้แต่โรคทางกายก็อาจจะทำให้มนุษยชาติสูญสิ้นได้

ในทางจิตใจ ประเทศที่พัฒนาแล้วกลับมีปัญหาทางโรคจิต โรคประสาทเพิ่มขึ้นมากมาย จนกระทั่งมีคนฆ่าตัวตายมากขึ้น

โดยเฉพาะคนที่ฆ่าตัวตายเดี๋ยวนี้ เป็นคนหนุ่มคนสาวมากขึ้นด้วย ในประเทศที่เจริญแล้ว เช่นประเทศอเมริกา ประเทศญี่ปุ่น ปรากฏว่าเด็กวัยรุ่นฆ่าตัวตายมาก เป็นที่น่าประหลาดใจ ทำให้เห็นว่า ปัญหาจิตใจนี้อาจจะนำไปสู่ความพินาศสูญสิ้นของมนุษย์ก็ได้

นอกจากนั้น ในแง่ปัญหาสังคม มนุษย์ก็ขัดแย้งกันมาก และมนุษย์ก็ได้พัฒนาอาวุธสำหรับประหัตประหารกัน จนกระทั่งสามารถทำอาวุธที่มีความร้ายแรงมากคือ อาวุธนิวเคลียร์ และคนในประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็กลัวกันมากกว่าสงครามนิวเคลียร์อาจจะเกิดขึ้น มนุษยชาติอาจจะสูญสิ้น ไม่ต้องพูดถึงปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งเสพติด ปัญหาความยากไร้ ปัญหาอบายมุขต่างๆ และความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมโดยทั่วไป ซึ่งเมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น แทนที่จะลดน้อยหรือเบาลง กลับเพิ่มมากและรุนแรงยิ่งขึ้น

เป็นอันว่า มนุษย์ในประเทศที่พัฒนาแล้ว ในสังคมที่เจริญอย่างสูงแล้วนี้ สามารถที่จะพินาศสูญสิ้นได้ ด้วยเหตุปัจจัยมากมายเกี่ยวกับองค์ประกอบทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมา

วิธีทางที่จะแก้ปัญหา

ในการที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหานี้เราจะต้องพัฒนามนุษย์ คือ พัฒนาตัวคนซึ่งก็คือ ต้องให้การศึกษาด้านวิชาศิลปศาสตร์ เพราะเหตุว่าการศึกษาวิชาพื้นฐานเหล่านี้เมื่อดำเนินไปอย่างถูกต้องก็คือ การทำให้มนุษย์พัฒนาสติปัญญา มีความรู้ความเข้าใจ เหตุปัจจัยในธรรมชาติ รู้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม เพื่อที่จะได้ดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนให้ถูกต้องในโลก

เราจะต้องอาศัยการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์ ที่เรียนกันอย่างถูกต้อง มาเป็นเครื่องมือฝึกสอนให้มนุษย์รู้เข้าใจเท่าทันในเรื่องเหล่านี้ ต้องสอนให้มนุษย์รู้จักตนเอง รู้จักธรรมชาติ และรู้จักสังคม แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้อง เพื่อรักษาสมดุล และความสัมพันธ์ที่ประสานเกื้อกูลกันระหว่างองค์ประกอบ ๓ ประการ

การสอนศิลปศาสตร์ที่ถูกต้อง จะต้องให้เกิดผลที่กล่าวมานี้ เป็นประการสำคัญ

แง่ที่ ๓ ศิลปศาสตร์มองโดยสัมพันธ์กับกาลเวลายุคสมัย และความเปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงเอื้อประโยชน์แก่มนุษย์อย่างไร?

กาลเวลาเกิดจากอะไร กาลเวลาเกิดจากการเปลี่ยนแปลง ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ก็ไม่มีกาลเวลา แต่ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ภาวะนี้ตรงกับหลักสำคัญในทางพุทธศาสนาที่เรียกว่า **หลักอนิจจัง** ซึ่งแสดงความจริงว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยง ไม่คงที่ จึงมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เป็นไปโดยเลื่อนลอย ที่ว่าไม่เที่ยงไม่คงที่นั่น คือเกิดดับอยู่เสมอ สืบทอดต่อเนื่องกันไป ความเปลี่ยนแปลงจึงไม่ได้เป็นไปอย่างรวดเร็วเปื่อยเลื่อนลอย แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อมันเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันก็ขึ้นต่อบัญญาของมนุษย์ที่จะเข้าใจได้ อันนี้เป็นจุดที่สำคัญมาก

ทำอย่างไรกฎธรรมชาติคือความเปลี่ยนแปลง หรือหลักอนิจจังจะมาสัมพันธ์กับมนุษย์ ในลักษณะที่เกื้อกูลเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ และในลักษณะที่มนุษย์จะทำอะไรๆ กับมันได้? คำตอบก็คือ การที่ความเปลี่ยนแปลงไม่ได้เป็นไปโดยเลื่อนลอย แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้แหละ มันจึงเอื้อประโยชน์แก่มนุษย์ และมนุษย์จึงทำอะไรๆ กับมันได้ เพราะเหตุปัจจัยนั้นเป็นสิ่งที่รู้ได้ด้วยปัญญา และมนุษย์ก็สามารถที่จะมีปัญญานั้น

ดังนั้น ถ้ามนุษย์พัฒนาปัญญาขึ้นมา จนรู้เข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลง รู้เข้าใจถึงธรรมชาติของ

ความเปลี่ยนแปลง และศึกษาให้รู้ถึงเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงนั้นแล้ว มนุษย์ก็จะใช้ความรู้ในกฎธรรมชาตินั้นมาสร้างสรรค์หันเห และปฏิบัติต่อเหตุปัจจัยต่างๆ ในทางที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต และสังคมของตนได้ นี่เป็นจุดสัมพันธ์ระหว่างกฎธรรมชาติกับปัญญาของมนุษย์

ความเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นไปต่อเนื่องตลอดเวลา เมื่อจะกำหนดความเปลี่ยนแปลงนั้น ก็เกิดเป็นกาลเวลาเป็นยุคสมัยขึ้น โดยเอามาเทียบกับขณะที่มนุษย์ดำรงอยู่เป็นหลัก เรื่องของมนุษย์ในขณะที่เป็นอยู่นี้ ก็เรียกว่าเป็นปัจจุบัน ถอยหลังไปก็เป็นอดีต ถ้ามองไปข้างหน้าก็เป็นอนาคต

โดยนัยนี้ ความดำรงอยู่ของมนุษย์ที่ว่าเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับธรรมชาติและสังคมอะไรต่างๆ ก็เป็นเรื่องที่ขึ้นกับเงื่อนไขของกาลเวลานี้ด้วย คือ เหตุปัจจัยจะแสดงผลต้องอาศัยกาลเวลา และความเป็นเหตุเป็นผลกันนั้นก็ปรากฏออกมาในรูปของความเปลี่ยนแปลง เรื่องของมนุษย์ก็จึงต้องมาสัมพันธ์กับเรื่องของกาลเวลา และปัญญาของมนุษย์ก็ต้องมาหยั่งรู้ เกี่ยวกับเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กับกาลเวลา ตามที่ปรากฏในรูปของความเปลี่ยนแปลงนั้น

มนุษย์ควรปฏิบัติอย่างไรต่อกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลง?

เมื่อมนุษย์เข้าใจสิ่งเหล่านี้ โดยเข้าใจชีวิตของตนเอง เข้าใจสังคม และเข้าใจธรรมชาติแวดล้อมในแง่ของความเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย ภายในกรอบของกาลเวลาแล้ว มนุษย์ก็จะมองเห็นภาพรวมของสิ่งต่างๆ คือของโลกและชีวิตนี้อย่างกว้างขวาง และ

ชัดเจนขึ้น นี่เป็นอีกแง่หนึ่งของการที่จะเข้าใจโลกและชีวิต และการที่จะสัมพันธ์กับโลกและชีวิตนั้นอย่างถูกต้อง

แม้จะได้บอกแล้วว่า องค์ประกอบของการดำรงอยู่ด้วยดี มี ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม แต่นั่นก็เป็นเพียงองค์ประกอบล้วนๆ ลอยๆ เหมือนอยู่นิ่งๆ เราจะยังไม่เห็นอะไรชัดเจน ถ้าไม่มององค์ประกอบทั้งสามนั้น ในภาวะของความเปลี่ยนแปลง โดยสัมพันธ์กับกาลเวลา พอเรามองโดยสัมพันธ์กับกาลเวลา ว่า ในช่วง ๓ กาลนี้ ความสืบทอดต่อๆ มาขององค์ประกอบทั้ง ๓ นั้น เป็นอย่างไร ตอนนี้เราจะเห็นภาพต่างๆ ได้อย่างชัดเจน

วิชาศิลปศาสตร์นี้ขอให้ไปดูเถิด จะเป็นวิชาที่ทำให้เรารู้เรื่องของชีวิต สังคม และธรรมชาติ ตามเงื่อนไขของกาลเวลาทั้ง ๓ นี้ ตัวอย่าง เช่น

วิชาประวัติศาสตร์: ให้เรารู้อารยธรรมของมนุษย์ ประวัติความเป็นมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

วิชาปรัชญา: ให้เราใช้สติปัญญา ศึกษาสืบค้นเหตุปัจจัยของสิ่งต่างๆ สืบมาจากอดีต จนถึงปัจจุบัน และเล็งอนาคต

วิชาศาสนา: ให้เราปฏิบัติตามวิถีทางที่เชื่อว่าจะทำให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีในโลกในปัจจุบันนี้ และมีความหวังเกี่ยวกับชีวิตในโลกหน้าในอนาคต

ศิลปศาสตร์เป็นวิชาที่มุ่งให้เกิดความรู้ ที่จะทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ กับความเปลี่ยนแปลงในเงื่อนไขของกาลเวลานี้ อย่างถูกต้องทำให้มนุษย์มีความรู้เข้าใจเท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลง

สามารถ “หยั่งรู้ถึงอดีต แล้วรู้เท่าปัจจุบัน และรู้ทันอนาคต” อันนี้เป็นความประสงค์ของการศึกษาศิลปศาสตร์ประการหนึ่ง เมื่อมนุษย์เข้าใจสิ่งเหล่านี้และเข้าใจโลกนี้ดีแล้ว ก็จะปรับตัวได้ดี มนุษย์จะต้องมีการปรับตัว การปรับตัวสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลง และกาลเวลา การที่เราจะปรับตัวได้ถูกต้อง ก็ต้องมีความรู้ความเข้าใจถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งรู้เข้าใจเท่าทันความเปลี่ยนแปลง คนไม่มีความรู้ในสภาพที่เปลี่ยนแปลง ก็ไม่สามารถปรับตัวได้

สังคมเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมภายนอกเข้ามา มีการกระทบทางวัฒนธรรมเกิดขึ้น เป็นต้น ผู้ศึกษาศิลปศาสตร์หากเข้าถึงวิชาการก็จะหยั่งรู้ในสิ่งเหล่านี้ จะศึกษาโดยเข้าใจความหมายและมีจุดมุ่งหมาย ศึกษาโดยรู้ความเป็นมา และความสืบทอดต่อเนื่อง รู้เท่าทันสภาพความเปลี่ยนแปลง รู้เหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลง รู้ข้อดีและข้อเสีย เช่น รู้จักวัฒนธรรมที่เข้ามาว่า มีเหตุปัจจัยเป็นมาอย่างไร ดีชั่ว มีคุณโทษอย่างไร รู้จักคิดพิจารณา ไม่ตื่นไปตาม ก็ปรับตัวได้ดี

ส่วนคนที่ไม่มีการศึกษา ไม่มีการพัฒนาตน ไม่รู้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย ก็จะถูกความเปลี่ยนแปลงกระทำเอาโดยตัวเองเป็นผู้ถูกกระทำฝ่ายเดียว กลายเป็นหุ่นถูกชักถูกเชิดเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง แต่หากได้ศึกษาอย่างถูกต้องแล้ว จะกลับเป็นผู้กระทำต่อความเปลี่ยนแปลง คือ รู้จักถือเอาประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้ความเปลี่ยนแปลงเกิดคุณประโยชน์ ไม่เป็นผลร้ายแก่ชีวิตและสังคม และสามารถเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ถูกต้อง

การศึกษามีความมุ่งหมายประการหนึ่ง คือไม่ให้คนเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง แต่ให้เป็นผู้สามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ คือ ให้เป็นอิสระอยู่เหนือการถูกกระทบกระเทือนชักพาโดยความเปลี่ยนแปลง และกลับนำความรู้เท่าทัน ต่อเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงนั้น มาชี้นำจัดสรรความเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในทางที่เป็นผลดีแก่ตนได้

ขณะนี้ สังคมของเรากำลังประสบปัญหา คือ เป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง เราถูกสิ่งๆ ที่เข้ามากระทบจากภายนอก เช่น วัฒนธรรมจากตะวันตกเป็นต้น หลังไหลเข้ามา แล้วเราไม่รู้เท่าทัน ก็ตั้งตัวไม่ติด จึงเป็นไปต่างๆ ตามที่มันจะบันดาลให้เป็น ไม่สามารถจะเป็นตัวนำการเปลี่ยนแปลงได้

การรู้จักความเปลี่ยนแปลง หมายถึงรวมถึงการรู้จักกาลเวลาและยุคสมัย ศิลปศาสตร์นั้นเล่นร้อยโยงกาลสมัยตลอดทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โยงกาลทั้งสามเข้าด้วยกัน หยั่งถึงอดีต รู้เท่าปัจจุบัน รู้ทันอนาคต และด้วยความหยั่งรู้เท่าทันอย่างนี้ ก็จะมีลักษณะอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่ผู้ศึกษาวิชาศิลปศาสตร์คือ เป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์

จะเป็นคน “ทันสมัย” จะต้องทำอะไร?

คนจำนวนมากเข้าใจคำว่า “ทันสมัย” หรือ “ทันเหตุการณ์” ในความหมายที่ว่า มีอะไรเกิดขึ้นฉันก็รู้ เขามีอะไรใช้ใหม่ๆ ฉันก็ได้ใช้อย่างนั้น เขาทำอะไรแปลกใหม่ฉันก็ได้ทำอย่างนั้น เขานิยามกันอย่างไร ฉันก็ได้ทำตามนิยามอย่างนั้น มีอะไรเข้ามาใหม่จาก

เมื่อนอก ฉันรู้ฉันมีฉันรับได้เร็วไว คนจำนวนมากเข้าใจว่าอย่างนี้คือทันสมัย ตัวอย่างที่เด่นชัดก็คือ “แฟชั่น” เขามีอะไร นิยมอะไรกันฉันก็ได้ก็มีอย่างนั้น ได้ทำตาม ได้เป็นไปตามอย่างนั้นด้วย การที่ทันสมัยอย่างนี้เป็นการทันสมัยที่แท้จริงหรือเปล่า ขอให้เรามาศึกษาความหมายของคำว่าทันสมัย

ถ้าเราเติมคำว่า “เท่า” เข้าไปข้างหน้าอีกหน่อย จะช่วยให้ความหมายชัดขึ้นไปอีกนิดว่า “เท่าทันสมัย” แต่ก็ยังไม่พอ ถ้าเติม “รู้” เข้าไปด้วยจึงจะเต็มสมบูรณ์ คือกลายเป็น “รู้เท่าทันสมัย” หรือแม้จะตัด “เท่า” ออกเหลือแค่รู้ทันสมัยก็ยังดี “รู้ทันสมัย” นี้หมายความว่า ไม่ใช่แค่เป็นไปตามสมัยอย่างที่ว่า เขาเกิดมีอะไรขึ้นมาก็เป็นไปตามนั้นเท่านั้น การที่ว่าจะอะไรเกิดขึ้นก็เป็นไปตามนั้นนี้เรามักจะเข้าใจว่าทันสมัยแล้ว แต่ที่จริงมันไม่ได้เป็นไปด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจ ไม่ได้มีความรู้ทันอะไรเลย ที่ว่ารู้ทันสมัยนั้นจะต้องรู้เข้าใจว่าทำไมเรื่องนี้จึงเกิดขึ้น เรื่องนี้มีเหตุปัจจัยเป็นอย่างไรเกิดขึ้นแล้วมีคุณและโทษอย่างไร อย่างนี้จึงจะเรียกว่า รู้ทันสมัย คนที่รู้เท่าทันสมัยจะต้องรู้อย่างนี้

ทันสมัยที่แท้จริงนั้น จะทำให้เป็นนายเหนือกาลสมัย แต่คนที่ทันสมัยในความหมายแรกจะกลายเป็นทาสของสมัย ความเป็นทาสของสมัยจะเห็นได้ในความทันสมัยอย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไป คือถูกปลุกถูกปั่นให้วิ่งไปตาม ให้โดดโลดเต้นไปตาม

คนที่เขารู้เท่าทันสมัยพอสมควร เขาสามารถหาผลประโยชน์จากคนทันสมัยประเภทที่ ๑ ได้ เช่น คนที่รู้ว่าความนิยมของโลกนี้จะเป็นอย่างไร ต่อกไปข้างหน้าคนจะนิยมกันอย่างไร แนวโน้มของ

สังคมทั่วไปตอนนี้กำลังเป็นอย่างไร เขาอาจไปออกแบบกำหนดแพชชั่นทำอะไร เอามาโฆษณา ล่อให้คนพวกนี้วิ่งโลดเต้นไปตามได้ คนที่ทำเช่นนี้ก็มีความรู้เท่าทันสมัยในระดับหนึ่ง แต่นำเอาความรู้ นั้นไปใช้ประโยชน์ในทางสนองความเห็นแก่ตัว ส่วนความรู้เท่าทัน สมัยที่แท้จริงนั้น จะนำไปเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม คือการ ที่เรารู้เท่าทันสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบันว่า มันคืออะไร มันเกิดขึ้น ได้อย่างไร มีเหตุปัจจัยเป็นมาอย่างไร มีคุณและโทษอย่างไร ถ้ารู้ อย่างนี้แล้ว เราจะเป็นนายของกาลสมัยได้ และเราก็จะสามารถ หันเหเบี่ยงเบนความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้ โดยหลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็น โทษ และเสริมสร้างสิ่งที่เป็นคุณ

สิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ ไม่ใช่ว่าถ้าเป็นสิ่งที่สนองค่านิยม แล้วจะถูกต้องเป็นคุณประโยชน์เสมอไป คนที่รู้เท่าทันสมัยใน ความหมายที่ ๒ เท่านั้นจึงจะเลือกสรรจัดการกับเรื่องนี้ได้อย่างมี ผลดีที่แท้จริง แก่ชีวิตและสังคม ถ้าไม่มีความรู้เท่าทันสมัยใน ความหมายที่ ๒ แล้ว การศึกษาก็ไม่ช่วยอะไรให้ดีขึ้น

ถ้าการศึกษา เป็นเพียงการทำให้เป็นคนทันสมัยในความ หมายที่ ๑ ก็เท่ากับว่า การศึกษานั้นทำคนให้เป็นทาสของกาลเวลา หรือเป็นทาสของยุคสมัยและคอยตามเขาอยู่เรื่อยไปเท่านั้นเอง ซึ่งเป็นความทันสมัยที่ไม่ประกอบด้วยความรู้ ไม่ประกอบด้วย ปัญญา

ยิ่งกว่านั้น บางคนว่า มีอะไรเกิดขึ้นใหม่ มีอะไรเข้ามาใหม่ จากเมืองนอก เขารู้ก่อนใคร เขาก่อนคนอื่น เขาเป็นคนนำสมัย แต่ที่จริงนั้น เขาตามฝรั่ง เขาตามแบบที่อื่นอยู่แท้ๆ จะเรียกว่านำ

สมัยได้อย่างไร

ความทันสมัยและนำสมัยที่แท้ จะต้องประกอบด้วยปัญญา เพราะ ทัน นั้นก็คือการรู้ทัน และ นำ ก็คือ เป็นต้นคิด เป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้นำทางการเปลี่ยนแปลง

วิชาศิลปศาสตร์ที่ถูกต้องตามความหมาย จะทำให้เราเป็นคนทันสมัย ทันเหตุการณ์ ตลอดจนนำสมัย นำเหตุการณ์ในความหมายที่ถูกต้อง ที่ประกอบด้วยปัญญา ที่จะทำให้เกิดคุณประโยชน์ แก่ชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง

รวมความว่า ความทันสมัยและนำสมัยในความหมายที่ ๑ นั้น มีลักษณะหรืออาการที่สำคัญ ๒ อย่างคือ ประการที่หนึ่ง ไม่ประกอบด้วยความรู้ ไม่ได้ศึกษาสืบค้นให้เห็นเหตุปัจจัย เหตุผล และคุณโทษของเรื่องนั้นๆ ประการที่สอง เป็นผู้คอยตาม หรือถูกชักจูงปลุกปั่นให้เป็นไปอย่างนั้นๆ อย่างที่เรีกง่ายๆ ว่าตกเป็นทาสของยุคสมัย

ส่วนความทันสมัยและนำสมัยในความหมายที่สอง ก็มีลักษณะ ๒ อย่างที่ตรงกันข้าม คือ

ประการที่ ๑ ประกอบด้วยความรู้ เป็นการรู้ทันหรือรู้เท่าทัน หยั่งเห็นลงไปถึงเหตุปัจจัยของเรื่องนั้นๆ คุณและโทษของสิ่งหรือการกระทำนั้นๆ และ

ประการที่ ๒ เป็นอิสระอยู่เหนือความนิยม หรือความเป็นไปนั้น ไม่ถูกชักจูงปลุกปั่นให้วิ่งตามไป แต่ตรงข้ามกลับใช้ความรู้ในเหตุปัจจัยเป็นต้นนั้น มาจัดสรรดำเนินการนำทางการเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปด้วยปัญญา ที่จะให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งงาม เป็นผลดีแก่

ชีวิตและสังคม เรียกได้ว่า เป็นนายของยุคสมัยหรือนายของเหตุการณ์

ยุคปัจจุบันนี้เป็นยุคแห่งข่าวสารข้อมูล ข่าวสารข้อมูลเกิดขึ้นและไหลเวียนแพร่หลายอย่างรวดเร็วมาก ปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ในแง่ที่เกี่ยวกับข่าวสารข้อมูลนี้ คนที่ทันสมัยเพียงแต่รู้เหตุการณ์ตามข่าวทางสื่อมวลชนได้รวดเร็วทันควัน เกิดอะไรขึ้นก็รู้ไปตามนั้น คนทันสมัยแม้จะทันข่าว แต่ไม่รู้ทัน อาจถูกยุให้คล้อยตามข่าวนั้นได้ ถ้าผู้เสนอข่าวมีความประสงค์ที่เป็นเจตนาแอบแฝงอย่างน้อยแม้จะไม่ถูกชักจูงปลุกปั่นไป ก็มีความเชื่อโดยไม่ประกอบด้วยปัญญา คือ เชื่อเรื่อยเปื่อยและอาจจะเป็นคนขยายข่าวอย่างที่เราเรียกว่าเป็นกระต่ายตื่นตูม

ส่วนพวกรู้เท่าทันก็จะศึกษาสอบสวนข่าวพิจารณาไตร่ตรองสืบค้นให้ถึงต้นสาย หาเหตุปัจจัยวิเคราะห์สืบสาวให้รู้ความจริงที่แท้แล้ว ก็จะทำให้เกิดประโยชน์เกิดผลดีที่แท้จริงและป้องกันผลร้ายได้ จะนำสมัย แก้ไขเหตุการณ์ได้ นี่คือการเป็นนายของข่าวสารข้อมูล นี่เป็นความหมายในด้านการสัมพันธ์กับกาลเวลาและยุคสมัย ซึ่งก็เป็นความมุ่งหมายอย่างหนึ่งของวิชาศิลปศาสตร์ที่จะให้เกิดประโยชน์นี้

แง่ที่ ๔ ศิลปศาสตร์ มองในแง่เทศะ

รู้เขา รู้เรา คืออย่างไร?

การมองในแง่เทศะ คือ พิจารณาเรื่องราวนั้นๆ โดยสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ที่ตั้ง หรือแหล่งแห่งที่ เช่น มองว่าภายในหรือภายนอก มองในแง่สังคมไทยกับสังคมต่างประเทศ หรือมองในแง่ว่าเป็นวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมอื่น

การศึกษาศิลปศาสตร์ จะต้องให้เกิดความรู้ความเข้าใจในแง่มุมเหล่านี้ จะต้องให้รู้จักตนเอง รู้จักสังคมของตนเอง รู้จักวัฒนธรรมของตนเอง ว่าเป็นมาสืบต่ออย่างไร อยู่ในสภาพอย่างไร และรู้จักวัฒนธรรมอื่น รู้จักสังคมอื่นว่าเขาเป็นมาอย่างไร ขณะนี้มีสภาพเป็นอย่างไร

การศึกษาศิลปศาสตร์จะต้องให้ได้ประโยชน์ ในทางที่จะสร้างสรรค์สังคมที่ตนอยู่ร่วม และมีส่วนรับผิดชอบ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันที่มีการหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตกมาก จะต้องมีความรู้เท่าทันเกี่ยวกับความเป็นมา เป็นไป ตลอดจนสภาพที่เป็นอยู่ รวมทั้งจุดอ่อนจุดแข็ง ข้อดีข้อเสีย ข้อเด่นข้อด้อยของวัฒนธรรมเหล่านั้น ยิ่งในปัจจุบันนี้วัฒนธรรมไทยถูกทอดทิ้ง ละเลยเพิกเฉย เราก็ยังจะต้องใช้สติปัญญาศึกษาให้มาก

ในขั้นของการมองในแง่เทศะนี้ การมองในแง่ก่อนๆ จะถูกนำมาใช้ประโยชน์ คือพิจารณาองค์ประกอบทั้งสามของการดำรงอยู่ด้วยดีด้วย และพิจารณาสืบสาวเหตุปัจจัยโดยสัมพันธ์กับกาลเวลาและยุคสมัย ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคตด้วย เพื่อให้รู้เข้าใจ

เทศะ คือ ถิ่นฐาน ชุมชน สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมนั้นๆ อย่างถูกต้องชัดเจน

เราต้องรู้จักตนเอง ซึ่งหมายถึงว่าต้องรู้จักวัฒนธรรมของตัวเอง โดยเฉพาะในแง่ที่ว่าอะไรเป็นคุณค่าแท้จริง อะไรเป็นสิ่งที่ควรปรับเปลี่ยนแก้ไข ควรทิ้ง หรือควรเสริมเพิ่มขึ้นมา

ในแง่ของวัฒนธรรมอื่นก็ต้องรู้จักว่าที่เขาเจริญนั้นเป็นอย่างไร แยกแยะวิเคราะห์ออกดูว่า ส่วนไหนแน่ที่เป็นความเจริญ กันส่วนอื่นที่ไม่เป็นความเจริญออกไป อะไรเป็นความเสื่อม ท่ามกลางภาพของความเจริญนั้น และสืบค้นว่าอะไรเป็นเหตุปัจจัยของความเจริญ อะไรเป็นเหตุปัจจัยของความเสื่อมนั้นๆ ของเขา

ไม่ใช่เห็นวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา เมื่อยอมรับกันหรือนิยามกันแล้วว่า อันนี้เป็นวัฒนธรรมของประเทศที่เจริญแล้ว ก็ต้องว่าดี และรับเอาไปเสียหมด ซึ่งจะกลายเป็นว่าไม่ได้ใช้สติปัญญากันเลย ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อนิยามกันว่าสังคมอเมริกันปัจจุบันเป็นสังคมที่เจริญสูงพัฒนามากก็ต้องมองดูว่าที่ว่าเจริญนั้นเขาเจริญในส่วนไหน และส่วนนั้นเจริญมาได้อย่างไร และถ้าจะค้นหาว่าอเมริกาเจริญมาได้อย่างไร ก็ต้องมองย้อนไปในอดีต ไม่ใช่มองเดี๋ยวนี้ ถ้าใครมองว่าอเมริกาเจริญแล้ว ไปคว้าเอาสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ มาทำตามโดยไม่ได้เลือกเฟ้นให้ดี อาจจะต้องผิดหวังและกลายเป็นการสร้างโทษก่อผลร้ายให้แก่สังคมของตนเอง

ถ้าจะเอาตัวอย่างจากเขามาถือตาม จะต้องพิจารณากลั่นกรอง เริ่มต้นดูว่าส่วนไหนเป็นคุณส่วนไหนเป็นโทษ ที่ว่าเจริญนั้นส่วนไหนแน่ที่เป็นความเจริญและส่วนนั้นเกิดจากเหตุปัจจัยอะไร

ในอดีต และส่วนไหนในปัจจุบัน จะนำอเมริกาไปสู่ความเสื่อม
ความพินาศในอนาคต เราแยกได้หรือเปล่า

ถ้าไม่รู้จักแยก อะไรมานจากประเทศเจริญก็รับหมดด้วย
ความตื่นเต้น อย่างนี้เรียกว่าไม่ใช้สติปัญญา โดยเฉพาะไม่ใช่ผู้ที่
ชื่อว่าได้ศึกษาศิลปศาสตร์

จะรู้เขาจริง ต้องรู้ถึงเหตุปัจจัย

นักศึกษาศิลปศาสตร์นั้น ไม่มองเฉพาะสิ่งปัจจุบันที่จะนำไป
สู่ผลในอนาคต แต่มองด้วยว่าสิ่งที่เป็นผลในปัจจุบันมีเหตุปัจจัย
อะไรมานจากอดีต

ทำไมอเมริกามีผลปรากฏที่เราเรียกว่าความเจริญ ก็ต้องไป
สืบค้นดูในอดีต ซึ่งจะทำให้ต้องหยั่งลงไปถึงการศึกษาประวัติ
ความเป็นมาของสังคมอเมริกัน ว่าทำไมอเมริกาจึงเจริญขึ้นมา
เป็นสังคมอุตสาหกรรม ถ้ามองดูเฉพาะปัจจุบันจะปะปนพว้าไป
เพราะสังคมอเมริกันปัจจุบัน กลายเป็นสังคมบริโภคไปแล้ว

คนที่ทำสังคมของตนให้เป็นสังคมอุตสาหกรรมได้นั้น จะ
ต้องมีนิสัยผลิต ความเป็นนักผลิตนี้ เกิดขึ้นในอเมริกามานานมาก
แล้ว ถ้าจะดูอเมริกาในแง่นี้ จะต้องมองถอยหลังไป ๗๐-๘๐ ปี
หรือร้อยกว่าปี และถ้าจะมองให้ชัดยิ่งขึ้น ก็ต้องย้อนไปถึงบรรพ
บุรุษของคนอเมริกันในยุโรป เช่น ในอังกฤษ มองย้อนอดีตตลอด
๒๐๐ ปี รวมความว่าจะต้องพิจารณา ๒ ชั้น

ชั้นที่ ๑ ความเจริญแบบสังคมอุตสาหกรรมอย่างอเมริกันนั้น
เราควรจะได้รับเอาจริงหรือไม่ มันดีแน่หรือเปล่า มีข้อดีข้อเสีย

อย่างไรบ้าง

ขั้นที่ ๒ ถ้ามันดีเราจะเอา หรือแม้จะเสียบ้างแต่จะต้องเอาก็ต้องเลือกให้ได้ส่วนดี

แล้วก็ต้องศึกษาสังคมของอเมริกา ตลอดเวลา ๗๐-๘๐ ปี หรือ ร้อยกว่าปีมาแล้ว เอรากฐานเก่ามาวิเคราะห์ว่า อะไรทำให้เขาเจริญด้วยอุตสาหกรรม ไม่ใช่ไปเอาสภาพแบบนักบริโศคปัจจุบัน มาใช้ ซึ่งที่จริงเป็นตัวสลายอุตสาหกรรม

พร้อมกันนั้น อะไรที่เป็นส่วนเสีย อะไรที่เป็นบทเรียนจากเขาก็ต้องศึกษาเพื่อป้องกันไม่ให้เราต้องเดินซ้ำรอยความผิดพลาดของเขานั้น

สำหรับประเทศที่เขามีวัฒนธรรมของตัวเอง สืบทอดกันมาจากอดีตนั้น ในปัจจุบันเขาอาจจะมีสิ่งที่เป็นภาพปรากฏในด้านอื่นที่ต่างจากวัฒนธรรมซึ่งสืบมาแต่เดิมบ้างก็ได้ แต่สิ่งที่เขาสะสมปลูกฝังมาแต่เดิมยังไม่หมดไป ซึ่งจะต้องแยกให้ดี ดังเช่น ความเป็นนักบริโศคในปัจจุบันกับการเป็นผู้ผลิตที่สืบมาจากอดีต

ปัจจุบันนี้ สังคมอเมริกันเขาเรียกว่าเป็นสังคมที่ฟุ่มเฟือย แต่ความเป็นผู้ฟุ่มเฟือยนั้น เป็นสภาพการเสวยผลของสิ่งที่สร้างสรรค์สะสมสืบมาแต่อดีต เมื่อมองลึกลงไปเบื้องหลัง ก็จะเห็นนิสัยแห่งความเป็นนักผลิต ซึ่งสะสมกันมานานแล้ว เป็นเหตุจากอดีต รวมทั้งการสั่งสมนิสัยรักงาน ความใฝ่รู้ ความประหยัด เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่ต้องสร้างมาแต่อดีตในระยะเวลายาวนาน และยังคงเหลือเร้นอยู่ มิได้หายหมดไป

ที่ว่ารู้เขา รู้เรานั้น รู้ไปเพื่ออะไร?

การวิเคราะห์อย่างทีกล่าวนานี้ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการรู้จักตนและรู้จักผู้อื่นอย่างแท้จริงนั้น เป็นทั้งความหมายของวิชาศิลปศาสตร์ และเป็นจุดมุ่งหมายของการศึกษาศิลปศาสตร์ ขอให้สำรวจตรวจสอบวิชาศิลปศาสตร์ดู จะเห็นว่าประกอบด้วยวิชาการที่มีเนื้อหาระทำนองนี้ นี่คือการมองในแง่เทศะ หากทำได้ตามนี้แล้วเราก็จะ

๑. ไม่หลงตนเอง แต่ก็ไม่ลืมนตนเอง (ลืมนในแง่ว่าละเลยทอดทิ้ง) คนจำนวนมาก ไม่รู้จักวัฒนธรรมของตัวเอง ไม่เข้าใจความเป็นมาเป็นไป และความหมายที่แท้จริง พวกหนึ่งก็สละละทิ้งเลย ส่วนอีกพวกหนึ่งก็ยึดมั่นหลงใหลตัวเองว่า ถ้าเป็นไทยละก็ต้องดีทั้งนั้น จะเอาแต่ศรัทธา คือ เชื่อว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วยึดมั่นกันไป เป็นการปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง จะต้องศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นด้วยปัญญาว่าส่วนใดดีส่วนใดไม่ดี และมีเหตุปัจจัยเป็นอย่างไร

๒. ไม่หลงใหลติดตามผู้อื่น แต่ก็ไม่ใช่ปฏิเสธไปหมด นี่ก็เช่นเดียวกัน ต้องรู้จักเขาตามที่เป็นจริง ไม่ยึดมั่นยืนยันถือ แต่ก็ไม่เลียนแบบติดตามอย่างไร้สติปัญญา

ปัญหาของเราปัจจุบันนี้ก็คือ พวกหนึ่งยึดมั่นยืนยันที่อยู่ออยู่ ส่วนอีกพวกหนึ่งก็เลียนแบบเขา-duty ไป ทั้งสองอย่างนี้กลายเป็นปัญหาของสังคมไทย เราควรศึกษากันจริงๆ และศึกษาความเป็นจริงเมื่อได้ศึกษาเรื่องของเราแล้ว เห็นส่วนใดดีที่ตนมีก็มีความมั่นใจในตนเอง

ปัจจุบันนี้เรากำลังพูดกันมากถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น พูดกัน

ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังสูญสลาย แล้วเราก็บอกกันว่าเราจะ
ต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น อันนี้ก็เป็นนิมิตดีอย่างหนึ่ง เป็น
เรื่องที่จะต้องศึกษาโดยใช้สติปัญญาอย่างถูกต้อง ถ้าเราเห็นภูมิ
ปัญญาท้องถิ่นที่ถูกต้องแท้จริง เห็นประโยชน์เห็นคุณค่า แล้วเราก็
มีความมั่นใจในตัวเอง และเกิดความชัดเจนกับตนเองว่าควรจะทำ
อะไรอย่างไรในเวลาเดียวกัน เราก็สามารถที่จะศึกษาสังคมอื่น
และวัฒนธรรมอื่น โดยแยกแยะเลือกรับเอาส่วนที่ดีจากภายนอก
มาเสริมให้กับตนเองและปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ การรู้จักเลือกรับ
จากภายนอก ก็จะมาประสานกับการรู้จักสืบทอดของดีในภายใน
ทำให้เกิดประโยชน์ที่เป็นคุณค่าที่แท้จริงแก่สังคม

แง่ที่ ๕ ศิลปศาสตร์ มองในแง่การพัฒนาศักยภาพ ของมนุษย์

ศิลปศาสตร์เป็นเนื้อเป็นตัวของการศึกษา

การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์นี้ เป็นความหมายตามปกติ ธรรมดาอยู่แล้วของการศึกษาศิลปศาสตร์ เพราะว่าวิชาศิลปศาสตร์นั้น เป็นวิชาประเภทให้การศึกษาที่แท้จริง เรียกได้ว่าเป็น ตัวเนื้อแท้ของการศึกษา หรือว่าวิชาศิลปศาสตร์นั้น เป็นเนื้อเป็น ตัวที่แท้ของการศึกษา ส่วนวิชาการอย่างอื่น จำพวกวิชาเฉพาะ และวิชาชีพต่างๆ ไม่ใช่เป็นเนื้อเป็นตัวของการศึกษา แต่เป็นเรื่อง ของการฝึกปรือเพิ่มเสริมความชำนาญ เฉพาะด้านเฉพาะอย่างใน การดำรงชีพ ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ หรือในการที่จะไปทำการ แก้ไขปัญหาหรือสร้างสรรค์อะไรบางอย่างให้แก่อสังคม เป็นการพิเศษออกไป

ความหมายอย่างหนึ่งของการศึกษาก็คือ เป็นกระบวนการ พัฒนาศักยภาพของมนุษย์ จะเห็นว่า วิชาศิลปศาสตร์นั้น เป็น วิชาจำพวกที่จะพัฒนาศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ เช่น ความรู้จัก คิด ความสามารถสื่อสาร ความสามารถในการรับรู้และเรียนรู้ คือ รับรู้ได้ รับรู้เป็น และรู้จักเรียนรู้ คนที่จะพัฒนามีการศึกษาได้นั้นจะ ต้องเรียนรู้ จนกระทั่งเกิดความรอบรู้ อย่างที่ว่ารับรู้ เรียนรู้ แล้วก็ รอบรู้ ยิ่งกว่านั้น จะต้องสามารถสื่อความหมายถ่ายทอดแก่ผู้อื่น อย่างได้ผลด้วย สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ ต้องอาศัยการฝึก

ฝนพัฒนา และจำเป็นต้องพัฒนา เพราะเป็นส่วนสำคัญของความ
พร้อมที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมอย่างถูกต้อง

พูดรวบรัดว่า ความพร้อมที่จะดำเนินชีวิต และปฏิบัติต่อสิ่ง
อื่นคนอื่นได้โดยทั่วไป การรู้จักความดี รู้จักความงาม การที่จะมี
ชีวิตอันเป็นสุข อะไรต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นเนื้อหาสาระของวิชา
ศิลปศาสตร์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์จึง
มีศูนย์รวมอยู่ที่วิชาศิลปศาสตร์

ศิลปศาสตร์เป็นทั้งเครื่องพัฒนาและเครื่องมือรับใช้ศักยภาพ ของมนุษย์

นอกจากวิชาศิลปศาสตร์จะเป็นเครื่องพัฒนาศักยภาพของ
มนุษย์แล้ว มันยังมีความหมายพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ เป็นเครื่อง
มือรับใช้ศักยภาพของมนุษย์ด้วย คือมันเป็นเครื่องพัฒนาศักยภาพ
เสร็จแล้วก็มาเป็นเครื่องมือรับใช้ศักยภาพ เมื่อเราพัฒนาศักยภาพ
ของมนุษย์ขึ้นมาแล้วเราก็เอาสิ่งที่ใช้พัฒนาศักยภาพนั้นแหละมา
รับใช้ศักยภาพของเรา ในการที่จะสร้างสรรค์ทำให้เกิดคุณค่าเป็น
ประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมต่อไป แต่ทั้งนี้จะต้องมีการเรียน
ศิลปศาสตร์อย่างถูกต้อง โดยเข้าใจความหมาย และความมุ่ง
หมายแล้วนำไปใช้ประโยชน์ตามคุณค่าของมัน มิฉะนั้นก็จะมีการ
เรียนรู้ศิลปศาสตร์แต่พอไ้ๆ ไป กลายเป็นการเรียนรู้อย่างเลื่อน
ลอย ไม่เกิดประโยชน์สมคุณค่าของมัน

ขอยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง เช่นวิชาภาษา เราเรียนภาษา
ต่างๆ เริ่มด้วยภาษาแรกของเราคือภาษาไทย ซึ่งทำให้เราสามารถ

เรียนรู้สิ่งต่างๆ สามารถถ่ายทอดสื่อความหมายกับคนอื่นได้ แล้วเราก็พัฒนาตัวเองในความสามารถที่จะสื่อความหมายถ่ายทอดกับคนอื่นนี้ ให้ได้ผลดียิ่งขึ้นในการพูดและการเขียนเป็นต้น

ต่อมา เราไปเรียนวิชาภาษาต่างประเทศเพิ่มขึ้น เมื่อเราเรียนภาษาอื่นเราก็ขยายศักยภาพของเรา ในการที่จะสื่อสารถ่ายทอดรับรู้เรียนรู้ และแสดงออกได้มากขึ้นไปอีก สมมติว่า เราไปเรียนภาษาอังกฤษ พอเราได้ภาษาอังกฤษเพิ่มเข้ามา เราก็รับรู้ได้กว้างขวางขึ้น เรียนรู้ได้กว้างขวางขึ้น สื่อสารถ่ายทอดได้กว้างขวางมากขึ้นไปอีก

ถ้าเราเรียนภาษาอังกฤษไม่เป็น เราไม่เข้าถึงความหมายของวิชาศิลปศาสตร์ เราก็อาจจะเรียนเพียงด้วยความรู้สึกได้ว่า ได้รู้ภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาของฝรั่ง เป็นภาษาของประเทศที่เจริญแล้ว พอเรียนด้วยความรู้สึกว่าเป็นการเรียนภาษาของประเทศที่เจริญแล้ว ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของการเรียนนั้น และขาดความรู้ตระหนักต่อความมุ่งหมายของการเรียนภาษา ก็จะเรียนอย่างขาดจุดหมาย เลื่อนลอย และทำให้เกิดปม คือ ปมด้อย และปมเด่น

ปมด้อย คือความรู้สึกว่าเราได้เรียนภาษาของประเทศที่เจริญกว่า มองวัฒนธรรมของเราว่าด้อย แล้วเราก็เกิดความรู้สึกที่เป็นปมด้อยในตัวเองว่า เราเป็นคนที่ด้อย แล้วไปรู้ภาษาของคนที่เจริญ มีความรู้สึกแฝงลึกอยู่ในใจ โดยรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง ว่าสังคมของฝรั่งเจริญ สังคมของเราด้อย วัฒนธรรมของเขาเจริญ วัฒนธรรมของเรานี้ด้อย

ส่วนปมเด่น ก็คือ พอมาเทียบกับพวกคนไทยด้วยกันเอง เรา รู้สึกว่าเราเป็นคนเด่น เพราะว่าในขณะที่ภาษาและวัฒนธรรมของเราด้อยนั้น ตัวเราเป็นผู้ที่รู้ภาษาที่เด่น รู้วัฒนธรรมที่เด่นของคนที่เราเจอแล้ว

ผลของการเรียนภาษาอังกฤษก็ออกมา ในแง่ความรู้สึกว่า เราเด่นในหมู่พวกที่ด้อย แล้วก็ไปด้อยในพวกที่เด่น ก็กลายเป็นปมขึ้นมา เพราะไม่ว่าจะด้อยในพวกที่เด่น หรือจะเด่นในพวกที่ด้อย ก็เป็นปมทั้งนั้น และก็ย่อมเป็นปัญหา อย่างน้อยการเรียนรู้ภาษาอังกฤษก็ไม่เกิดประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมเท่าที่ควรจะเป็น และการเรียนภาษาอังกฤษนั้นก็เลยไม่ก้าวหน้าไปได้มาก

แต่ถ้าเรารู้ตระหนักในความหมาย และความมุ่งหมายของ วิชาศิลปศาสตร์ เราก็จะเรียนภาษาอังกฤษในฐานะเป็นวิชาที่พัฒนาศักยภาพ และรับใช้ศักยภาพของเรา ตอนที่ว่าขยายศักยภาพนี้ชัดแล้ว เพราะเราสามารถรับรู้ข่าวสาร เรียนรู้ แล้วก็ถ่ายทอดสื่อสารได้กว้างขวางขึ้น แต่นอกจากนั้นแล้ว มันจะเป็นเครื่องมือสำหรับรับใช้ศักยภาพของเราที่ขยายออกไปนั้น ในความหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ภาษาอังกฤษนั้นเป็นเครื่องมือรับใช้เราในการที่จะก้าวออกไปเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่สังคมตะวันตกได้สั่งสมถ่ายทอดต่อกันมาได้ อย่างมากมาย ชุมปัญญา ชุมอารยธรรมตะวันตกนั้น บัดนี้เราสามารถเข้าถึงได้แล้วเราก็อาศัยความรู้ในภาษาอังกฤษนั้นไปเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์จากชุมปัญญา และชุมอารยธรรมตะวันตกนั้นมา เราก้าวออกไปศึกษาวิเคราะห์หิวจัยเขาได้ ไม่ใช่เพียงแค่

ตื่นเต้นที่ได้รู้ภาษาอังกฤษ วิชาภาษาอังกฤษมีความหมายที่มาเปิดช่องทางให้เราเข้าใจถึงสังคมของเขา วัฒนธรรมของเขา วิทยาการของเขา เราก็ใช้เครื่องมือนี้ในการที่จะไปเรียนรู้ ไปสืบค้น ไปดึง ไปเอาสิ่งที่เขาสะสมนั้นมา เพื่อนำเอามาใช้ประกอบในการที่จะสร้างสรรค์สังคมของเราได้

ประการที่ ๒ เรามีดีอะไร เรามีสิ่งที่ดีในวัฒนธรรมของเราซึ่งเป็นคุณค่า มีภูมิปัญญาที่เป็นของไทยสะสมไว้ซึ่งวัฒนธรรมอื่นไม่มี เรารู้แล้วเราก็มีความมั่นใจ พอเราได้ภาษาอังกฤษมา เราก็มีเครื่องมือรับใช้ที่จะถ่ายทอดสิ่งดีที่เรามีอยู่นี้แก่คนอื่น นำไปบอกแก่คนอื่น เผยแพร่สิ่งดีในภูมิธรรมภูมิปัญญาของเราให้เขาได้รับรู้กว้างขวางออกไปได้

อันนี้ เป็นการเอาภาษามาเป็นเครื่องมือรับใช้ศักยภาพของเราซึ่งขอฟุดไว้เป็นตัวอย่าง การเรียนภาษาอังกฤษที่มีความหมายถูกต้องควรจะเป็นอย่างนี้

แง่ที่ ๖ ศิลปศาสตร์ มองในแง่การพัฒนาปัญญาที่เป็นแกน ของการพัฒนาศักยภาพ และการเข้าถึงอิสรภาพ

ปัญญาในฐานะแกนกลางของการพัฒนาศักยภาพ

ในศักยภาพของมนุษย์นั้น สิ่งที่เป็นแกนกลางที่เราต้องการ แท้จริงคืออะไร แกนกลางแห่งศักยภาพของมนุษย์ที่เราต้องการ แท้จริงคือ **ปัญญา** ปัญญาเป็นองค์ธรรมที่ทำให้เรารู้ความจริงของธรรมชาติ ทำให้เราเข้าถึงสัจธรรม

เมื่อเราเข้าถึงสัจธรรม รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลายแล้ว เราก็จะได้เอาความรู้ในความจริงนั้นมาใช้ประโยชน์ เช่น เมื่อเรารู้เหตุปัจจัย รู้องค์ประกอบของสิ่งต่างๆ ถูกต้องแล้ว เราย่นำความรู้นั้นมาใช้ เราก็ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้อง รวมทั้งปฏิบัติต่อชีวิตถูกต้องด้วย เราก็แก้ปัญหาก็ถูกต้อง คือแก้ปัญหาลำเร็จ และทำอะไรๆ ได้สำเร็จ เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นแกนของการพัฒนาศักยภาพ

เราพัฒนาคุณสมบัติอื่นๆ ขึ้นมามากมาย ก็เป็นตัวประกอบ เป็นบริวารแวดล้อมปัญญานี้ ปัญญาเป็นตัวแท้ที่ต้องการ เป็นแก่นเป็นแกนแท้จริง อย่างที่กล่าวมาแล้วว่าที่เราศึกษาศิลปศาสตร์นั้น ก็เพื่อให้รู้เรื่องเหตุปัจจัยภายในเงื่อนไขของกาลเวลา รู้ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นมาซึ่งสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต ถึงปัจจุบัน และส่งทอดไปยังอนาคต โดยรู้ในแง่เทศะ ทั้งตัวเองและผู้อื่น สังคมนี้และสังคมอื่น แล้วจึงจะทำให้เกิดประโยชน์ที่แท้จริง เป็นความสำเร็จผลของการศึกษาศิลปศาสตร์จะเห็นว่าตัวแกนของเรื่องที่พูดมาทั้งหมดนั้น ก็คือความรู้ และที่ว่ารู้นั้น ก็คือปัญญา

คิดเป็นและคิดชัดเจน เป็นสาระของการพัฒนาปัญญา

ที่นี้ การที่จะเข้าถึงตัวปัญญาที่แท้จริงได้นั้น ก็จะต้องมีปัจจัยที่เราย้ำเน้นกันมากในปัจจุบัน คือการคิดเป็น เพราะฉะนั้นในตอนนี้อย่างมาถึงตัวปัญญาที่แท้แล้วเราจะต้องมาเน้นในเรื่องคุณลักษณะสำคัญที่ต้องการของปัญญา คือ การคิดเป็น

นอกจากคิดเป็นแล้วจะต้องเน้นเพิ่มขึ้นอีกว่าการคิดได้ชัดเจน ก็เป็นเรื่องสำคัญเช่นกัน เพราะถึงแม้จะบอกว่าคิดเป็น แต่ถ้าคิดไม่ชัดเจน การคิดเป็นนั้นก็ไม่มีสมบูรณ์และไม่เกิดประโยชน์เต็มที่

การคิดชัดเจนเป็นปัญหาใหญ่ ของสังคมปัจจุบัน สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่ก้าวเข้าสู่ยุคข่าวสารข้อมูลมีข่าวสารข้อมูลมาก มีทั้งข่าวสารข้อมูลที่เกะกะรกรุงรัง เป็นขยะข้อมูล และข่าวสารข้อมูลซึ่งเป็นตัวเนื้อแท้ที่ต้องการ คนที่ไม่รู้จักเลือก ไม่รู้จักใช้ปัญญา ไม่รู้จักพิจารณา คือไม่รู้จักสืบสวนค้นคว้า ไม่รู้จักเลือกสรรตัวเองตกอยู่ท่ามกลางกองข้อมูล ก็เก็บเอาขยะข้อมูลมาใช้แล้วก็เกิดความผิดพลาด ไม่สำเร็จผลที่ต้องการ เพราะฉะนั้น เริ่มต้นจะต้องมีความสามารถในการที่จะเลือกรับข้อมูล เมื่อเลือกเฟ้นข้อมูลก็ช่วยให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และได้ความจริง เมื่อมีความรู้จริงก็สามารถที่จะคิดให้ชัดเจน

การคิดชัดเจนนี้ก็มีเป็นขั้นเป็นตอน ตอนแรกคิดชัดเจนเป็นเรื่องๆ และคิดชัดเจนในแต่ละเรื่อง ปรัชญาการณทั้งหลายโดยทั่วไปไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะเรื่องหนึ่งเรื่องเดียว ปรัชญาการณหนึ่งๆ เหตุการณ์หนึ่งๆ สถานการณ์หนึ่งๆ จะประกอบด้วยกรณีหรือเหตุการณ์ย่อยหลายอย่างหรือหลายเรื่องมาประมวลกันขึ้น เมื่อ

ชัดเจนในเรื่องย่อยแต่ละเรื่องแล้ว จากนั้นก็จะต้องมีภาพรวมที่ชัดเจนอีกชั้นหนึ่ง

การจะได้ภาพรวมที่ชัดเจน ก็เกิดจากการคิด เห็น เข้าใจ ชัดเจนในเรื่องที่เป็นส่วนย่อยแต่ละส่วน ความชัดเจนในแต่ละส่วน ก็ต้องอาศัยการรู้จักคิดอย่างมีระเบียบวิธี โดยเฉพาะการวิเคราะห์ องค์ประกอบ และการสืบสาวเหตุปัจจัย เมื่อความรู้ในแต่ละส่วน แต่ละอันชัดเจนแล้ว ก็มาโยงเข้าหากัน เมื่อโยงเข้าจากส่วนแต่ละส่วนที่ชัดเจนก็ได้ภาพรวมที่ชัดเจนขึ้น

คนที่พลาดตั้งแต่ขั้นข้อมูล คือเลือกข้อมูลไม่เป็นแล้วไม่รู้จัก คั่นคว้าสืบสวนข้อมูล ก็ไม่ได้ความรู้จริงแล้วก็คิดไม่ชัดเจนในเรื่อง นั้นๆ เมื่อคิดไม่ชัดเจนในแต่ละเรื่องแล้วก็โยงเข้ามาในสภาพที่พว่ และสับสน ก็ได้ภาพรวมที่ไม่ถูกต้องไม่ชัดเจน ก็แก้ปัญหาไม่ได้

เพราะฉะนั้น จะต้องมีการฝึกฝนในเรื่องความคิด ในการใช้ ปัญญา และในการพัฒนาปัญญาให้มาก อันนี้คือจุดที่เป็นหัวใจ ซึ่งในที่สุดแล้วการศึกษาวិชาศิลปศาสตร์จะมาเน้นที่จุดนี้ คือที่การพัฒนาปัญญาของมนุษย์ การที่จะให้เกิดความรู้จริง การที่จะคิด ได้ชัดเจน แล้วผลที่สุดก็เห็นรอบด้าน

หมายความว่า เมื่อศึกษาเรื่องราว หรือปัญหาอย่างใดอย่าง หนึ่งนั้น ไม่ใช่เห็นในแง่มุมเดียว แต่เห็นรอบด้าน แต่ไม่ใช่เห็นรอบ ด้านชนิดพว่และสับสน จะต้องเป็นการเห็นรอบด้าน ที่เกิดจาก ความชัดเจนในแต่ละเรื่อง แต่ละด้าน แล้วมาโยงกันเป็นภาพรวม ที่สมบูรณ์ ชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง

การพัฒนาปัญญาที่มีจุดหมายเพื่ออิสรภาพ

ปัญหาพื้นฐานของชีวิตและของมนุษย์ทั้งหมด ได้แก่ ความติดขัดคับข้องบีบคั้น ซึ่งเกิดจากความไม่รู้ ที่คำเดิมใช้ว่า “ทุกข์”

ขยายความว่า มนุษย์จะต้องดำเนินชีวิตเคลื่อนไหวเป็นไปเพื่อสืบทอดชีวิตและสังคมของตน ก็จึงต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย เริ่มตั้งแต่ชีวิตของตนเองไปทีเดียว เมื่อไม่รู้หรือยังไม่รู้จักว่า สิ่งนั้นๆ คืออะไร เป็นอย่างไร ก็ปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ไม่ถูกต้อง เมื่อไม่รู้ที่จะปฏิบัติอย่างถูกต้อง ก็ไม่ลุล่วงผ่านพ้นปลอดโปร่งไป แต่กลายเป็นว่าเกิดความติดขัดคับข้องบีบคั้น เป็นปัญหาขึ้น หรือเรียกว่าแก้ปัญหาไม่ได้ รวมพุดสั้นๆ ว่า เพราะไม่รู้ความจริงของโลกและชีวิต จึงทำให้เกิดความทุกข์

ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องพัฒนาปัญญาขึ้นมา เพื่อให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลาย จนเข้าถึงความจริง เมื่อรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลาย คือรู้ความจริงของชีวิตและโลกนี้แล้ว ก็ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นได้ถูกต้อง เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง ก็ไม่เกิดความติดขัดบีบคั้น แก้ปัญหาได้ หรือไม่เกิดเป็นปัญหาขึ้น ก็เกิดความลุล่วงทะลุปรุโปร่งปลอดพ้นไปเป็นอิสระซึ่งจะเรียกว่าอิสรภาพหรือภาวะไร้ทุกข์ก็ได้เมื่อถึงภาวะนี้มนุษย์จึงจะมีความสุขที่แท้จริง จึงเห็นได้ว่า อิสรภาพ การดับปัญหาได้ หรือภาวะลุล่วงปลอดพ้นปัญหา หรือภาวะไร้ทุกข์ เป็นจุดหมายของชีวิต และเป็นจุดหมายของมนุษย์ทั้งหมด และก็จึงเป็นจุดหมายของการพัฒนาปัญญาด้วย การศึกษาศิลปศาสตร์ในความหมายที่เป็นแก่นที่สุด จึงหมายถึงการพัฒนาปัญญา เพื่อให้เข้าถึงอิสรภาพนี้ และวิชาต่างๆ ในศิลปศาสตร์ ก็เป็นองค์

ประกอบด้านต่างๆ ของกระบวนการพัฒนาปัญญานี้ แต่จะต้องปฏิบัติต่อวิชาศิลปศาสตร์อย่างถูกต้องด้วย การพัฒนาปัญญาจึงจะเกิดขึ้น และจึงจะได้ความรู้ตามเป็นจริง ที่จะนำไปสู่อิสรภาพได้

ศิลปศาสตร์เพื่อการพัฒนาปัญญาที่ได้ผล

เพราะฉะนั้น ความสามารถในการแสวงหาความรู้โดยเลือกรับข้อมูลให้ได้ความรู้จริงนี้ เป็นความสำคัญประการที่ ๑ ความสามารถในการคิดให้ชัดเจนในแต่ละเรื่องเป็นความสำคัญประการที่ ๒ และสุดท้าย ความสามารถในการโยงความรู้และความคิดแต่ละด้านเข้ามามากันให้เกิดภาพรวมที่ชัดเจนเป็นความสำคัญประการที่ ๓ ที่จะต้องเน้นไว้ นี่เป็นเรื่องของการฝึกฝนพัฒนาศักยภาพ ในส่วนที่เป็นแก่นเป็นแกนคือ การพัฒนาปัญญา

เรื่องนี้ได้พูดมา ๖ แง่ ๖ ด้านด้วยกัน มาถึงแง่สุดท้าย ก็เป็นแง่ที่เป็นแก่นและเป็นจุดหมายสูงสุดของการศึกษาศิลปศาสตร์

ปัจจุบันนี้เรากำลังอยู่ในยุคข่าวสารข้อมูล ได้กล่าวแล้วว่า การพัฒนาศักยภาพนั้น ตัวแก่นตัวแกนอยู่ที่ปัญญา ยิ่งมาอยู่ในยุคของข่าวสารข้อมูลด้วยแล้ว ปัญญาก็ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เพราะปัญญาเป็นตัวแทนต่อข่าวสารข้อมูล ตั้งแต่รับเข้ามา จนกระทั่งเอาออกไปใช้ อย่างถูกต้องสำเร็จผล

ในยุคข่าวสารข้อมูลนี้ ข่าวสารข้อมูลได้เพิ่มขึ้นมามากมายอย่างท่วมท้น และแพร่ไปอย่างรวดเร็วยิ่งนัก ถ้าคนไม่รู้จักปฏิบัติต่อข่าวสารข้อมูลอย่างถูกต้องก็จะถูกข้อมูลนั้นท่วมทับครอบงำเอา ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหา หรือสร้างสรรค์

สังคมมนุษย์ได้แล้วก็จะกลายสภาพเป็นอย่างที่เราจะมาแล้วข้างต้น
 คือเป็นผู้ถูกระทำโดยข่าวสารข้อมูล เช่นเดียวกับที่ เป็นผู้ถูก
 กระทำโดยความเปลี่ยนแปลง

ในทางที่ถูก เราจะต้องปรับเปลี่ยนตัวเองด้วยการศึกษา ให้
 ตัวเรากลายมาเป็นผู้กระทำต่อข่าวสารข้อมูล รวมทั้งเป็นผู้กระทำ
 ต่อความเปลี่ยนแปลง ให้ถึงขั้นเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้น ใน
 ขณะที่สังคม กำลังก้าวเข้าสู่ยุคข่าวสารข้อมูล และก็ปรากฏว่า มี
 ความไม่พร้อมเป็นอย่างยิ่งในการที่จะเข้าสู่ยุคข่าวสารข้อมูลดังกล่าว
 โดยมีปัญหาต่างๆ มากมาย เนื่องจากการปฏิบัติไม่ถูกต้องต่อข่าว
 สารข้อมูลนั้น ถ้าการศึกษาศิลปศาสตร์ จะเพียงแค่มารวบรวมให้คน
 ยุคปัจจุบันมีความสามารถที่จะปฏิบัติต่อข่าวสารข้อมูลทั้งหลาย
 อย่างถูกต้อง ทั้งในการผลิต นำเสนอ หรือเผยแพร่ และในการรับ
 บริโภค หรือใช้ประโยชน์ โดยให้รู้จักเลือกคัด ประมวล จัดสรร รู้
 จักวิเคราะห์สืบสาว สามารถคิดได้ชัดเจน และมองเห็นรอบด้าน
 ด้วยอาศัยแรงจูงใจใฝ่รู้แท้จริงใฝ่สร้างสรรค์และด้วยการใช้ปัญญา
 ที่มุ่งจะเข้าถึงความจริงแท้โดยซื่อตรง และที่จะใช้ความรู้ในความ
 จริงนั้นสร้างประโยชน์สุข ด้วยความปรารถนาดีต่อชีวิตและสังคม
 อย่างแท้จริง ถ้าทำได้แม้เพียงเท่านี้ ก็นับว่าการศึกษาศิลปศาสตร์
 ได้ทำหน้าที่ของมันแล้วอย่างสมคุณค่าและได้ทำประโยชน์แก่สังคม
 ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้แล้วอย่างคุ้มค่า

วิชาศิลปศาสตร์ ดังเช่น ปรัชญา เมื่อเรียนและสอนอย่างถูก
 ต้อง จะเป็นเครื่องพัฒนาปัญญา ด้วยการฝึกให้รู้จักคิด รู้จัก
 วิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัย เป็นต้น ซึ่งเป็นการได้ผลตามความมุ่ง

หมายของการศึกษาศิลปศาสตร์นั้น แต่บางที เราก็เผลอลืมการปฏิบัติเพื่อความมุ่งหมายนี้ไปเสีย เช่น เมื่อเรียนปรัชญา ก็มักจะมัวมุ่งแต่มองดูเขา ถกเถียงกัน หรือก้าวพรวดเข้าร่วมการถกเถียงด้วยท่าทีดังว่าตนได้เข้าร่วมกับฝ่ายโน้นหรือฝ่ายนี้ แทนที่จะหยิบยกเอาประเด็นที่เป็นข้อถกเถียง และความคิดของผู้ถกเถียงมาวิเคราะห์สืบสาวอย่างทั่วถึงตลอดสาย และรอบด้าน ให้ได้ทั้งความเข้าใจชัดเจนในประเด็น การเข้าถึงความคิดของผู้ถกเถียงทุกฝ่าย พร้อมทั้งมีข้อเสนอทางความคิดที่แตกต่าออกไปใหม่ของตนเอง ซึ่งทำให้มีการพัฒนาปัญญาของตนเอง และทำให้เกิดพัฒนาการทางปัญญาของสังคม ไปพร้อมกับการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์

การศึกษาศิลปศาสตร์ จะต้องทำให้เกิดการพัฒนาปัญญาในความหมายที่กล่าวมานี้ขึ้นให้ได้ จึงจะเป็นการเรียนการสอนที่ถูกต้อง และจึงจะบรรลุความมุ่งหมายของการศึกษาศิลปศาสตร์แล้วเมื่อนั้น ความเป็นผู้กระทำต่อข่าวสารข้อมูล ไม่ใช่ถูกกระทำโดยข่าวสารข้อมูล ความเป็นผู้กระทำต่อความเปลี่ยนแปลง มิใช่ถูกกระทำโดยความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนความเป็นผู้นำทางการเปลี่ยนแปลง จึงจะสำเร็จผลเป็นความจริงขึ้นได้

สาระและจุดหมายของศิลปศาสตร์

รากฐานร่วมของศิลปศาสตร์

เป็นอันว่า ในที่นี้ ขอพูดไว้ ๖ แง่ด้วยกัน ในเรื่องที่ว่าเรามอง การศึกษาศิลปศาสตร์อย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องที่เราคิดว่าสำคัญๆ ทั้งนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อเน้นให้เห็นว่าวิชาศิลปศาสตร์นั้นมีความสำคัญอย่างไร ถ้ามีการศึกษากันอย่างถูกต้องแล้ว ศิลปศาสตร์ที่เป็นวิชาพื้นฐาน นี้จะเป็นวิชาซึ่งทำหน้าที่สำคัญอย่างที่ได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นว่า ในแง่จุดหมายปลายทาง เป็นวิชาที่สร้างบัณฑิต และอย่างน้อยใน ระหว่างกระบวนการของการศึกษา ก็เป็นวิชาที่สร้างนักศึกษา

วิชาศิลปศาสตร์ทั้งหมด แม้จะมีหลายอย่าง ดังที่โบราณว่ามี ๑๘ ประการ หรือนับตามการจัดแบ่งกันในปัจจุบันก็เกือบจะถึง ๑๘ ประการ ถ้าแยกย่อยออกไปเป็นรายวิชาก็เกินกว่า ๑๘ ประการ อย่างที่คณะศิลปศาสตร์นี้แยกเป็น courses ต่างๆ สงสัยว่าจะถึง หรือจนถึง ๔๐ - ๕๐ courses นับว่ามากมายด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ศิลปศาสตร์ที่มากมายเหล่านี้นั้นก็ต้องโยงมาบรรจบกันได้ โยงกันที่ ไหน จุดรวมอยู่ที่อะไร ตอบว่า มันโยงมาหาและบรรจบกันที่ราก ฐานของมัน รากฐานของศิลปศาสตร์ทั้งหมดคืออะไร ก็คือ **สัจธรรม** โดยนัยนี้ ศิลปศาสตร์ ถึงจะแตกแขนงเป็นวิชาการต่างๆ

มากมายหลายประการก็ตาม แต่ในที่สุดมันก็มารวมลงที่รากฐานของมันเป็นอันเดียว คือ การมีสัจธรรมเป็นรากฐาน และดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า สัจธรรมเป็นสิ่งที่จะต้องรู้ด้วยปัญญา ดังนั้นหลักการทั้งหมดจึงมาบรรจบกัน ที่สิ่งซึ่งเป็นแก่นแท้ของการศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การที่จะต้องพัฒนาปัญญาขึ้นมาให้รู้ศิลปศาสตร์จนถึงรากฐานคือสัจธรรม

ความสำเร็จของศิลปศาสตร์ อยู่ที่สัจจะ จริยะ และศิลปะ

เราพูดถึงรากฐานของศิลปศาสตร์ ว่าได้แก่สัจธรรม เมื่อเรารู้สัจธรรม ก็คือรู้สิ่งที่ เป็นแก่นและเป็นรากฐานของศิลปศาสตร์ ดังนั้น เมื่อศึกษาศิลปศาสตร์แต่ละอย่าง จึงต้องศึกษาให้ถึงแก่น ให้ถึงเนื้อตัว ให้ถึงสาระของมัน คือ ให้ถึงสัจธรรม เมื่อรู้สัจธรรมแล้ว จะได้ประโยชน์อะไร เมื่อเกิดปัญญารู้ในสัจธรรมแล้ว นำความรู้นั้นมาใช้ ก็ปฏิบัติต่อชีวิต ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายรอบตัว ต่อธรรมชาติ ต่อสังคมโดยถูกต้อง ซึ่งเป็นไปตามหลักความจริง ธรรมดาว่า คนจะปฏิบัติต่อสิ่งใดได้ถูกต้องก็จะต้องรู้จักสิ่งนั้น เมื่อเรารู้จักสิ่งนั้นแล้ว เรานำความรู้นั้นมาใช้ เราก็ปฏิบัติต่อสิ่งนั้นถูกต้อง ปฏิบัติต่อโลกถูกต้อง ต่อชีวิตถูกต้อง ต่อประสบการณ์ต่างๆ ต่อสถานการณ์ต่างๆ ถูกต้อง

การนำความรู้ในสัจธรรมมาใช้ ซึ่งทำให้ดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องนั่นเอง คือ สิ่งที่เราเรียกว่า จริยธรรม

อนึ่ง ในการที่ปฏิบัติอย่างนั้น การที่เรามีความถนัดจัดเจน คล่องแคล่วในการปฏิบัติ คือ สิ่งที่เราเรียกว่า ศิลปะ ซึ่งแทรกอยู่ใน

ศิลปศาสตร์ ความเป็นศิลปะในศิลปศาสตร์ ถ้าไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นก็ยากที่จะทำให้ศิลปศาสตร์นั้นเกิดผลที่ต้องการได้

ความเป็นศิลปะ ก็ดังได้บอกแล้วว่า ได้แก่ ความถนัดชัดเจนแคล่วคล่อง ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลที่ต้องการ ดังนั้นคนที่มีศิลปะก็จึงสามารถที่จะนำเอาความรู้มาใช้ปฏิบัติให้เกิดผลตรงข้ามกับคนบางคนซึ่งทั้งที่รู้แต่ไม่มีศิลปะ ทำแล้วก็ไม่เกิดผลที่ต้องการหรือไม่ได้ผลดี

ศิลปะนี้เป็นตัวแทรกสำคัญ สำหรับใช้คู่กันกับจริยธรรม จริยธรรมเป็นตัวการนำความรู้มาปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตตามวัตถุประสงค์ ส่วนศิลปะก็คือความแคล่วคล่องชำนาญชัดเจนในการปฏิบัติ ที่จะให้การใช้ความรู้สำเร็จผลอย่างนั้น

แต่จะต้องอย่าไว้ด้วยว่าศิลปะนั้นจะต้องให้มาคู่กันกับจริยธรรม หรือจะต้องให้มีจริยธรรมมาด้วยเสมอไป คือ จะต้องใช้ศิลปะโดยมีจริยธรรมกำกับ หรือให้ศิลปะเป็นเครื่องเสริมจริยธรรมนั่นเอง เพราะถ้าใช้ศิลปะโดยไม่มีจริยธรรม ความแคล่วคล่องชัดเจนในการปฏิบัติ ก็จะไม่เป็นไปเพื่อให้เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคม ตามความมุ่งหมายของวิชาการนั้นๆ หรือกิจกรรมนั้นๆ แต่อาจจะถูกใช้ให้บิดเบือนเบี่ยงเบนจากความมุ่งหมายแท้จริง ที่เป็นสัจธรรม กลายเป็นการกระทำเพื่อสนองความเห็นแก่ตัว และเพื่อการทำลายในรูปต่างๆ ที่พูดสั้นๆ ว่า เพื่อสนองโลภะ โทสะ และโมหะ หรือตัณหา มานะ และทิฐิไปได้

ด้วยเหตุนี้ ศิลปศาสตร์จะสำเร็จประโยชน์ตามความหมายตามเนื้อหาสาระ และตามความมุ่งหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต่อ

เมื่อได้ศึกษาจนเข้าถึงสัจธรรม แล้วปฏิบัติถูกต้องโดยเป็นไปตาม จริยธรรม และลงมือจัดทำอย่างมีศิลปะ

ขอพูดถึงจริยธรรมอีกนิดว่า จริยธรรมเป็นแกนร้อยประสาน นำทางศิลปศาสตร์ทั้งหมดให้ดำเนินไปสู่จุดหมาย เพราะว่าจริยธรรมเป็นตัวทำการที่นำความรู้ในสัจธรรมมาปฏิบัติให้เกิดผลดี แก่ชีวิตและสังคม การที่จะนำความรู้ในสัจธรรมมาปฏิบัติ ให้เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมนั้นแหละ เป็นแกนร้อยประสานศิลปศาสตร์ ทุกวิชาเข้าด้วยกัน

หมายความว่า ศิลปศาสตร์ทั้งหมดมีแกนร้อยอันเดียวกัน คือการปฏิบัติให้ถูกต้องในทางที่จะเกิดประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม ซึ่งก็คือจริยธรรมนั่นเอง ด้วยเหตุนั้น จริยธรรมจึงเป็นตัวนำทิศทาง ของศิลปศาสตร์ทั้งหมด นี่คือความสำคัญของจริยธรรม ส่วน ศิลปะก็แทรกอยู่ในนี้

ผู้บรรลุจุดหมายหรือผลผลิตสุดท้ายของศิลปศาสตร์

เมื่อรู้ความจริง ปฏิบัติได้ถูกต้องตามความรู้ นั้น และมีความ แคล่วคล่องจัดเจนในการปฏิบัติ ก็ได้ผลที่ต้องการ ศิลปศาสตร์ก็ อำนวยคุณค่าที่แท้จริง คือ แก้ปัญหาของมนุษย์ และแก้ปัญหา ของสังคมได้ ทำให้มนุษย์พัฒนาขึ้นมา พ้นปัญหา พ้นทุกข์ ประสบความสุข มีอิสรภาพ การที่มนุษย์เข้าถึงอิสรภาพนี้แหละ เป็นจุดหมายขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นจุดหมายที่แท้และสูงสุดที่ต้องการ ของชีวิต

สาระสำคัญ ๓ อย่างที่กล่าวมานี้คือ คุณสมบัติของบัณฑิต

คนที่ศึกษาจบจริงๆ จะต้องมียุทธสมบัติ ๓ ประการนี้ คือ

๑. มีปัญญา รู้ถึงสัจจธรรม
๒. ใช้ความรู้ที่ดำเนินชีวิต โดยปฏิบัติตนและปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคมด้วยจริยธรรม โดยมีศีลปะ และ
๓. เข้าถึงจุดหมายของชีวิต คือแก้ปัญหาได้ พ้นทุกข์ พ้นปัญหา ประสบอิสรภาพ

คุณสมบัติ ๓ อย่างนี้ประกอบกันเข้าเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็นบัณฑิตที่แท้ บัณฑิตนี้เราเรียกอีกอย่างหนึ่งในชั้นที่สูงว่าเป็น “พุทธ” ในพระพุทธศาสนา คำว่า “บัณฑิต” นั้นบางครั้งเป็นศัพท์ใช้แทนกันได้กับคำว่า “พุทธ” ผู้ที่เป็นบัณฑิตที่แท้จริงก็เป็นพุทธด้วย คำว่าพุทธนั้น ไม่ใช่ใช้เฉพาะกับพระพุทธเจ้าเท่านั้น พุทธนั้นแบ่งเป็น ๓ ประเภทก็ได้ เป็น ๔ ประเภทก็ได้

๑. ผู้ที่ค้นพบสัจจธรรมได้ด้วยตนเอง ด้วยปัญญาของตนเอง ด้วยการพัฒนาตนเองอย่างยิ่ง จนเข้าถึงสัจจธรรมด้วยตนเอง และเมื่อค้นพบแล้วก็ประกาศสัจจธรรมนั้นแก่ผู้อื่นด้วย เราเรียกว่า “พระสัมมาสัมพุทธ”

๒. ผู้ที่ค้นพบด้วยตนเองแล้ว ไม่ได้ทำหน้าที่ในการที่จะเผยแพร่สั่งสอนแก่ผู้อื่น เราเรียกว่า “ปัจเจกพุทธ”

๓. ผู้ที่รู้ตามเมื่อเข้าใจคำสอนคำประกาศของพระสัมมาสัมพุทธแล้ว ก็เป็นพุทธเหมือนกัน เรียกว่า “สาวกพุทธ” หรือ “อนุพุทธ” คือผู้ตรัสรู้ตาม และ

๔. บางครั้งท่านเรียกแม้แต่คนที่ยังศึกษาอยู่ ยังไม่หมดกิเลส

แต่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธะประกาศไว้เป็นอย่างดี ว่าเป็นพุทธประเภทหนึ่ง เรียกว่า “สุดพุทธ” จัดเป็นบัณฑิต แล้วก็จะพัฒนาไปเป็นพุทธที่แท้ในที่สุดได้ด้วย

นี่ก็เป็นความหมาย ที่มาบรรจบกันอีกครั้งหนึ่ง ของหัวข้อที่พูดไว้แต่เบื้องต้นจนถึงข้อสุดท้าย การเรียนการสอนศิลปศาสตร์จะเป็นไปอย่างถูกต้องตามความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริงจนปรากฏคุณค่า และให้สำเร็จผล ตามวัตถุประสงค์ของความ เป็นศิลปศาสตร์อย่างแท้จริง ก็ด้วยวิธีการศึกษา โดยมีความเข้าใจดังที่กล่าวมานั้น

ศิลปศาสตร์นำสู่รุ่งอรุณของการศึกษา

เมื่อเรียนและสอนอย่างถูกต้องแล้ว แม้จะเป็นการเรียนการสอนที่เรียกว่าขั้นพื้นฐานหรือเป็นขั้นเบื้องต้น แต่ที่จริงแล้วกลับมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง จะว่าสำคัญที่สุดก็ได้ เพราะเป็นการศึกษาที่จะอำนวยผล มีอิทธิพลต่อการเรียนวิชาที่เรียกว่าขั้นสูงต่อไปโดยตลอด

ถ้าไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมไว้ดี ด้วยศิลปศาสตร์แล้ว เราจะไม่เป็นผู้พร้อมและไม่มีทัศนคติที่ถูกต้อง ในการที่จะไปศึกษาเล่าเรียนวิชาชีพ และวิชาเฉพาะต่างๆ เช่น มีแรงจูงใจที่ผิดในการศึกษา ไม่ศึกษาไปเพื่อพัฒนาชีวิต และเพื่อพัฒนาสังคม แต่ศึกษาไปสนองเพิ่มความเห็นแก่ตัว ศึกษาโดยขาดความใฝ่รู้ ศึกษาโดยไม่รู้วิธีคิด ศึกษาโดยคิดไม่เป็น ศึกษาโดยเรียนไม่เป็น ศึกษาโดยไม่รู้จักค้นคว้าหาความแท้จริง กลายเป็นการศึกษาที่ผิดพลาดไป

และไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร ไม่นำไปสู่การที่จะรู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ตลอดจนนำความรู้วิชาชีพ และวิชาเฉพาะที่เป็นอุปกรณ์นั้นไปใช้ในทางที่ผิดพลาด เป็นโทษแก่ชีวิตและสังคม

เพราะฉะนั้น ศิลปศาสตร์จึงมีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เป็นผู้พร้อมที่จะเรียน ทำให้มีทัศนคติที่ถูกต้องในการเรียน และทำให้สามารถใช้วิชาที่เป็นอุปกรณ์เหล่านั้นอย่างถูกต้อง ถ้าไม่มีศิลปศาสตร์ที่ศึกษาอย่างถูกต้อง วิชาการอื่นๆ จำพวกวิชาชีพและวิชาเฉพาะที่เรียกว่าชั้นสูงนั้น ก็จะไม่เกิดผลเกิดคุณค่าอันวຍประโยชน์อย่างแท้จริง บางทีก็อาจจะเกิดโทษแก่ชีวิตและสังคมดังที่ได้กล่าวมา

ความพร้อม และท่าทีที่ถูกต้องในการศึกษาวิชาการต่างๆ โดยเฉพาะวิชาชีพและวิชาเฉพาะทั้งหลายนั้น เป็นสิ่งที่การศึกษาวิชาศิลปศาสตร์ จะต้องทำให้เกิดขึ้น และเป็นเครื่องวัดผลการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์เองด้วย ว่าได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องหรือไม่

ความพร้อมและท่าทีที่ถูกต้องนั้นแม้จะได้กล่าวถึงไปแล้วบ้าง ก็เพียงเล็กน้อย ยังไม่เพียงพอ แต่ก็ไม่มีโอกาสจะแจกแจงอธิบายในที่นี้ได้จึงจะแสดงไว้เพียงเป็นเรื่องแทรกและระบุไว้แต่เพียงหัวข้อพอเป็นเชื้อสำหรับการวิเคราะห์และค้นคว้าต่อไป

ความพร้อมและท่าทีที่ถูกต้องในการศึกษานี้ เป็นหลักธรรมที่เรียกชื่อว่า รุ่งอรุณของการศึกษา แต่เพราะมิใช่จะเป็นความพร้อมและท่าทีที่ถูกต้องในการศึกษาเท่านั้น ยังเป็นความพร้อม และท่าทีที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติต่อคน ต่อสัตว์ ต่อสิ่งทั้งหลายทั่วไปทั้งหมดด้วย จึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า แสงเงิน

แสงทองของชีวิตที่ดั่งาม แสงได้แต่เพียงหัวข้อ ๗ ประการ ดังนี้

๑. รู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่ดี คือ การรู้จักเลือกสรรและใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี เฉพาะอย่างยิ่งรู้จักเลือกหาแหล่งความรู้และแบบอย่างที่เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเอื้ออำนวยความรู้จริงและการสร้างสรรค์ความดีงาม

๒. มีชีวิตและอยู่ร่วมสังคมเป็นระเบียบด้วยวินัย คือ มีวินัยในการดำเนินชีวิต หรือรู้จักจัดระเบียบชีวิต เช่น รู้จักใช้เวลาแบ่งเวลา รักษาวินัยของชุมชนและสังคม และรู้จักจัดระเบียบความสัมพันธ์ในสังคมให้เรียบร้อยเกื้อกูลรวมทั้งความประพฤติดีงามสุจริต ไม่เบียดเบียนก่อเวรภัยแก่สังคม เรียกสั้นๆ ว่า มีศีล

๓. พร้อมด้วยแรงจูงใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า จันทะ ได้แก่ การรักความจริง รักความดีงาม ที่แสดงออกเป็นแรงจูงใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

๔. มุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มศักยภาพ คือ มีความมั่นใจในศักยภาพของตนที่พัฒนาได้ หรือในฐานะเป็นมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และมีจิตสำนึกในการศึกษา มุ่งมั่นพัฒนาตนให้เต็มที่จนถึงความสมบูรณ์แห่งศักยภาพ

๕. ปรับทัศนคติและค่านิยมให้สมแนวเหตุผล คือ มีความเชื่อถือ แนวความคิดความเข้าใจ ทัศนคติ และค่านิยมที่ดีงามถูกต้อง สอดคล้องกับหลักความจริงแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือมีโลกทัศน์และชีวทัศน์ ที่เรียกว่า ทิฏฐิ ดั่งามถูกต้องตามแนวทางของเหตุปัจจัย

๖. มีสติกระตือรือร้นตื่นตัวตลอดเวลา คือ มีจิตสำนึกต่อกาล

เวลาและความเปลี่ยนแปลงที่จะทำให้ตื่นตัว และกระตือรือร้นในการเรียนรู้ พัฒนาค้น และเร่งรัดจัดทำกรต่างๆ ไม่ปล่อยปละละเลย หรือเฉื่อยชา เรืองกายว่า ไม่ประมาท

๗. แก่ปัญหาและพึ่งพาตนได้ด้วยความรู้คิด คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักสำเหนียก รู้จักมองหาคุณค่าและเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ หรือเหตุการณ์ สถานการณ์ และประสบการณ์ทุกอย่าง คิดเป็นแก้ปัญหาเป็น รู้จักคิดวิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัยให้เข้าถึงความจริงซึ่งเรียกสั้นๆ ว่า โยนิโสมนสิการ

เป็นหน้าที่ของการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์ และก็เป็นหน้าที่ของการศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไป ไม่ว่าจะเรียกชื่อว่าอย่างไรก็ตามในฐานะที่เป็นเนื้อตัวแท้ๆ ของการศึกษา ที่จะต้องสร้างคุณสมบัติเหล่านี้ หรือรุ่งอรุณของการศึกษานี้ ให้มีขึ้นในผู้เรียน ซึ่งก็คือการสร้างความเป็น นักศึกษา นั่นเอง และคุณสมบัติที่เป็นรุ่งอรุณของการศึกษาเหล่านี้ทั้งหมด ก็มีจุดรวมอยู่ที่การพัฒนาปัญญา การพัฒนาปัญญาเป็นแกนกลางของการปลูกฝังคุณสมบัติเหล่านี้ทั้งหมด

ถ้าหันหลังย้อนไปดูความหมายและความมุ่งหมายของ Liberal Arts หรือศิลปศาสตร์ ตามที่ปราชญ์กรีกสมัยโบราณได้แสดงไว้จะเห็นว่า ถ้าตัดความคิดเกี่ยวกับการแบ่งชนชั้นของปราชญ์กรีกออกไปแล้ว แนวความคิดทั่วไปจะสอดคล้องกัน เข้ากันได้กับเนื้อหาสาระที่ได้กล่าวมาในที่นี้ คือ ศิลปศาสตร์เป็นวิชาที่ต้องใช้ความสามารถทางสติปัญญา เป็นเครื่องพัฒนาสติปัญญาและยกระดับจิตใจของผู้เรียน ทำให้เกิดความดีงามล้ำเลิศทางปัญญา

และจริยธรรม

สำหรับความหมาย ในด้านที่เป็นการแบ่งแยกชนชั้น ดังที่ปราชญ์กรีกว่าศิลปศาสตร์เป็นวิชาการสำหรับเสรีชน ตรงข้ามกับวิชาประเภทแรงงานฝีมือ ซึ่งเป็นวิชาการสำหรับชนชั้นข้าทาสนั้นก็อาจจะดัดแปลงเสียใหม่ โดยตัดความคิดเกี่ยวกับการแบ่งชนชั้นออกไปเสียทั้งหมด แล้วให้ความหมายที่เป็นไปตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่า อริสราภาพเป็นจุดหมายของชีวิต

เมื่อตกลงตามนี้แล้ว ก็จะได้ความหมายใหม่ที่สอดคล้องกับหลักธรรมว่า ทุกคนควรจะพัฒนาตนให้เข้าถึงอริสราภาพ ซึ่งพูดให้เข้ากับคำศัพท์ที่ใช้ในที่นี้ว่า ทุกคนควรพัฒนาตนให้เป็นเสรีชน

เสรีชน ในที่นี้ไม่ใช่เรื่องของการแบ่งชั้นวรรณะ แต่หมายถึงบุคคลทุกคนที่ได้พัฒนาปัญญา จนบรรลุจุดหมายสูงสุดเข้าถึงอริสราภาพแล้ว ซึ่งเรียกว่าเป็น **บัณฑิต** ในความหมายว่าเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หรือในขั้นสูงสุด เรียกว่าเป็น **พุทธ** ในความหมายว่า เป็นผู้เข้าถึงปัญญาอันสูงสุดเต็มบริบูรณ์แห่งการพัฒนาศักยภาพ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และเป็นเสรีชนที่แท้จริงเพราะได้บรรลุอริสราภาพโดยสมบูรณ์

ศิลปศาสตร์ในความหมายอย่างนี้ เป็นวิชาการสำหรับคนทุกคน ไม่ใช่ของชนชั้นใดชั้นหนึ่งหรือพวกใดพวกหนึ่ง คือเป็นวิชาการสำหรับคนทุกคน ที่จะได้ศึกษาเพื่อพัฒนาตนให้เป็นเสรีชนหรือเป็นบุคคลผู้เข้าถึงอริสราภาพ และศิลปศาสตร์ในความหมายอย่างนี้แหละจะเป็นศิลปศาสตร์ที่มีความหมาย และความมุ่งหมายสมบูรณ์ ตามหลักแห่งพุทธธรรม

ในที่นี้อาจให้ความหมายแบบประมวลความ ซึ่งเป็นการ
ประสานแนวความคิดของตะวันตก เข้ากับหลักแห่งพุทธธรรมได้
ดังนี้ว่า

ศิลปศาสตร์คือวิชาการที่ต้องใช้ความสามารถทางสติปัญญา
เป็นเครื่องพัฒนาสติปัญญา และยกระดับจิตใจของผู้เรียนให้เข้า
ถึงอสิรภาพเป็นเสรีชน ผู้เพียบพร้อมด้วยความดีงามล้ำเลิศทาง
ปัญญาและจริยธรรม ซึ่งจะเป็นผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชีวิต
และสังคมได้อย่างแท้จริง

ความผิดพลาดของอดีตที่รอการแก้ไข

ในระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่ถือกันว่า
โลกได้เจริญเป็นอย่างมาก มีการพัฒนาอย่างสูง แต่สังคมก็
ประสบปัญหาใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้นและร้ายแรงยิ่งกว่าแต่ก่อน จนถึง
กับกล่าวกันว่า สังคมมนุษย์เดินทางผิดพลาด การพัฒนาล้มเหลว
และอารยธรรมของมนุษย์ติดตัน ปัญหาและความเสื่อมโทรมต่าง ๆ
ที่เกิดขึ้นในยุคที่พัฒนามากแล้วนี้ รุนแรงถึงขนาดที่อาจนำมนุษย์-
ชาติไปสู่ความพินาศสูญสิ้นก็ได้ นับเป็นภัยที่ร้ายแรงอย่างไม่เคยมี
มาก่อน

การที่การพัฒนาผิดพลาดล้มเหลว ย่อมหมายถึงความผิด
พลาดล้มเหลวของวิชาการทั้งหลายด้วย และความผิดพลาดล้ม
เหลวของวิชาการต่างๆ ก็บ่งชี้ไปถึงความผิดพลาดล้มเหลวของ
การศึกษา และถ้าการศึกษาที่ผ่านมาผิดพลาดล้มเหลว การศึกษา
ศิลปศาสตร์หรือวิชาพื้นฐานทั้งหลายก็ต้องรับผิดชอบโดยตรงทีเดียว

จึงจะต้องมีการทบทวน ตรวจสอบสภาพการเรียนรู้การสอนศิลป-
ศาสตร์กันใหม่ จะต้องมีการปรับปรุงการศึกษา และการปรับปรุง
ในวงการทางวิชาการโดยทั่วไป ตลอดจนระบบและกระบวนการ
พัฒนาสังคมทั้งหมด

ดังเป็นที่ยอมรับกันแล้วในระดับโลกซึ่งองค์การสหประชาชาติ
ได้เริ่มต้นความเคลื่อนไหวในการเปลี่ยนทิศทางของการพัฒนา
ใหม่แล้ว โดยได้ประกาศตามข้อเสนอขององค์การศึกษา วิทยา-
ศาสตร์และวัฒนธรรม หรือ UNESCO ให้ พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๔๐
เป็นทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาทางวัฒนธรรม (World Decade for
Cultural Development)

สหประชาชาติได้แถลงถึงความผิดพลาด ของการพัฒนาใน
สมัยที่ผ่านมา ซึ่งได้มุ่งความขยายตัวทางเศรษฐกิจ และความ
เจริญพร้อมทางวัตถุ โดยให้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็น
เจ้าบทบาทใหญ่ ในกระบวนการพัฒนา และประกาศให้เปลี่ยน
แปลงแนวทางการพัฒนาใหม่ โดยให้ยึดวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลาง
ของการพัฒนา

จุดที่น่าสนใจในที่นี้ คือตัวเหตุปัจจัยว่า อะไรเป็นจุดอ่อน
เป็นข้อบกพร่อง ที่ทำให้การพัฒนาในยุคที่ผ่านมาได้ผิดพลาดไป
จนเกิดเป็นปัญหาใหญ่ในปัจจุบัน

ในที่นี้ ขอเสนอข้อพิจารณาเกี่ยวกับจุดอ่อนและข้อบกพร่อง
ที่สำคัญในวงวิชาการ และในกระบวนการพัฒนา ที่การศึกษาจะ
ต้องตรวจสอบและปรับปรุง ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ของศิลปศาสตร์
หรือวิชาพื้นฐานทั่วไปจะต้องรับผิดชอบ และควรจะเข้ารับบทบาท

เป็นผู้นำในการแก้ไขปรับปรุง

จุดอ่อน และข้อบกพร่องสำคัญของยุคสมัยที่ผ่านมา ซึ่งการศึกษาจะต้องรู้เข้าใจและแก้ไขปรับปรุง ที่เป็นข้อสำคัญขอเสนอไว้ดังนี้

๑. วิชาการทั้งหลายที่มากมายนั้น เป็นเหมือนกิ่งก้านที่แตกออกจากลำต้นหนึ่งเดียว และมีรากเหง้าเดียวกัน อย่างที่ได้กล่าวว่ามีรากฐานเดียวกันคือ สัจธรรม การที่แตกแขนงออกไป ก็เพื่อเจาะลึกความจริงให้ชัดเจนลงไปในแต่ละด้าน จะได้ทำหน้าที่หรือทำงานเช่นแก้ปัญหาแต่ละด้านๆ นั้นได้เต็มที่ แต่จะต้องสำนึกตระหนักอยู่เสมอว่า การที่จะให้ได้ความจริงเป็นสัจธรรมที่สมบูรณ์ และแก้ปัญหาของมนุษย์ได้แท้จริง วิชาการเหล่านั้น จะต้องเชื่อมโยงความรู้เข้าด้วยกันและประสานงานกัน อย่างที่เรียกว่าแยกแล้วโยง เพราะวัตถุประสงค์เดิมแท้ในการแยกออกไป ก็เพื่อช่วยกันหาความจริงด้านต่างๆ มาประกอบเป็นภาพรวมของความจริงที่สมบูรณ์

แต่ในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า หรือการพัฒนาในยุคอุตสาหกรรมที่ผ่านมา เมื่อวิชาการต่างๆ แตกแขนงออกไปแล้ว ก็มุ่งดึงตรงไปข้างหน้าในด้านของตนๆ มีความก้าวหน้าไปไกลมากในแต่ละด้าน ทำให้พรมแดนแห่งความรู้ขยายกว้างออกไปมากมาย พร้อมกับที่กิจการของมนุษย์ ซึ่งสนองรับความรู้ของวิชาการด้านนั้นๆ ไปใช้ทำงาน ก็ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าในด้านของตนออกไปอย่างรวดเร็วและน่าอัศจรรย์ จนมีลักษณะเด่นที่เรียกว่า เป็นยุคแห่งความชำนาญพิเศษเฉพาะทาง

แต่ท่ามกลางความเจริญก้าวหน้า แบบชำนาญพิเศษเฉพาะทางนั้น มนุษย์แทบไม่รู้ตัวว่า หลักการเดิมข้อใหญ่ได้ถูกละเลย มองข้าม หรือหลงลืมไป คือการแยกเพื่อโยงให้เห็นชัดเจนสมบูรณ์ วิชาการและกิจการที่เนื่องกันกับวิชาการเหล่านั้น มองความจริง และดำเนินกิจกรรมมุ่งเฉพาะแต่ในด้านของตนๆ ไม่มาเชื่อมโยง บรรจบและไม่ประสานงานกัน

มนุษย์มาเริ่มรู้ตัวถึงความผิดพลาดขึ้นในขณะนี้ ก็เพราะได้เกิดปัญหามากมาย และร้ายแรง เนื่องจากความเจริญก้าวหน้า เฉพาะด้านที่ติดตันทั้งในด้านการที่จะเข้าถึงความรู้จริงในสัจธรรม และในการที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมมนุษย์ เพราะวิชาการเฉพาะด้าน แต่ละอย่างมองเห็นความจริงเฉพาะในแง่ด้านนั้นๆ และในขอบเขตหนึ่งเท่านั้น ไม่ทั่วตลอด

เมื่อมองเห็นความจริงไม่รอบด้าน ก็ไม่ได้ความรู้ที่ถูกต้อง แท้จริงคือไม่เข้าถึงสัจธรรม และกิจการที่เนื่องกับวิชาการเหล่านั้น เมื่อปฏิบัติไปตามความรู้ของวิชาการนั้น ให้สำเร็จผลในด้านของตนตามประสงค์แต่ไม่รู้ตัวว่าได้ก่อให้เกิดผลกระทบหรือผลข้างเคียงที่เป็นโทษในด้านอื่นที่นอกขอบเขตความรู้หรือความสนใจของตน ล้ำเข้าไปในแดนของวิชาการและกิจการอื่นๆ อย่างน้อยการแก้ปัญหาก็เป็นเพียงการแก้เป็นจุดๆ หย่อมๆ ไม่ครบ ไม่ทั่วถึง แก้ปัญหาไม่หมด ก็คือแก้ปัญหาไม่สำเร็จแท้จริง หรือแก้ด้านนี้ แต่กลายเป็นก่อปัญหาใหม่ด้านโน้น สร้างสรรค์ด้านหนึ่งเฉพาะหน้า ในวงแคบ แต่กลายเป็นทำลายอีกด้านหนึ่งในวงกว้างและระยะยาว

ปัจจุบันนี้ วิชาการเฉพาะอย่างเหล่านั้นเจริญก้าวหน้าถึงขีด

สูงสุด สภาพที่เต็มไปด้วยปัญหาเช่นนี้ก็ได้อธิบายเด่นชัดขึ้นมา และรุนแรง จนมนุษย์ในสังคมที่พัฒนาแล้วต้องหันมาทบทวน ตรวจสอบวิชาการ และกิจการต่างๆ ของตน และเริ่มพบสาเหตุ ดังได้กล่าวมานั้น และเกิดความตื่นตัวขึ้นในบางกลุ่มบางแห่ง ที่จะหาหนทางใหม่ในการแสวงหาความรู้และดำเนินกิจการต่างๆ ดังเช่นที่แนวความคิดแบบองค์รวม (holism) ได้เฟื่องฟูขึ้น

ในสภาพเช่นนี้ ศิลปศาสตร์ในฐานะเป็นวิชาพื้นฐาน เป็น ศูนย์รวมของวิชาการต่างๆ ควรจะมีบทบาทสำคัญในการเชื่อม ประสานวิชาการและกิจการต่างๆ เพื่อให้เข้าถึงความรู้สมบูรณ์ที่เป็นสัจธรรม และสามารถแก้ปัญหาสร้างสรรค์ความเจริญที่กลมกลืนและสมดุล ไม่ก่อผลกระทบในทางร้ายพองมาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของศิลปศาสตร์โดยพื้นฐานอยู่แล้วที่จะมีบทบาทเช่นนี้ ข้อนี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับสัจธรรม

๒. ในยุคแห่งความชำนาญพิเศษเฉพาะด้านที่ว่่ามานั้น แม้แต่จริยธรรมก็ได้ถูกมองให้เป็นวิชาการอย่างหนึ่ง และเป็นกิจกรรมประเภทหนึ่ง ต่างหากจากวิชาการและกิจการอย่างอื่นๆ แทนที่จะเข้าใจตามเป็นจริงว่า จริยธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ติดอยู่ด้วยกัน หรือซึมซับอยู่ในวิชาการและกิจกรรมทุกอย่างและทุกขณะของมนุษย์ ถ้าจะเปรียบเทียบ ก็เหมือนกับน้ำเลี้ยงในต้นไม้ที่ซึมซาบไปหล่อเลี้ยงกิ่งก้านทุกส่วนของมัน ดำรงความมีชีวิตของต้นไม้ต้นไว้ หรือพูดให้ถูกต้องตรงแท้นั้นอีก ก็คือ การเจริญเติบโต และทำหน้าที่อย่างถูกต้องขององค์ประกอบแต่ละส่วนของต้นไม้ ที่ทำให้ต้นไม้ต้นนั้นมีชีวิตรุ่งเรืองอยู่ต่อไป

จริยธรรม ก็คือ อากาของการกระทำ หรือลักษณะของการปฏิบัติในวิชาการหรือกิจการนั้นๆ ที่ถูกต้องดีงามตรงตามคุณค่าของมันนั่นเอง จึงไม่อาจแยกออกต่างหากจากวิชาการหรือกิจการนั้นๆ ได้

อย่างน้อยที่สุดหรืออย่างพื้นฐานที่สุด จริยธรรมก็คือการปฏิบัติในเรื่องของวิชาการหรือกิจการนั้นๆ ในทางที่จะให้เกิดผลดีแก่ชีวิตและสังคม ตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของวิชาการหรือกิจการนั้นๆ เช่น วิชาการแพทย์มีความมุ่งหมายเพื่อบำบัดโรค ช่วยให้คนเจ็บไข้หายโรคมีสุขภาพดี จริยธรรมในกรณีนี้ก็คือ การปฏิบัติของแพทย์หรือปฏิบัติการทางการแพทย์ ที่มุ่งช่วยให้คนเจ็บไข้หายโรคและมีสุขภาพดี ความขาดจริยธรรมเกิดขึ้นเมื่อแพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์ ใช้วิชาการแพทย์เป็นเครื่องมือมุ่งหาผลประโยชน์ส่วนตัว หรือทำลายผู้อื่นในรูปใดรูปหนึ่ง

จริยธรรมเป็นตัวคุม และเป็นเครื่องนำทางให้วิชาการและกิจการนั้นๆ เกิดผลดีตามความมุ่งหมายของมัน หรือเป็นตัวการปฏิบัติ ที่ทำให้ความรู้ในสัจธรรมเกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย จึงเป็นสิ่งจำเป็นคู่กันกับสัจธรรม และเมื่อคู่กับสัจธรรม ก็คู่กับวิชาการต่างๆ ทุกอย่างที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งสัจธรรมด้วย

ในยุคที่ผ่านมา สังคมประสบปัญหาอย่างหนักเนื่องจากการปฏิบัติ ที่ไม่เป็นไปเพื่อให้เกิดผลตามความมุ่งหมายที่แท้ของวิชาการหรือกิจการนั้นๆ วิชาการและกิจการต่างๆ ถูกบิดเบินไปใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาผลประโยชน์ สมองความเห็นแก่ตัวบ้าง ใช้เป็นเครื่องมือเบียดเบียนทำลายกันบ้าง ใช้เป็นเครื่องมือสร้างความลุ่ม

หลงหมกมุ่นมัวเมาบ้าง

การที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ จะต้องกำจัดความผิดพลาดของอดีตในข้อนี้ให้ได้ คือจะต้องเข้าใจความหมายของจริยธรรมให้ถูกต้อง และให้การศึกษาชนิดที่สร้างสรรค์จริยธรรมขึ้นมาฝึกฝนไว้ด้วยในเนื้อตัวของวิชาการทั้งหลาย เพื่อคุมและนำทางให้การปฏิบัติในเรื่องของวิชาการนั้นๆ เป็นไปเพื่อผลดีตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของมัน การศึกษาส่วนที่จะทำหน้าที่นี้โดยตรง ก็คือศิลปศาสตร์หรือวิชาพื้นฐานนั่นเองข้อนี้เป็นปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรม

๓. ประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น มักถูกมองแยกต่างหากจากกัน ในลักษณะที่มีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องตรงกันข้าม เป็นคู่แข่งแย่งกัน ไปด้วยกันไม่ได้ จะต้องเลือกเอาอย่างหนึ่ง หรือจะต้องแย่งชิงกัน ทำให้เกิดความรู้สึกที่จะคอยเพ่งจ้องเอาประโยชน์ให้แก่ตนเอง ระแวงระวังกลัวจะไม่ได้ผลประโยชน์ กลัวผลประโยชน์จะถูกแย่งชิงไป ตลอดจนมีความคิดที่จะกีดกันผู้อื่นออกไป เป็นการเสริมย้ำความรู้สึกเห็นแก่ตัวให้รุนแรงยิ่งขึ้น

อาการที่เป็นอย่างนี้ เกิดจากความขาดการศึกษาที่จะทำให้รู้ตระหนักถึงความจริงที่ลึกลงไป ซึ่งเป็นพื้นฐานยิ่งกว่านั้นว่า ทั้งตนและผู้อื่นนั้นมีจุดรวมร่วมกัน คือความเป็นชีวิต หรือแม้แต่แคบเข้ามาคือความเป็นมนุษย์ ประโยชน์ที่เป็นคุณค่าแท้จริงนั้นคือประโยชน์ที่เกื้อกูลแก่ชีวิต ประโยชน์ต่อชีวิตเป็นประโยชน์อย่างเป็นกลางๆ เป็นประโยชน์ร่วมกัน

ประโยชน์ของชีวิต ทำให้ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเนืองอยู่ด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว สิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตย่อม

เกื้อกูลทั้งแก่ตนเอง และเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ในแง่นี้ สิ่งที่เป็นผลดีแก่ตนเอง ก็เป็นผลดีแก่ผู้อื่นด้วย คือดีสำหรับชีวิตของเขา ก็ดีสำหรับชีวิตของเราด้วย

ประโยชน์แก่ชีวิต หรือประโยชน์แก่มนุษย์อย่างนี้ เป็นประโยชน์พื้นฐานที่มีคุณค่าเสมอกัน ทั้งแก่ตนเองและแก่คนอื่น การศึกษาที่แท้จริงมุ่งให้คนเข้าถึงประโยชน์อย่างนี้ และให้ช่วยกันสร้างสรรค์ส่งเสริมประโยชน์อย่างนี้ ซึ่งเป็นสาระของระบบความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ส่วนประโยชน์ตนและประโยชน์ของคนอื่น ชนิดที่เป็นการแบ่งแยก ต้องแย่งต้องแข่งกันนั้น เป็นเรื่องที่ซ้อนขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งการศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้ปฏิบัติด้วยความระมัดระวังใน ๒ ระดับ เพื่อรักษาไว้ ซึ่งระบบความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และเกื้อกูลกันนั้น

ระดับที่ ๑ คือ ระดับประโยชน์ซ้อน หรือประโยชน์ชั้นนอก พยายามไม่ให้การแสวงหาประโยชน์ตน เป็นไปโดยขัดแย้ง หรือกระทบกระทั่งกันจนทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เท่าที่จะเป็นไปได้ และ

ระดับที่ ๒ ที่สำคัญกว่านั้น คือระดับประโยชน์พื้นฐาน จะต้องไม่ให้การแสวงหาประโยชน์ตนนั้น เป็นการทำลายก่อความเสียหายต่อประโยชน์ของชีวิต หรือประโยชน์ของมนุษย์ที่เป็นกลางๆ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ดี การปฏิบัติในเรื่องเหล่านี้ จะเป็นไปอย่างพอดี ไม่สุดโต่ง ก็ต่อเมื่อเป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา โดยมีความรู้เท่าทัน ธรรมชาติแห่งโลกสันนิบาตประกอบอยู่ด้วย

คนที่เข้าใจตระหนักในเรื่องประโยชน์ของชีวิตหรือประโยชน์ของมนุษย์ที่เป็นกลางๆ อย่างนี้แล้ว จะสามารถเข้าใจได้ต่อไปถึงระบบความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันในวงกว้างออกไป ที่เป็นระบบใหญ่ครบถ้วนสมบูรณ์ คือจะรู้ตระหนักถึงความเป็นประโยชน์ที่เนื่องกัน และความประสานเกื้อกูลอย่างอิงอาศัยกันระหว่างชีวิตกับสังคม และกับธรรมชาติแวดล้อม

เมื่อใดคำนึงถึงประโยชน์ของชีวิต หรือประโยชน์ของมนุษย์อย่างเป็นกลางๆ เมื่อนั้นก็จะได้ทั้งประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่นพร้อมกันไปอย่างเป็นอันเดียว โดยไม่มีการแบ่งแยก และพร้อมกันนั้น ประโยชน์ของชีวิต หรือประโยชน์ของมนุษย์ ก็จะโยงไปหาสังคมและธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของสังคม และประโยชน์ของธรรมชาติแวดล้อมด้วย เพราะมองเห็นความสัมพันธ์อิงอาศัยกันและมีผลกระทบต่อกัน แล้วมนุษย์ก็จะมองเห็นความสำคัญของสิ่งที่เป็นประโยชน์พื้นฐาน คือประโยชน์ร่วมกันของระบบความสัมพันธ์ของชีวิต สังคม และธรรมชาติทั้งหมด

มนุษย์จะมีความรู้เข้าใจว่า การรักษาและส่งเสริมประโยชน์พื้นฐาน เป็นการทำให้เกิดผลเกื้อกูลแก่องค์ประกอบทุกส่วน ที่สัมพันธ์อิงอาศัยกันอยู่นั้น ทำให้ทั้งระบบและทุกองค์ประกอบดำรงอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี

การพัฒนาในยุคที่ผ่านมาได้เกิดความผิดพลาดในเรื่องนี้มาก และเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาร้ายแรงที่สังคมและโลกทั้งหมดกำลังประสบอยู่ ดังที่ได้เริ่มต้นตัวรู้กันขึ้นแล้ว และเป็นปัญหาซึ่งการศึกษาที่แท้จะต้องเป็นเจ้าบทบาทในการแก้ไข วิชาการที่จะ

ทำให้การศึกษานี้ทำหน้าที่สำเร็จผลได้ก็คือวิชาศิลปศาสตร์หรือวิชาพื้นฐานนั่นเอง ข้อนี้ก็ปัญหาทางจริยธรรมอีกอย่างหนึ่ง

คำฝากแด่อาจารย์ศิลปศาสตร์

ศิลปศาสตร์ ที่ว่าเป็นวิชาพื้นฐาน ก็เพราะเป็นที่รองรับไว้ซึ่งวิชาการอื่นๆ ทั้งหลาย โดยเฉพาะที่เรียกว่าวิชาชีพและวิชาเฉพาะต่างๆ โดยเป็นหลักประกันที่จะให้วิชาการเหล่านั้นบังเกิดผลดี สมตามความมุ่งหมายที่มนุษย์ได้จัดให้มีวิชาการเหล่านั้นขึ้น และความเป็นพื้นฐานนั้น ยังมีความหมายต่อไปอีกด้วยว่า เป็นการแผ่กว้างออกไปอย่างทั่วถึง เพื่อทำหน้าที่ในการรองรับให้สำเร็จ เพราะสิ่งที่จะเป็นพื้นฐานรองรับสิ่งอื่นได้ ก็จะต้องแผ่ออกไปให้มีเนื้อที่กว้างขวางเพียงพอและทั่วถึง ที่จะให้สิ่งซึ่งตนเองรองรับนั้น ตั้งอาศัยอยู่ และทำกิจของมันได้

ความแผ่กว้างทั่วถึงของศิลปศาสตร์ ที่เป็วิชาพื้นฐานนี้ หมายถึง การแผ่ไปกว้างทั่วถึงเรื่องราวของโลกและชีวิตทั้งหมด ทั้งเรื่องของมนุษย์ สังคม และธรรมชาติแวดล้อม ทั้งความเป็นไปในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ทั้งใกล้และไกล ทั้งภายในและภายนอก ทั้งเรื่องของตนเอง และเรื่องของผู้อื่น ทั้งเรื่องรูปธรรมและเรื่องนามธรรม ทั้งเรื่องวัตถุและเรื่องจิตใจ ฯลฯ กว้างขวาง หลากหลาย และมากมาย แต่ก็ไม่พร่ามัวสับสน เพราะมีหลักการที่เป็นทั้งแกนและเป็นเครื่องกำหนดขอบเขตของการทำหน้าที่ ที่จะให้ภาพรวมที่กว้างขวางครอบคลุม และหยั่งลึกทั่วตลอด อันจะทำให้เกิดความชัดเจน ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ และสร้างสรรค์

ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมให้สำเร็จ เพื่อให้มนุษย์ดำรงอยู่ด้วยความโปร่งโล่ง ปลอดพ้นความบีบคั้นติดขัดคับข้อง บรรลุภาวะไร้ทุกข์ ประสบสันติสุขและอิสรภาพดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ขอย้ำในที่ที่สุดว่า การเข้าถึงศิลปศาสตร์ ไม่ใช่การรู้วิชานั้นๆ แต่เพียงข้อมูล แต่ต้องเข้าถึงสาระของมัน เมื่อเข้าถึงสาระของศิลปศาสตร์แล้วก็จะทำให้เราไปศึกษาวิชาอื่นที่เรียกว่าวิชาชีพ และวิชาเฉพาะต่างๆ อย่างเข้าถึงสาระของวิชานั้นๆ ด้วย

ความสำเร็จผลของการศึกษาศิลปศาสตร์ อยู่ที่การประจักษ์แจ้งสัจธรรม เกิดมีจริยธรรม และได้ความมีศิลปะ ซึ่งนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้หลุดพ้นปลอดโปร่งไป ถึงภาวะไร้ทุกข์ ประสบสันติสุขและอิสรภาพ

ดังนั้น เราจะต้องเรียนให้เข้าถึงสัจธรรมโดยมีจริยธรรม และมีศิลปะ หรือพูดให้สั้นที่สุดว่า เรียนให้ได้สัจจะ จริยะ และศิลปะ เราจะไม่ศึกษาวิชาศิลปศาสตร์และแม้วิชาต่างๆ ทั้งหลายอย่างเป็นเพียงข้อมูลที่ไร้ชีวิตชีวา

ถ้าเรียนไม่เป็น ศิลปศาสตร์จะเป็นเพียงข้อมูลที่ไร้ชีวิตชีวา เป็นข้อมูลสำหรับเอามาท่องจำแล้วก็ไปถ่ายเทออกในเวลาสอบ เวลาเรียนก็ท่องไว้จำข้อมูลเก็บไว้รอไว้พอถึงเวลาสอบก็ไปถ่ายออกก็จบ สอบผ่านไปแล้วก็เลิก อย่างนี้ศิลปศาสตร์ก็ไม่มีความหมาย

ศิลปศาสตร์จะเกิดคุณค่าที่แท้จริง ก็ต้องทำดังที่กล่าวมา จึงได้พูดแต่ต้นว่า การที่จะให้วิชาศิลปศาสตร์ เกิดผลที่แท้จริงแก่ผู้เรียนนั้นจำเป็นต้องอาศัยผู้สอนที่เข้าถึงวิชาศิลปศาสตร์อย่างแท้จริง คือสอนวิชาศิลปศาสตร์อย่างเข้าใจความหมายและความมุ่งหมาย

ของมัน เข้าถึงเนื้อตัวสาระของศิลปศาสตร์แล้ว จึงจะเป็นผู้
สามารถที่จะมาสร้างนักศึกษาได้ และทำให้นักศึกษาเหล่านั้นเติบโต
พัฒนาขึ้นไป เป็นบัณฑิตในที่สุด

เพราะฉะนั้น จึงได้พูดไว้ว่า “จะสอนวิชาชีพและวิชาเฉพาะ
ให้ใช้ผู้เชี่ยวชาญ แต่จะสอนวิชาพื้นฐานต้องใช้นักปราชญ์” ซึ่งมีความ
หมายดังที่กล่าวมานี้

จึงขอให้ผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลายมาช่วยกันสอนวิชาศิลปศาสตร์
โดยทำคนที่เรียนให้เป็นนักศึกษา แล้วก็เติบโตพัฒนาขึ้นไป ถึงจุด
หมายปลายทางที่เป็นบัณฑิต แม้กระทั่งเป็นพุทธ ซึ่งเป็นเสรีชน
ที่แท้จริงโดยสมบูรณ์เพื่อจะได้บังเกิดผลดีเป็นประโยชน์สุขแก่บุคคล
และสังคมตามวัตถุประสงค์

อาตมภาพได้พูดมา ในเรื่องวิชาศิลปศาสตร์ตามแนวพุทธ ก็
เป็นเวลาพอสมควร คิดว่า ได้เสนอความคิดเห็นสำหรับระดับ
ปัญญาบารมีดังที่ได้กล่าวมา ถ้าระดับดีก็เกิดความงาม ถ้า
ระดับไม่ดีก็กลายเป็นสิ่งรุงรัง แล้วแต่ว่าที่พูดมานี้จะทำให้งาม
หรือรุงรัง ถ้าหากเป็นสิ่งรุงรังก็ทิ้งไป ถ้าเป็นสิ่งที่ดีก็นำเอามาใช้
ให้เป็นประโยชน์ เสริมปัญญาบารมีที่มีอยู่แล้วนั้นให้งดงามยิ่งขึ้น

ขอถือโอกาสนี้ อวยพรแด่ทุกท่าน ในฐานะที่วันนี้เป็นวันดี
เป็นวันสิริมงคลของคณะศิลปศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ที่ได้มีอายุครบ ๒๗ ปี รอดพ้นภัยอันตรายอุปสรรคทั้งหลาย และ
ประสบความสำเร็จงดงามสืบมา ขอให้คณะศิลปศาสตร์เจริญ
งดงามยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยอำนาจคุณพระรัตนตรัยพร้อมทั้งกุศล
เจตนา ความดีงาม และประโยชน์ทั้งหลายที่ท่านได้บำเพ็ญไปแล้ว

ซึ่งล้วนแต่เป็นบุญกุศล ที่จะเกิดผลงอกเงยแก่ชีวิตของนักศึกษาทั้งหลาย

ขอให้บุญกุศลเหล่านั้น จงอำนวยอานิสงส์ให้เกิดความสุข ความเจริญแก่ทุกๆ ท่าน โดยประสบจรุฬารัตนพรชัย มีความเจริญงอกงามด้วยกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา ในการที่จะทำหน้าที่เพื่ออำนวยวิชาศิลปศาสตร์ให้เกิดประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่กล่าวมา เพื่อสันติสุขของชีวิตและสังคม ตลอดกาลนาน เทอญ

๒

ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย
ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก

ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรมไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก*

ขออำนวยการทุกท่านผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ทรงเกียรติ
และท่านสาธุชนผู้สนใจ ใฝ่รู้ ใฝ่ธรรมทุกท่าน

การบรรยายครั้งนี้เป็นส่วนร่วมอนุโมทนา และถวายพระพร
แด่สมเด็จพระปิตุลา พระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรม
หลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เนื่องในวโรกาสมงคลที่ทรงเจริญพระ
ชนมายุครบ ๖ รอบนักษัตร

เมื่อวัฒนธรรมไทยตกเป็นฝ่ายรับ

หัวข้อปาฐกถากำหนดไว้ว่า ภาษา วรรณกรรม และ
วัฒนธรรมไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก ความ
เปลี่ยนแปลงนี้นับว่าเป็นเรื่องธรรมดา เป็นกฎธรรมชาติ คือเป็น
อนิจจัง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงรวมทั้งโลกเองด้วยย่อมเปลี่ยนแปลงไป
ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ แต่การที่เราเอาคำว่าเปลี่ยนแปลงมาเป็นส่วน

* คำบรรยายธรรม ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “อนาคตของภาษา วรรณกรรม และ
วัฒนธรรมไทย” จัดโดย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องในวโรกาสที่
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรง
เจริญพระชนมายุครบ ๗๒ พรรษา เมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๓๘

หนึ่งของชื่อการบรรยายนี้ ก็เพราะว่า ในยุคสมัยนี้การเปลี่ยนแปลงได้ปรากฏเด่นชัดมาก สมควรจะเน้นเป็นพิเศษ คือ เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปด้วยพลังแรง ในอัตราที่เร็ว และมีขอบเขตที่กว้างขวาง เรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ ทำให้เกิดสภาพใหม่ และลักษณะใหม่ของชีวิต จิตใจมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อม ทำให้เรามีชื่อเรียกยุคสมัยที่เกิดขึ้นใหม่ว่า เป็นยุคข่าวสารข้อมูล ยุคผ่านพ้นอุตสาหกรรม หรือมีคำแปลกๆใหม่ๆ เกิดขึ้น เช่นคำว่า โลกาภิวัตน์ เป็นต้น คำเรียกชื่อเหล่านี้ ล้วนสัมพันธ์กับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวนั้นไม่ในแง่ใดก็แง่หนึ่ง

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งปรากฏขึ้นในสภาพแวดล้อมที่มนุษย์ต้องอาศัย และในสภาพชีวิตที่มนุษย์จะต้องเผชิญนั้นมีมากมายหลายประการ เฉพาะที่เป็นเรื่องสำคัญ เช่น เรื่องข่าวสารข้อมูล เรื่องเทคโนโลยี เรื่องอุตสาหกรรม เรื่องระบบสังคมบริโภค เรื่องระบบแข่งขันในการแสวงหาผลประโยชน์ เรื่องของการปกครองหรือการเมือง โดยเฉพาะระบบประชาธิปไตย ตลอดจนเรื่องธรรมชาติแวดล้อมดังที่กล่าวแล้วความเปลี่ยนแปลงในสภาพเหล่านี้ บางอย่างก็เด่นจนเรียกกันเป็นชื่อยุคสมัย หรือแม้แต่เรียกเป็นชื่อสังคมก็มี เช่น พร้อมกับคำว่ายุคข่าวสารข้อมูลนี้ บางที่เราก็มักเรียกสังคมในยุคนี้ว่าเป็นสังคมข่าวสารข้อมูล หรือยุคผ่านพ้นอุตสาหกรรม ก็มีชื่อเรียกสังคมว่าเป็นสังคมผ่านพ้นอุตสาหกรรมเช่นเดียวกัน ตลอดจนคำว่าสังคมบริโภค แม้กระทั่งพูดกันว่าจะมีการปฏิวัติใหญ่ครั้งใหม่ในอารยธรรมมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นการปฏิวัติครั้งที่ ๓ เป็นการปฏิวัติในด้านธรรมชาติแวดล้อม เรียกว่า environmental

revolution

ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ปรากฏในสภาพเหล่านี้ ทำให้เกิดผลต่อชีวิตมนุษย์มากมายหลายประการ เราจะได้ยินเสียงร่ำร้องต่างๆ เช่นเสียงพูดว่า

เวลานี้เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้า คนมีความเป็นอยู่สะดวกสบาย มีสิ่งบริโภคพร้อมพร้อม แต่มองไปอีกด้านหนึ่ง ชีวิตของคนกลับมีความบีบรัดเร่งรีบ ขาดความมั่นคง มีความประะบางยิ่งขึ้น

ขณะนี้ การสื่อสารคมนาคมทั่วถึงจับใจจนโลกแคบ เป็นประชาคมอันเดียว แต่ในหมู่มนุษย์ ผู้คนทั้งหลายยิ่งแตกแยกแบ่งพวก มีความขัดแย้ง รบราฆ่าฟันกันยิ่งขึ้น

ในขณะนี้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมากมายจนแทบจะล้นโลก แต่บุคคลแต่ละคนกลับยิ่งโดดเดี่ยว มีความห่างเหินกัน เหงาว่าเหว่มากขึ้น

ข่าวสารข้อมูลแพร่หลายกว้างขวาง กระจายไปทั่วหมด แต่จิตใจคนยิ่งคับแคบ มองแค่ว่าจะได้ประโยชน์แก่ตนเท่านั้น

วัตถุต่างๆเจริญ เต็มไปด้วยสิ่งสวยงามใหญ่โต ตื่นเต้น ตื่นตา แต่จิตใจคนไม่พัฒนา กลับยิ่งเสื่อมถอยจากศีลธรรม ไร้คุณธรรมเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้น

สภาพเหล่านี้ได้เข้ามาสู่ความเป็นอยู่ของมนุษย์ จนกลายเป็นวิถีชีวิตของสังคม เมื่อเข้ามาเป็นวิถีชีวิตของคนไปแล้ว ก็เป็นเรื่องของวัฒนธรรม หากวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของสังคมหรือเป็นเรื่องที่แสดงถึงความเจริญของสังคม ตลอดจนเป็นการปรับตัวให้มนุษย์เป็นอยู่ด้วยดี มีความดีงามและเป็นสุข สภาพที่เกิดขึ้นมี

หลายอย่างที่ไม่เป็นที่พึงปรารถนา หากวัฒนธรรมเป็นอย่างนี้ ก็ทำให้คิดว่า ควรต้องมีการแก้ไขให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ซึ่งอาจจะเรียกว่าต้องมีการพัฒนาวัฒนธรรม ถ้าจะให้การพัฒนาวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องของสังคมนั้น สัมพันธ์กับการศึกษาที่เป็นเรื่องของการพัฒนาตัวคน เราก็อาจจะแบ่งวัฒนธรรมได้เป็น ๔ ด้านคือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ
๒. วัฒนธรรมทางสังคม
๓. วัฒนธรรมทางจิตใจ
๔. วัฒนธรรมทางปัญญา

ความจริง วัฒนธรรมทั้ง ๔ ด้านนั้น มีความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยส่งผลต่อกันทั้งหมด แต่เราแบ่งแยกออกมาเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเพื่อมองเห็นให้ชัดเจนและเป็นประโยชน์ในเชิงปฏิบัติการ ในวัฒนธรรม ๔ ด้านนี้ เราจะต้องเน้นความสำคัญของวัฒนธรรมทางปัญญา เพราะปัญญาเป็นตัวจัดตัวปรับให้ทุกอย่างลงตัว เกิดความพอดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือดำเนินการพัฒนาที่เรียกว่า พัฒนาวัฒนธรรม เมื่อพัฒนาปัญญาขึ้นไป ซึ่งก็เป็นการพัฒนาวัฒนธรรมส่วนหนึ่ง เราก็จะอาศัยปัญญาที่พัฒนานั้นไปพัฒนาวัฒนธรรมด้านอื่นๆ อย่างได้ผลและถูกต้องด้วย

ตามหัวข้อบรรยายที่กำหนดให้พูดนี้ ไม่ใช่มีเฉพาะคำว่า วัฒนธรรมไทยเท่านั้น แต่มีคำว่า ภาษา วรรณกรรม เพิ่มเข้าไปข้างหน้าด้วย ความจริงภาษาและวรรณกรรมก็รวมอยู่ในวัฒน-

ธรรมนั้นแหละ แต่แยกออกมากล่าวในที่นี้เป็นพิเศษ เพื่อเน้นว่าเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมส่วนที่ต้องการพูดเป็นพิเศษ

ถ้าเราวิเคราะห์ดูอีกทีหนึ่งก็จะเห็นว่าเรื่องภาษา วรรณกรรม นั้น จัดอยู่ในวัฒนธรรมด้านปัญญา จริงอยู่ ภาษานั้นเป็นเครื่องมือสื่อสารเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ในทางสังคม และแสดงความรู้สึกในทางจิตใจด้วย เพราะฉะนั้นก็เกี่ยวโยงไปหมดทั้งด้าน วัฒนธรรมทางจิตใจ และวัฒนธรรมทางสังคม แต่ว่าโดยบทบาทสำคัญ ภาษาและวรรณกรรมเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง ปัญญาเป็นอย่างยิ่ง ในเวลาที่จำกัดนี้ จะขอพูดเรื่องภาษาและ วรรณกรรมบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะรวมไว้ในเรื่องวัฒนธรรมนั่นเอง คือพูดรวมกันไปในคำว่า วัฒนธรรมไทย โดยเน้นวัฒนธรรมด้าน ปัญญา

หนึ่ง ในการพูดที่เน้นด้านปัญหานี้ก็จะมีลักษณะอย่างหนึ่ง คือ อยากจะพูดในด้านที่เป็นการเตือนสติให้ไม่ประมาท เพราะ ฉะนั้นการพูดจึงอาจจะหนักไปในการมองแบบแง่ร้ายบ้าง

ที่นี่ เรามาดูวัฒนธรรมไทยท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในโลก ก็มีคำถามว่าวัฒนธรรมไทยมี ความเป็นไปอย่างไร ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกนั้น วัฒนธรรมไทยถูกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลงอย่างไร บ้าง และนอกจากนั้นก็คือ วัฒนธรรมไทยมีบทบาทต่อความ เปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง หรือในสำนวนอีกอย่างหนึ่ง ก็อาจจะพูด ว่า วัฒนธรรมไทยได้คุณหรือได้โทษจากการเปลี่ยนแปลงในโลก และต่อจากนั้นก็อาจจะพูดเลยไปถึงว่า วัฒนธรรมไทยได้มีส่วน

ร่วมทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอะไรอย่างไบบ้าง ไม่ว่าจะเป็นไปในทางที่เป็นการเสริมสร้างก็ดี หรือในทางที่ทำให้เสื่อมก็ตาม

ในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลงนี้ วัฒนธรรมทั้งหลายย่อมต้องมาสัมพันธ์กันโดยมีการติดต่อสื่อสารต่างๆ ทำให้วัฒนธรรมทั้งหลายมีการสังสรรค์กันทั่วโลก และอาจพูดได้ว่าวัฒนธรรมทั้งหลายที่มาสังสรรค์สัมพันธ์กันนั้น มีความเข้มแข็งหรือพลังไม่เท่ากัน ซึ่งจะเกิดผลทำให้เกิดความรู้สึกหรือมองเห็นเป็นว่าวัฒนธรรมฝ่ายหนึ่งนำ คืออยู่เหนือ หรืออาจจะเป็นบางวัฒนธรรมได้รับการยอมรับจากวัฒนธรรมอื่นโดยทั่วไปอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งวัฒนธรรมนั้นกลายเป็นกระแสใหญ่ที่มีพลังมาก ไหลบ่าท่วมวัฒนธรรมอื่นๆ ไปได้

สำหรับวัฒนธรรมไทยในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงนี้ ก็คงต้องยอมรับว่า เราเป็นวัฒนธรรมที่ถูก กระแทกกระเทือน เป็นฝ่ายรับอยู่ไม่น้อย และวัฒนธรรมที่ไหลบ่าเข้ามานั้น ที่เรามองเห็นกันชัดๆ ก็คือ วัฒนธรรมตะวันตก เรื่องนี้ยังไม่ได้ตรวจตรา วิเคราะห์พิสูจนให้ลึกซึ้ง แต่เป็นการพูดตามที่มีเสียงร้องทุกข์กันทั่วไป ดังที่มีเสียงพูดเสียงร่ำร้องที่ว่า ทำไมคนไทยโดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาว จึงมีค่านิยมเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกกันนัก ชอบตามอย่างวัฒนธรรมตะวันตก หรือเสียงเรียกร้องที่บอกว่าให้คนไทยอนุรักษ์วัฒนธรรมของตน เป็นเสียงเรียกร้องต่อกันต่อเนื่องมาไม่หยุดหย่อน

การที่วัฒนธรรมไทยเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมภายนอกอย่างเป็นเบี้ยล่างนั้น วัฒนธรรมของเราหรือสังคมของเราอาจจะถึงขั้น

ตั้งตัวไม่ติด และถูกครอบงำ กระทั่งรักษาตัวไว้ไม่อยู่ แม้แต่จะเอาประโยชน์จากสิ่งที่เข้ามาก็ยังเอาไม่ได้ ไม่ต้องพูดถึงว่าจะออกไปแสดงบทบาทเป็นผู้นำ และอาจจะถูกท่วมทับจนกระทั่งแม้แต่ตัวเองก็ค้นหาไม่พบ คือ ค้นหาไม่พบว่าตัวเองคืออะไร เป็นอย่างไร เช่น ลองสำรวจดูว่าในวัฒนธรรมทั้ง ๔ ด้าน เริ่มแต่ด้านวัตถุ เช่น ปัจจัย ๔ ตึกกรามบ้านช่อง เทคโนโลยี ถนนหนทาง ศิลปกรรมต่างๆ จะเป็นเรื่องของสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม อะไรก็ตามนี้ ลองพิจารณาดูสิว่ากระแสวัฒนธรรมเป็นอย่างไร หรือในด้านสังคม ก็ดูได้จากระบบการเมือง ระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ ระบบชีวิตแบบการแข่งขัน ตลอดจนความสัมพันธ์ในสังคม ตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นต้นไป ว่าเป็นอย่างไร จากนั้นก็ดูในด้านจิตใจ ว่าสภาพจิตใจของคนไทยในยุคนี้เป็นอย่างไร มีความพอใจไม่พอใจในเรื่องอะไร มีภูมิธรรมอย่างไร

เพียงแค่ว่ายังไม่ทัน จะผันตัวขึ้นเป็นผู้นำได้อย่างไร

สุดท้ายและสูงสุดก็คือด้านปัญญา ขอให้ดูว่าวิทยาการต่างๆ เป็นอย่างไร มาจากไหน และวิทยาการเหล่านั้นก็สื่อผ่านมาทางภาษาซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในปัจจุบันนี้ เราเน้นความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมตะวันตกในแง่ที่เราตกเป็นผู้รับ เมื่อเป็นผู้รับเราก็มีข้อเสียเปรียบหลายชั้น เริ่มแต่ความเสียเปรียบโดยสภาพที่เป็นธรรมชาติ เช่น การที่ต้องรับผ่านสื่อภาษาที่ทำให้ช้า ล้าหลัง จำกัด และสูญเสียความชัดเจน

การที่เราตามเขาในเรื่องต่างๆ ทางวัฒนธรรมนั้น ความหมาย

อย่างหนึ่งก็คือ การตามในทางความคิดนั่นเอง และเมื่อตามในทางความคิดก็คือตามทางปัญญา หมายความว่าเรายอมรับให้เขามีปัญญาเหนือกว่า เมื่อเราตามความคิดของเขา ความคิดของเราก็ตามเขา แล้วภาษาของเราก็ตามด้วย เพราะภาษาเป็นสื่อความคิด เราจึงต้องไปตามภาษาถ้อยคำต่างๆ ที่สื่อความคิดนั้นว่าเขาพูดอะไรออกมา เขามีคำอะไรต่างๆ ที่ใช้กัน เราก็ต้องตามเก็บเอามา แล้วก็เอามาพูดกันในสังคมของเรา และต้องตามความเข้าใจในถ้อยคำที่เขาพูดด้วย

ขอยกตัวอย่าง เช่น เมื่อเขามีความคิดใหม่เพิ่มขยายจากของเดิม เขาก็อาจจะยังใช้คำง่ายๆ ที่เป็นคำสามัญอันเก่าอันนั้นแหละ เพียงแต่ขยายแง่มุม หรือเพิ่มนัยใหม่เข้าไป แต่เวลาเราจะสื่อความหมายนั้นในสังคมไทย เรากลับต้องบัญญัติคำใหม่ ซึ่งทำให้คนของเรามีสิ่งขวางกั้นทำให้ลำบากในการเข้าถึงปัญญาอันนั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นความลำบากของเราหลายชั้นหลายเชิง ในแง่นี้อาจมีข้อเสนอแนะว่าเป็นไปได้ไหมที่เราจะพยายามทำให้คนของเราเข้าถึงภูมิปัญญาที่เราจะรับได้ไวขึ้น เช่น เราอาจจะหาคำง่ายๆ มาใช้ หรือเอาคำง่ายๆ ธรรมดา มาเสริมเพิ่มนัย ทำนองเดียวกับภาษาของเขา

เวลานี้คำศัพท์ต่างๆ ของตะวันตก เมื่อนำมาใช้ในสังคมของเรา หลายศัพท์ก็เกิดความไม่ชัดเจน มีการถกเถียงกันจนกระทั่งปัจจุบันก็ยังไม่ยุติ ยกตัวอย่างคำที่เรานำมาใช้นานแล้ว เป็นคำบัญญัติจากภาษาอังกฤษ คือคำว่า จริยธรรม ซึ่งได้บัญญัติขึ้นให้เป็นคำแปลของคำภาษาอังกฤษว่า ethic โดยไปนำเอาคำบาลีและ

คำสันสกฤตที่มีอยู่ในพื้นฐานวัฒนธรรมของเรามาบัญญัติ แต่จนกระทั่งบัดนี้ ก็ปรากฏว่าเรายังไม่ยุติในความหมายของคำว่า จริยธรรม เวลาจัดประชุมแต่ละครั้งเกี่ยวกับเรื่องจริยธรรมคุณธรรม ต้องมาถกเถียงกัน หรือไม่ก็มีความคลุมเครือไม่แน่ใจเกี่ยวกับความหมายของจริยธรรม ไม่ลงตัวกันสักที เป็นเวลาดั้งร่วม ๒๐ ปีแล้ว จนกระทั่งในระยะหลังๆนี้ นิยมเอาคำว่า คุณธรรมมาใช้ด้วยกลายเป็น “คุณธรรมและจริยธรรม” เราไม่มีคำศัพท์คำเดียวที่ได้ความหมายเพียงพอหรืออย่างไร เพราะฉะนั้นจึงเป็นปัญหาอย่างยิ่งว่า ในเมื่อภาษาไม่ชัด ความคิดก็ไม่ชัด แล้วทุกอย่างก็ไม่ชัดหมด ปัญญาเราไม่ชัด อันนี้เป็นอุปสรรคสำคัญ

คำว่าจริยธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งใหม่ ศัพท์นั้นใหม่ แต่ตัวสภาวะไม่ใช่ใหม่ ศัพท์ใหม่นั้นต้องการสื่อสาร สื่อสารอะไร ตอบว่าสื่อถึงสภาวะอย่างหนึ่ง ซึ่งที่จริงก็มีอยู่แล้วในสังคมไทย เมื่อเราใช้ศัพท์ในอีกวัฒนธรรมหนึ่งมาสื่อสภาวะที่มีอยู่ในวัฒนธรรมของเรา เมื่อใช้ศัพท์ใหม่นั้น มาใช้เรียกสภาวะนั้น ก็จะมีคำอื่นๆ ที่ใช้เรียกอยู่แล้ว และคำศัพท์นั้นก็มีความหมายที่อาจจะเกยกันกับคำใหม่คาบเกี่ยวกันไม่ลงตัว อันนี้ก็จะทำให้เกิดเป็นปัญหาขึ้น เป็นความขัดแย้งสับสนเมื่อ ๒ วัฒนธรรมเข้ามาสัมพันธ์กันทางศัพท์ที่ต่างกัน สภาวะนั้นถูกเข้าใจในขอบเขตของศัพท์ไม่ตรงกัน วิธีหนึ่งที่จะแก้ปัญหาก็คือ เราจะต้องทำให้คนของเราเกิดความชัดเจนตั้งแต่ต้นว่าศัพท์นี้เรื่องนี้ในความหมายของวัฒนธรรมของเขาคืออย่างไร และในวัฒนธรรมของเราคืออย่างไร เมื่อเราชัดในความหมายของทั้งสองฝ่ายแล้ว ก็จะพูดกันรู้เรื่อง ไม่ใช่ปล่อยให้สับสนคลุมเครือ

โดยก้าวกายเกยกันอยู่อย่างนี้ อันนี้จะเป็นอุปสรรคต่อการ
สร้างสรรค์ภูมิปัญญา หรือพัฒนาวัฒนธรรมในทางปัญญาของเรา
เอง

ตัวอย่างอีกคำหนึ่งที่เรามาบัญญัติกันในระยะหลัง คือคำว่า
ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งใช้กันมาในยุคที่เรายึดการพัฒนาเศรษฐกิจ
เป็นเรื่องใหญ่ จนมองเห็นมนุษย์เป็นทุนอย่างหนึ่ง ที่จะนำมาใช้ในการ
พัฒนาเศรษฐกิจและพัฒนาสังคม เราก็เลยมองว่ามนุษย์เป็น
ทรัพยากร แต่มาถึงบัดนี้เราเริ่มที่จะเปลี่ยนแปลงจุดเน้น เราบอก
ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ถ้าทำไปในทิศทางดังอย่างที่ทำมาแล้ว
ก็จะเกิดผลเสีย เพราะฉะนั้น เวลานี้ก็จะหันมาพัฒนาคน หรือ
พัฒนามนุษย์ แต่ก็เกิดมีความสับสนขึ้น ซึ่งเป็นการเตือนว่าการใช้
ศัพท์ต่างๆ เป็นเรื่องที่จะต้องมีความเข้าใจให้ชัดเจน ในขณะที่เรา
พูดถึงการพัฒนาคน หรือพัฒนามนุษย์ หลายคนก็อาจจะใช้คำว่า
พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่นิยมพูดกันมาไม่นานนี้ โดยผู้พูดนั้นเข้าใจ
คำว่าทรัพยากรมนุษย์ในความหมายว่าเป็นการพัฒนามนุษย์
นั่นเอง ซึ่งที่จริงต้องมีความชัดเจนว่า เมื่อพูดว่าทรัพยากรมนุษย์
มีความหมายอย่างไร เมื่อพูดว่าพัฒนามนุษย์มีความหมายอย่างไร
เป็นต้น มิฉะนั้นแล้ว เรื่องภูมิปัญญาต่างๆ ซึ่งนำไปสู่การแก้ปัญหา
ก็ไม่ชัดไปหมด เมื่อปัญญาไม่ชัด การแก้ปัญหาก็ไม่สำเร็จ

ถ้าไม่ทำให้ดี ในที่สุดสังคมของเรานี้ ภาษาอาจทำให้เกิดชน
ชั้นทางปัญญาขึ้น อันนี้ก็เป็นที่เป็นไปได้ คนทั้งหลายเข้าใจไม่
ทันกัน ไม่ทั่วถึงกัน ไม่เข้าใจร่วมกัน ภาษาก็เลยทำให้คนแบ่งแยก
กัน เข้าใจว่าปัจจุบันนี้เริ่มมีแล้ว ความแบ่งแยกกันระหว่างคนใน

วัฒนธรรมเนื่องจากเรื่องของภาษา แล้วคนส่วนใหญ่ก็ไม่เข้ามาสู่ ภูมิปัญญาที่เราต้องการ การที่จะรู้เท่าทันสังคมตะวันตกก็จะอยู่ใน วงจำกัด คนส่วนใหญ่ไม่เข้ามา เมื่อคนส่วนใหญ่ไม่เข้ามา มันก็ไม่ เข้าสู่ความเป็นวัฒนธรรมที่แท้จริง ความรู้ความเข้าใจก็จะจำกัด อยู่ในหมู่ชนแคบๆ คนส่วนใหญ่ไม่เข้าถึง หรือเข้าถึงช้าเกินไป กว่า จะรู้เข้าใจกันทั้งสังคมก็ไม่ทันการณ์แล้ว วัฒนธรรมทางปัญญา ก็ ไม่สามารถทำให้สำเร็จประโยชน์อย่างที่ต้องการได้

ในหลายกรณี เรื่องภาษานี้มีปัญหา เนื่องจากไม่สามารถ เชื่อมโยงความคิดที่รับเอามาเข้ากับถ้อยคำและระบบความคิดใน วัฒนธรรมของตน เลยเกิดเป็นข้อจำกัดในตัวเอง นี่เป็นการพูดย้ำ ในส่วนที่พูดไปแล้ว คือทำอย่างไรเราจะโยงสิ่งที่รับเข้ามา เข้ากับ ถ้อยคำที่สื่อระบบความคิดในสังคมวัฒนธรรมของเราได้และโยงให้ดี เพราะถ้าโยงไม่ได้ เราจะไม่เกิดความชัดเจนเป็นอันขาด ถ้าเราโยง เข้ามาได้แล้ว เราสามารถดูดย่อยได้ ถ้อยคำที่สื่อความคิดใหม่นั้น ก็จะมาเป็นส่วนที่เสริมให้เกิดการพัฒนาในวัฒนธรรมโดยเฉพาะ ในทางปัญญาของเรา แต่ถ้าเราไม่สามารถรับเข้ามาผสานโยงกันได้ ไปๆ มาๆ สิ่งที่เข้ามาเป็นข้อมูลความคิดในรูปของภาษาที่ไม่ชัดเจน ก็จะเป็นเหมือนเศษชิ้นส่วนอะไรต่างๆ ที่ลอยเกะกะอยู่ในกระแส วัฒนธรรม โดยไม่สามารถกลืนเข้าไปในพื้นฐานของวัฒนธรรม ของตนเอง แล้วแทนที่จะเป็นประโยชน์ก็จะกลับเป็นโทษไป

อย่างที่กล่าวเมื่อกี้ว่าเรื่องภาษานี้เราจะต้องพยายามกันให้ มาก เพราะว่ามันมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในเชิงภูมิปัญญาว่า เราจะเอาอย่างไรในเมื่อเราจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

ตะวันตก เราจะถ่ายทอดความคิดกันอย่างไร ถ้าสามารถใช้คำสามัญได้ ก็คงจะดีที่สุด บางทีเราใช้คำง่ายๆ แล้วก็เพิ่มนัยความหมายเข้าไป ไม่จำเป็นจะต้องเอาคำใหม่ก็ได้ แต่ถ้าทำคำใหม่ก็ให้เป็นคำที่ง่าย ชัดเจนและสื่อกันได้จับใจที่สุด

ภาษาที่สื่อความคิดอย่างเป็นเรื่องเป็นราวย่อมปรากฏในวรรณกรรมต่างๆ เพราะฉะนั้นภาษาจึงโยงไปหาวรรณกรรม ปัจจุบันนี้อาจจะพูดง่ายๆว่า วรรณกรรมนั้นมีวิธีแยกได้หลายอย่าง แต่วันนี้พูดในเชิงเน้นทางปัญญา จึงขอแยกว่าเป็นวรรณกรรมที่สื่ออารมณ์หรือสื่อความรู้สึกอย่างหนึ่ง และวรรณกรรมที่สื่อปัญญาอย่างหนึ่ง ปัจจุบันนี้อาจพูดได้ว่า วรรณกรรมที่สื่อความรู้สึกของเรา นั้น มีมากพอ แต่วรรณกรรมที่สื่อทางปัญญาอาจจะต้องการเพิ่มขึ้นหรืออาจมีน้อยเกินไป

ความจริง การใช้คำว่าอารมณ์ ในกรณีนี้ว่าตามภาษาพระถือว่าไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดความสับสน คือคำว่า อารมณ์นั้น ในภาษาพระแปลว่า สิ่งที่จิตรับรู้หรือเอามาคิดนึกพิจารณา หรือสิ่งที่ปรากฏอยู่ในความรับรู้หรือคิดนึก มันต่างไปเป็นคนละเรื่องกันเลย แต่ที่นี้ไม่รู้จะพูดอย่างไร เพราะในภาษาไทยนี้ เราใช้คำว่าอารมณ์ในความหมายที่เป็นเรื่องของความรู้สึกมานานแล้ว

ที่นี้ แม้แต่วรรณกรรมที่สื่ออารมณ์หรือความรู้สึกก็มีแง่พิจารณาต่อไปอีกว่า มันสื่อความรู้สึกแบบไหน สื่อความรู้สึกแบบหนึ่งคือสื่อความรู้สึกที่ส่งเสริมคุณธรรมและสื่อความรู้สึกอีกอย่างหนึ่ง คือสื่อความรู้สึกที่ทำให้เกิดการทำลายหรือสูญเสียศีลธรรม เพราะฉะนั้นสื่อทางอารมณ์ หรือสื่อทางความรู้สึก จึงเป็นเรื่อง

หนึ่งที่จะต้องพิจารณา เวลานี้เรามีวรรณกรรมที่สื่อความรู้สึกประเภทไหนมาก สื่อความรู้สึกในเชิงกิเลส ปลุกเร้าให้คนเกิดโลภะ โทสะ โมหะ มากขึ้น หรือว่าสื่อความรู้สึกในเชิงคุณธรรมที่ทำให้เกิดความซาบซึ้งในความดีงาม ในมนุษยธรรม ในความมีน้ำใจระหว่างกัน เป็นต้น ถ้าเราจะพัฒนาวัฒนธรรม สื่อทางความรู้สึกก็ต้องแยกออกไปให้ชัด และการพัฒนาวัฒนธรรมทางจิตใจกับทางปัญญาเสริมซึ่งกันและกัน

ในแง่ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมจากภายนอก เราบอกว่าเพื่อที่จะได้ทันกับภูมิปัญญาของเขา เราจะทำอย่างไร เราก็ต้องเข้าถึงวรรณกรรมสำคัญๆ โดยเฉพาะในทางภูมิปัญญาของตะวันตกด้วย เริ่มตั้งแต่วรรณกรรมทางวิชาการ โดยเฉพาะที่จะให้การเข้าถึงนั้นเป็นเรื่องของคนหมู่มากจะทำอย่างไร เพราะวัฒนธรรมนี้เป็นเรื่องของสังคม จะต้องให้คนส่วนใหญ่เข้าถึงด้วย ทำอย่างไรจะให้คนของเราเข้าถึงวรรณกรรมทางปัญญาของฝรั่งได้อย่างรวดเร็ว วิธีหนึ่งคือให้คนไทยหรือประชาชนชาวไทยรู้ภาษาของฝรั่งอย่างดีทั่วกัน แต่วิธีนี้คงไม่มีใครยอมรับและคงยังเป็นไปไม่ได้ อีกวิธีหนึ่งคือให้มีคนจำนวนหนึ่งทำหน้าที่แทนคนไทยทั้งหมด คอยจับรวบวรรณกรรมทางปัญญาและวัฒนธรรมอื่นมาถ่ายทอดให้แก่สังคมไทยอย่างรวดเร็วทันควัน โดยอาจจะจัดกลุ่มชนขึ้นมาสำหรับทำเรื่องนี้ โดยเฉพาะ มีงานอะไรใหม่ๆ ในทางภูมิปัญญาของตะวันตก จะต้องให้เกิดขึ้นในประเทศไทยโดยเร็ว ต้องให้แปลออกมาอย่างฉับพลันทันที และรัฐจะต้องถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะอุดหนุนให้เกิดให้มี และให้แพร่หลายทั่วถึง เช่นโดยทำให้ราคาถูกที่สุด เราจึงจะทันเขา

มิฉะนั้น ก็คงอยู่ในสภาพที่ล้าหลังกันอยู่อย่างนี้ เป็นเรื่องของบ้านเมือง ซึ่งฝ่ายบริหารจะต้องเอาให้จริงจัง เพราะถ้าตามไม่ทันในทางภูมิปัญญาแล้ว มันก็ต้องตามเขาเรื่อยไป เวลานี้มองในแง่ดีก็เห็นว่าวรรณกรรมเชิงวิชาการในทางภูมิปัญญา ก็มีนักแปลที่เก่งๆ เพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังน้อยเกินไป ถ้าพูดถึงส่วนรวมทั่วประเทศของเราอย่างที่บอกเมื่อีกี้ว่า วรรณกรรมที่แปลมาจากต่างประเทศนั้น เมื่อมองในแง่สื่อปัญญากับสื่อความรู้สึก อาจจะมีการแปลเรื่องที่สื่อความรู้สึกมากกว่าหรือเปล่า

นอกจากนั้นในเรื่องการแปลนี้ไม่เฉพาะภาษาอังกฤษเท่านั้น เรื่องของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงต่างๆ ก็ต้องเอาใจใส่เหมือนกัน วรรณกรรมของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงนี้ไม่ควรจะมองข้าม เราควรจะรู้ความเคลื่อนไหวความเป็นไปและความรู้สึกนึกคิดของประเทศที่ใกล้เคียงติดกันด้วย และในสายวัฒนธรรมเดิมที่มีความสัมพันธ์กันมา ก็ยังมีเรื่องของการสืบต่อซึ่งยังมีอยู่บ้างขาดตอนบ้าง ลบเลือนไปบ้าง อย่างเช่นในด้านวรรณกรรมจีนก็ยังพอมีบ้าง แต่ในทางอินเดีย บาลี สันสกฤตนี้แทบขาดตอนเลย เวลานี้หาแทบไม่ได้ ในด้านภาษาบาลี ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ได้มีการจัดทำโปรแกรมค้น พร้อมทั้งบรรจุข้อมูลพระไตรปิฎกลงในคอมพิวเตอร์ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ เมื่อทำสำเร็จแล้ว เราก็ถือว่าเป็นวรรณกรรมเหมือนกัน

พอวรรณกรรมพระไตรปิฎกบาลีในคอมพิวเตอร์ออกไปปรากฏว่าเมืองไทยนี้ชื่อน้อยมาก ไม่ใช่เฉพาะญาติโยมเท่านั้น แม้แต่วัดก็ชื่อน้อย แสดงว่าการศึกษาในเชิงบาลีของพระนี่อ่อน ซึ่ง

ต้องยอมรับความจริง การศึกษาพระพุทธศาสนานั้นเสื่อมโทรมไม่เฉพาะในสังคมไทยทั่วไปในฝ่ายคฤหัสถ์เท่านั้น ในฝ่ายสังคมพระก็เสื่อมโทรมเป็นอย่างยิ่ง พระรู้บาลีมีน้อย ถึงรู้บาลีก็ไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้า ปรากฏว่าพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ ภาษาบาลีที่ออกมานี้ ประเทศที่ซื้อมากที่สุดคือญี่ปุ่น รองลงมาคือประเทศสหรัฐอเมริกา อันนี้ก็เป็นเรื่องที่น่าสังเกต เป็นเรื่องหนึ่งที่เราควรจะพิจารณากันให้จริงจัง

การที่จะพัฒนาวัฒนธรรมให้ก้าวหน้าจะต้องมองรอบด้าน ดูว่าองค์ประกอบและปัจจัยทางสังคมในประเทศของตัวเองมีอะไรบ้าง ประเทศที่เขาต้องการความเป็นผู้นำนั้นเขามองทั้งหมด เขามองเข้ามาในเมืองไทยว่าเขาจะนำวัฒนธรรมของเขาเข้ามาได้อย่างไร หรือจะมานำวัฒนธรรมไทยอย่างไร แต่เรามองในแง่ที่จะนำเอาวรรณกรรมของเขาที่สื่อปัญญาเข้าสู่เมืองไทย ถ้าเรามองกลับกันก็ต้องคิดบ้างว่า วรรณกรรมที่จะสื่อภูมิปัญญาของไทยออกสู่สังคมอื่นเป็นอย่างไร และจะเห็นว่าในยุคสมัยนี้ วรรณกรรมที่สื่อภูมิปัญญาไทยออกสู่ภาษาต่างประเทศ นับว่าหายากอย่างยิ่งเวลานี้มีเครือข่ายอะไรต่างๆในการศึกษาหาความรู้ เช่น internet เป็นต้น เมืองไทยเราจึงมีโอกาแล้ว เพราะสื่อสารเปิดทางให้ แต่เราจะสามารถสร้างความเป็นผู้นำทางปัญญาขึ้นมาได้เพียงใด นี่ก็เป็นข้อพิจารณาอย่างหนึ่ง

มองตัวเองให้เห็นลึกถึงฐาน จะเห็นทางผันตัวขึ้นมาทำการสร้างสรรค์

ถอยกลับไปนิดหนึ่ง หันกลับไปดูถ้อยคำต่างๆ ที่เราใช้ในสังคมของเราเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมของไทย และใช้กันอยู่ในวงวิชาการต่างๆ ปรากฏว่าเราเองยังไม่มี ความชัดเจนเท่าที่ควร น่าสงสัยว่าวิธีการศึกษาของเราอาจจะยังไม่ลงลึกเพียงพอ จึงปรากฏว่าถ้อยคำที่เราใช้ในทางวิชาการ ยังไม่ค่อยมีการศึกษาที่ชัดเจน ให้ถึงรากเหง้าต้นตอ แต่ถูกทิ้งให้อยู่ในสภาพที่ตามๆ กันไปอย่างคลุมเครือ ขอยกตัวอย่างในเรื่องวัฒนธรรมทางการปกครองหรือการเมือง มีการพูดถึงคำศัพท์และถ้อยคำที่แสดงถึงแนวความคิดในเชิงวัฒนธรรมการปกครอง ว่าสังคมของเรามีความคิดในทางการปกครองอย่างไร นักวิชาการพูดถึงเรื่องขององค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นพระประมุขของชาติ เป็นผู้ปกครอง เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด โดยบอกว่าสมัยก่อนนี้ในประเทศไทยเรา พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเป็นสมมติเทพบ้าง เป็นเทวราชบ้าง เป็นธรรมราชาบ้าง ปรากฏว่าในผลงานทางวิชาการต่างๆ เช่น ในทางสังคมวิทยา ถ้อยคำเหล่านี้ถูกใช้กันอย่างคลุมเครือมาก ผลงานที่เขียนที่พิมพ์ออกมา แม้แต่เป็นตำราเรียน ไม่แสดงให้เห็นเลยว่า ผู้เขียนมีความเข้าใจชัดเจนเกี่ยวกับความหมายและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับถ้อยคำเหล่านั้น แต่กลายเป็นการแสดงถึงความเข้าใจที่ผิดพลาดด้วยซ้ำ การที่จะแสดงให้เห็นชัดเจนได้นั้น ผู้ศึกษาจะต้องค้นลงไปถึงแหล่งถึงต้นตอ ให้เห็นที่มาของศัพท์เหล่านี้ เช่นคำ

ว่าสมมติเทพนี้มาจากไหนแน่ ต้นตอมาจากพระไตรปิฎกเลย
ใช้ใหม่ ในพระไตรปิฎกใช้อย่างไร มีความหมายอย่างไร เทวราช
และธรรมราชามาจากไหน ถ้าพูดถึงคำว่าสมมติเทพ ก็ต้องรู้ว่า
มีอยู่ในภาษาบาลีซึ่งมีมาในพระไตรปิฎกที่ท่านบอกว่าเทพมี ๓
อย่าง คือ

๑. อุบัติเทพ เทพโดยกำเนิด ได้แก่สัตว์ที่เราเรียกกันว่า
เทวดา ที่อยู่ในสวรรค์
๒. สมมติเทพ เทพโดยสมมติ คือบุคคลที่เป็นเทวดาโดย
การยอมรับหรือตกลงร่วมกันของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ยอม
รับยกขึ้นเป็นเทพ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย
๓. วิสุทธิเทพ เทพโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระอรหันต์
อย่างนี้เป็นต้น

นี่คือที่มาแหล่งเดิมของเทพในสายความคิดที่มาถึงเรา แต่
เวลานี้นักวิชาการบางท่าน บางทีพูดถึงสมมติเทพในความหมาย
ซึ่งแยกไม่ออกกับเทวราช และคำว่าเทวราชนั่นเองมาจากไหน
เทวราชหรือเทวราชาในภาษาบาลีก็คือราชาของเทวดา โดยเฉพาะ
พระอินทร์ แต่นักวิชาการทางสังคมศาสตร์ พูดถึงคำว่าเทวราชใน
ความหมายว่าราชาผู้เป็นเทพ ทำนองว่าเทพมาเกิดเป็นราชาตาม
แนวคิดของฮินดู ส่วนธรรมราชานั้น เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าเป็นพระธรรมราชา และยังมีธรรม
ราชาอีกฝ่ายหนึ่งของทางบ้านเมือง ได้แก่ พระเจ้าจักรพรรดิที่ทรง
จักรวรรดิวัตร ๕ ประการ หรือ ๑๒ ประการ อย่างนี้เป็นต้น เรื่อง
ราวและถ้อยคำอย่างนี้ ถ้าเราจะสื่อกันในวัฒนธรรมไทย ก็ต้อง

เป็นเรื่องให้ชัดเจน เรียกว่าลงไปให้ถึงรากเหง้าต้นตอ มิฉะนั้นในสังคม อะไรๆ จะพว่ามัว ขัดขวางพัฒนาการทางปัญญา เพราะแม้แต่ภาษาที่สื่อกัน ก็ยังไม่มีความชัดเจน ถ้าอย่างนี้เราจะก้าวไปสู่ความชัดเจนในการสื่อกับประเทศอื่นๆ หรือวัฒนธรรมอื่นๆ ได้อย่างไร เรามีความสับสนคลุมเครือในเรื่องเหล่านี้มามากพอสมควรแล้ว

นอกจากเรื่องถ้อยคำที่ต้องค้นหาความหมายให้ถึงต้นแหล่งความคิดเดิม เช่น ถ้าเป็นคำบาลีก็ต้องดูให้ถึงพระไตรปิฎก แล้วอีกแง่หนึ่งก็คือการรู้เกี่ยวกับวิวัฒนาการแห่งความหมายของถ้อยคำซึ่งที่จริงอาจจะไม่ใช่วิวัฒนาการ แต่เป็นเรื่องของความวิปริตผิดเพี้ยนที่เกิดจากความขาดการศึกษา ทำให้ถ้อยคำต่างๆ ที่เข้ามาสู่สังคมไทยเปลี่ยนแปลงความหมาย มีการใช้ในสังคมไทยที่แปลกเปลี่ยนไปจากความหมายเดิมในภาษาบาลี หรือในพระไตรปิฎก หรือในคัมภีร์ต่างๆ เรื่องนี้เรายังไม่มีความชัดเจน แต่ปล่อยให้พว่ามัวกันอยู่ แล้วเราก็ยอมรับหรือรู้เข้าใจกันในความหมายที่ผิดเพี้ยนหรือเคลื่อนคลาดไปแล้ว ในเรื่องนี้ ถ้าเราศึกษาสืบค้นให้ถึงต้นตอ ก็จะได้ความรู้ความเข้าใจ ซึ่งจะมีความหมายในเชิงพัฒนาวัฒนธรรมอย่างมาก ขอยกตัวอย่างคำสามัญๆ เช่น คำว่าเมตตาวาสนาบารมีมานะ เป็นต้น คำเหล่านี้เวลาใช้ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ ต้องบอกว่าความหมายมันเพี้ยนไปบ้าง คลาดเคลื่อนไปบ้างหรือแม้แต่ผิดไปตรงกันข้ามเลยก็มี

ไม่เฉพาะหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจะมีอิทธิพลต่อสังคมไทยเท่านั้น สังคมไทยก็มีอิทธิพลต่อความหมาย

ของถ้อยคำหรือหลักธรรมที่มาจากพระพุทธศาสนาด้วย เป็นการกระทำซึ่งกันและกัน อาจจะเป็นไปได้ว่า บางที่สังคมไทยของเราก็เลือกหยิบเอาถ้อยคำที่แสดงหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนามาใช้ในแง่ความหมายที่สนองความต้องการของสังคมของเรา เพราะฉะนั้น ความหมายนั้นก็เลยเป็นความหมายผสมระหว่างความหมายเดิมบางส่วนกับความหมายของไทยเองบางส่วน โดยขึ้นกับยุคสมัย และความหมายนั้นถ้าคนในยุคต่อมาไม่ศึกษาให้ถึงต้นเดิมแล้ว ก็จะสูญเสียประโยชน์และเกิดความผิดพลาดซ้อนที่เดียวสองอย่าง คือเข้าใจความหมายของถ้อยคำบาลีเดิมและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาผิดพลาด พร้อมกันนั้นก็ไม่เห็นเงื่อนไขของสภาพวัฒนธรรมในยุคนั้นๆ เช่น ไม่เห็นความต้องการหรือสภาพสังคมว่าทำไมจึงใช้ศัพท์นั้นๆ ในความหมายอย่างนี้ๆ ทั้งๆที่ต้นตอแหล่งเดิมมีความหมายเป็นอย่างอื่น

ขอยกตัวอย่างเป็นเชิงสันนิษฐาน แต่มีทางเป็นไปได้มาก เช่น ระบบความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่-ผู้น้อย หรือสิ่งที่บางท่านเรียกว่าระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย ได้ทำให้คำว่าเมตตามีความหมายเปลี่ยนไปจากเดิม ความหมายเดิมคืออะไร เมตตานี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะพึงมีต่อกัน เป็นท่าทีของจิตใจต่อกันระหว่างมนุษย์ทุกคน ซึ่งไม่ได้แบ่งแยกว่าเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อย เช่นในทางธรรม สอนให้คฤหัสถ์มีเมตตาต่อพระสงฆ์ ถ้าพูดในภาษาไทยก็คือ โยมต้องมีเมตตาต่อพระสงฆ์นะ อย่างนี้เป็นต้น อย่างเช่น ในทศ ๖ คฤหัสถ์พึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา แต่ในสังคมไทย ถ้า

พูดว่าชาวบ้านควรเมตตาพระ หรือเด็กควรเมตตาต่อผู้ใหญ่ คงจะฟังแปลกๆ ขัดหู ทั้งนี้ที่จริงเป็นการพูดถูกต้องแล้ว เพราะในพระพุทธศาสนาท่านไม่ให้รอพระพรหมผู้เป็นเจ้าของที่จะสร้างและบำรุงรักษาโลก แต่ท่านสอนให้มนุษย์ ทุกคนมีส่วนร่วมสร้างสรรค์โลก และบำรุงรักษาโลกนี้ให้อยู่ดีมีสันติสุข เพราะฉะนั้นคนทุกคนในโลกนี้ควรจะต้องทำตัวให้เป็นพรหม เราทุกคนมีหน้าที่ที่จะช่วยกันสร้างสรรค์ หล่อเลี้ยงบำรุงรักษาโลกนี้ไว้ให้ดีงามเหมือนกันทุกคน เราจึงต้องมีคุณธรรม ที่เรียกว่าพรหมวิหาร ๔ เพราะฉะนั้น แต่ละคนจึงต้องมีเมตตาต่อกัน ซึ่งไม่ได้จำกัดว่าผู้ใดต่อผู้ใด คือทุกคน แต่ในภาษาไทย เมตตานี้กลายเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ต่อผู้น้อย ความหมายก็เปลี่ยนไป อย่างนี้เป็นต้น เป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าทำไมจึงเป็นอย่างนั้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ มานะซึ่งเป็นกิเลส ที่จะต้องละ แปลว่าความถือตัว ความต้องการยิ่งใหญ่ แต่ในสังคมไทย มันกลายเป็นความหมายมาเป็นความพากเพียร ทำไมมานะจึงกลายมาเป็นความพากเพียร มันก็เป็นเรื่องที่สืบได้ อาจจะสันนิษฐานไว้เป็นข้อเสนอมว่า ในสังคมไทยได้ใช้มานะเป็นตัวยุกระตุ้นคนให้เกิดความเพียรพยายาม หมายความว่า กระตุ้นเร้าให้คนต้องการความยิ่งใหญ่ เช่นว่าจะให้เป็นเจ้าคนนายคน ดังจะเห็นได้ในการศึกษาเล่าเรียน เคยมีการกระตุ้นเด็กว่า หนูตั้งใจมานะพากเพียรเล่าเรียนไปนะ ต่อไปจะได้เป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคน การที่บอกว่าให้เธออยากจะเป็นใหญ่เป็นโต เป็นเจ้าคนนายคนนี่ เรียกว่า มานะ พอมีมานะขึ้นคือต้องการเป็นใหญ่ ก็เลยเพียรพยายาม เรียกว่าได้

เอามานะมาใช้เป็นตัวกระตุ้นให้คนเพียรพยายาม ใช้กิเลสปลุกเร้า มานะจึงกลายความหมายในสังคมไทย มานะนั้นเป็นกิเลสแท้ๆ เป็นสิ่งที่ต้องแก้ไขกำจัด แต่เราเอามานะมาใช้กระตุ้นให้คนอยาก ใหญ่โตแล้วพากเพียร จนกระทั่งมานะกลายความหมายมาเป็น ความพากเพียรไปเลย

ปัจจุบันนี้ เราอาจจะเปลี่ยนจากการใช้มานะเป็นตัวช่วย ความเพียร มาใช้ค้นหา ตัณหา ก็คือต้องการผลประโยชน์ เรา กระตุ้นกันให้ต้องการจะมีเงินเดือนหลายๆ มีรายได้หลายๆ แล้วตั้งใจ เล่าเรียน ขยัน อย่างนี้เรียกว่าใช้ตัณหาฯ ต่อไปตัณหา ก็อาจจะ กลายความหมายเป็นความเพียรไปอีก มันก็เป็นไปได้

แต่ในทางพระ เราเคยคิดใหม่ว่าตัวอะไรที่เราต้องการแท้ๆ ที่ ควรเป็นตัวนำหรือเป็นแรงจูงใจให้คนเกิดความเพียรพยายาม ถ้า จับตัวนี้ได้ เราก็มีทางพัฒนาวัฒนธรรม พระพุทธศาสนามีคำตอบ ว่าไม่ใช่ตัณหา ไม่ใช่มานะ แต่ตัวที่ควรจะนำมาใช้ในการกระตุ้น เตือนเร้าให้คนมีความเพียร คือฉันทะต่างหาก ฉันทะคือความใฝ่ดี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ เป็นตัวที่เราต้องการให้เป็นตัวนำความเพียร พยายามอย่างนี้ เป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่ง คำว่าวาสนาก็ชัดมาก วาสนานั้นถ้าเราไป มองดูในทางพระ มันจะต่างแทบจะตรงข้ามกับของญาติโยม ใน สังคมไทยนี้บอกว่าใครมีบุญมีวาสนาต่อไปก็ได้เป็นใหญ่เป็นโต บางที่มีการพูดว่า แข่งอะไรแข่งได้ แข่งบุญแข่งวาสนาไม่ได้ แต่ใน ทางพระบอกว่าพระอรหันต์ และพระพุทธเจ้าละกิเลสพร้อมทั้ง วาสนา เอ้า ทำไมเป็นอย่างนั้นล่ะ วาสนาเป็นสิ่งที่ดีเหลือเกินนี้

เราจะได้มีโชค มีความเจริญก้าวหน้า แต่ทางพระท่านบอกว่า พระพุทธเจ้าละกิเลสพร้อมทั้งวาสนาทั้งหมดเลย เราก็ตีความหมายว่า พระพุทธเจ้าท่านคงไม่ต้องการความเจริญก้าวหน้าในโลกก็เลยละวาสนา ถ้าคิดอย่างนี้ก็ผิดไกลเลย วาสนาในเมืองไทยนี้ได้เข้าใจผิดไปไกล จนกระทั่งว่ามันเป็นอำนาจอะไรพิเศษที่อยู่ในสวรรค์ชั้นฟ้า หรืออยู่เหนือเรา อยู่เร้นลับเหนือธรรมชาติที่มาบันดาลนำชีวิตของเราให้เจริญรุ่งเรือง

ที่จริงวาสนานี้ไม่ใช่อะไรเลย วาสนาก็คือพฤติกรรม ที่สั่งสมมาเคยชิน จนกระทั่งกลายเป็นลักษณะของบุคคลผู้นั้นที่ต่างจากบุคคลอื่นๆ คนหนึ่งๆ จะมีลักษณะการพูดจาอย่างหนึ่ง บางคนพูดอะไรต่ออะไรขวานผ่าซาก บางคนพูดอ้อยออิง พูดซ้ำๆ บางคนพูดสุภาพ บางคนพูดมีสำนวน สละสลวยกลมกลื่น บางคนพูดกระโชกโฮกฮาก กริยาท่าทางการเดินเหินไม่เหมือนกัน คนนี้เดินเร็ว คนนี้เดินช้า คนนี้เดินนำดู คนนั้นเดินแล้วคนไม่ชอบใจ อะไรต่างๆ หรืออย่างเรื่องเดียวกัน กิจกรรมอันเดียวกัน คนหนึ่งทำคนทั้งหลายชอบใจ แต่พออีกคนหนึ่งทำ คนทั้งหลายยังไม่ชอบใจ อันนี้เกิดจากอะไร เกิดจากลักษณะพฤติกรรมที่เป็นของเฉพาะบุคคล เช่น บุคลิกภาพ พฤติกรรม เป็นต้น อากัปกริยาต่างๆ ที่บุคคลสั่งสมมาเป็นลักษณะประจำตัวของเขานี้ทางพระเรียกว่าวาสนา เมื่อมันเกิดเป็นวาสนา ขึ้นมาแก่ใครแล้ว มันก็มีผลต่อการดำเนินชีวิตของผู้นั้น แม้กระทั่งเป็นตัวกำหนดความเป็นไปในชีวิต เพราะว่าในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์หรือในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์นั้น การพูดจาและอากัปกริยาต่างๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะตัว

ย่อมทำให้เกิดผลกระทบแก่ผู้อื่น แล้วเขาก็มีความรู้สึกตอบสนองกลับมา ซึ่งอาจจะทำให้เราเกิดความเจริญก้าวหน้าหรือเกิดความขัดข้องในชีวิตการงาน เป็นต้น เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ที่เราเป็นอยู่กันนี้ เราอยู่กันด้วยวาสนา ภาพของเราหรือตัวเราที่ปรากฏแก่คนอื่น ก็คือวาสนาของเรา วาสนาจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดชี้ความเป็นไปในชีวิตของเรา เพราะฉะนั้น วาสนาในทางพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่เราจะต้องเอาใจใส่แก้ไขปรับปรุง ไม่ใช่วาสนาที่รอคอยให้ลอยมาจากสวรรค์

เพราะเหตุที่วาสนาเป็นสิ่งที่สะสม เป็นพฤติกรรมเคยชิน มันจึงไม่อยู่ในควบคุมของสติ แต่ทางพระท่านถือว่า พฤติกรรมของเรานั้น เราควรจะควบคุมให้อยู่ในอำนาจของสติได้ พระพุทธเจ้าได้พัฒนาพระองค์จนกระทั่งมีสติปัญญาสมบูรณ์ พฤติกรรมทุกอย่างของพระองค์จึงอยู่ในการดูแลของสติทั้งหมด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้ละวาสนาได้ คือไม่ทำอะไรเพียงสักแต่ทำตามความเคยชิน ต่างจากคนทั่วไป ที่มีพฤติกรรมและการตอบสนองอะไรต่างๆ ในการเป็นอยู่ประจำวัน แทบ ๙๐% เป็นไปตามความเคยชิน เมื่อเจอสถานการณ์อย่างนี้ เราจะแสดงออกอย่างไร จะพูดอย่างไร จะทำอย่างไร ความโน้มเอียงของจิตใจจะเป็นอย่างไร ก็มักจะเป็นไปตามวาสนาที่สั่งสมมาของแต่ละคนเท่านั้น

ในเรื่องวาสนานี้ถ้าเราจะพัฒนา เราจะต้องมองว่าวาสนาของเราส่วนไหนไม่ดี ไม่เกื้อกูลต่อชีวิต เราก็ต้องแก้ไขปรับปรุง ฝึกตัวจนกระทั่งพฤติกรรมของตนอยู่ในความดูแลของสติโดยส่วนใหญ่ พระอรหันต์นั้นละวาสนาได้แต่พระอรหันต์นั้นไม่เหมือนพระพุทธเจ้า

คือละวาสนาได้ไม่หมดท่านบอกว่าวาสนาที่เป็นความเคยชินติดตัว หรือพฤติกรรมติดตัวเล็กๆ น้อยๆ อย่างพูดเร็ว พูดช้า เป็นต้น หรือ บางองค์เคยพูดไม่เพราะ พอเป็นพระอรหันต์ก็ยังพูดไม่เพราะอยู่นั่นแหละ อย่างนี้ท่านบอกว่าพระอรหันต์เองก็จะได้ไม่หมด แต่ วาสนาที่ละไม่ได้ นั่น เป็นวาสนาที่ไม่เสียหายใหญ่โตไม่รุนแรง ส่วนวาสนาที่เสียหายรุนแรง พระอรหันต์จะได้หมด อันนี้คือเรื่อง วาสนา

เรื่องของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการพัฒนา เป็น เรื่องของสิกขา คือการฝึกฝนปรับปรุง เพราะฉะนั้นอะไร ต่ออะไรที่ พูดขึ้นมาในพระพุทธศาสนา จะต้องโยงไปหาการศึกษาหรือการพัฒนาคนทั้งนั้น ฉะนั้นคำที่พูดกันมาว่า แข่งอะไรแข่งได้ แข่งบุญ วาสนาแข่งไม่ได้ นั่น ย่อมไม่ถูกต้อง คนเราจะต้องมีการปรับปรุง แก้ไขตัวเอง วาสนาก็เข้ามาในสังคมไทย ทำไมความหมายมัน เปลี่ยนไป อันนี้เป็นเรื่องที่น่าศึกษา อาตมภาพเพียงแต่ขอยก ตัวอย่างเท่านั้นเอง

อีกตัวอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่เรื่องถ้อยคำโดยตรง คือในวัฒนธรรม การเมืองการปกครองของไทย เราเคยถือคติตามคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง ว่าเกณฑ์กำหนดความชอบธรรมของผู้มีอำนาจหรือผู้ปกครอง คืออะไร ในตำราสังคมวิทยา จะพูดกันมากที่สุดทีเดียว โดยเฉพาะฝรั่ง เขียนมาเยอะนานแล้ว นักวิชาการในมหาวิทยาลัย เช่น คอร์แนล ศึกษาเรื่องวัฒนธรรมการปกครองของไทย แล้วก็มาลงกันว่าเกณฑ์ กำหนดความชอบธรรมแห่งอำนาจของผู้ปกครอง คือ บุญที่ทำมา แต่ชาติก่อน หมายความว่าบุญที่ทำมาแต่ปางก่อน ทำให้ท่านผู้

นั้นมีความชอบธรรมในการที่จะดำรงสถานะ เช่น เป็นพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

ในการที่จะเข้าใจเรื่องนี้ เรามีวิธีมองสังคมอีกวิธีหนึ่ง คือเราอาจจะมองสังคมไทยว่าเป็นสังคมที่พยายามที่จะก้าวขึ้นมาๆ เพื่อให้เข้าถึงหลักการของพระพุทธศาสนา แต่เราคืบคลื่อนมาได้เพียงบางขั้นตอน การที่เราได้มาถึงวัฒนธรรมระดับไตรภูมินี้ เป็นการก้าวมาขั้นหนึ่งในการเดินเข้าสู่พระพุทธศาสนา ซึ่งเราอาจจะบอกว่ายังไม่ถึง เพราะถ้าเราเดิน ต่อจากไตรภูมิไปถึงพระไตรปิฎก เราจะเห็นว่าเกณฑ์กำหนดความชอบธรรมแห่งอำนาจของผู้ปกครองรัฐนั้น จะก้าวจากหลักการเมื่อกัณฐี ไปเป็นหลักการใหม่ที่เป็นหลักการต้นเดิม ซึ่งถือว่าการประพบัติธรรมในเวลาปัจจุบันขณะนี้ เป็นเกณฑ์กำหนดความชอบธรรมของผู้ปกครอง อันนี้ต่างกันไกลเลย

การประพบัติธรรมก็คือ การปฏิบัติถูกต้อง การตั้งตนอยู่ในธรรมะ ในความจริงความถูกต้องดีงาม เป็นเกณฑ์กำหนดความชอบธรรม ขอยกตัวอย่างพุทธพจน์มาแสดงเลยว่า ในอัครคัมภีร์สูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า ธมฺโม หิ วาเสฏฐา เสฏฺฐโฐ ชเนตสฺมี แปลว่า ดูก่อน วาเสฏฐะ และภารัทวาชะ ธรรมแลเป็นประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์ หมายความว่าต้องตัดสินกันที่ธรรม อันนี้เป็นเกณฑ์ตัดสินความชอบธรรมแห่งอำนาจตามหลักพระพุทธศาสนาแท้ๆ หลักการต้นเดิมอยู่ที่ตัวธรรม แต่เรามาติดอยู่แค่ไตรภูมิพระร่วง ก็เอาบุญกรรมที่ทำมาแต่ชาติปางก่อนเป็นเกณฑ์ตัดสิน ถ้าเราไม่ศึกษาแบบลึกลงไปให้ถึงต้นตอ เราก็ติดกันอยู่อย่างนี้ และก็สรุปกันว่าเกณฑ์นี้มาจากทัศนะของพระพุทธศาสนา อะไรทำนองนี้ แต่ถ้า

หากมีการศึกษาต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง แล้วพยายามเข้าไปถึงแหล่งเดิมต้นตอ ลงลึกลงไป วัฒนธรรมแม้แต่ในทางการเมืองการปกครองก็อาจจะมีการก้าวต่อ หรือวิวัฒนาการในแนวทางของพระพุทธศาสนาไปสู่ธรรมที่เป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนาได้

ตามตัวอย่างที่ยกขึ้นมาพูด ถ้าพิจารณาในแง่นี้เราจะเห็นประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงนั้น ก็อย่างที่เราเห็นกันอยู่ว่ามีทั้งแง่ดีและแง่ร้าย แต่การเปลี่ยนแปลง แม้แต่ที่ว่าร้ายมองให้เป็นประโยชน์ รู้จักถือเอาประโยชน์ ก็กลายเป็นดีได้เหมือนกัน โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ เราอาจจะถือเอาประโยชน์ได้จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากแรงกระแทกจากภายนอกเข้ามาถูกต้องสัมผัสกับวัฒนธรรมไทย โดยทำให้มันเป็นตัวเอื้อประโยชน์ ก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในที่เป็นการก้าวหน้าต่อไปได้ ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น

ในสังคมวัฒนธรรมใดก็ตามย่อมเป็นแนวโน้มของปุถุชนทั่วไปว่าเมื่อทำอะไรได้สำเร็จมีความก้าวหน้าไปขั้นหนึ่ง พอก้าวสำเร็จไปขั้นหนึ่งแล้ว ก็จะเกิดความชอบใจ ภูมิใจและเกิดความยึดติดในความสำเร็จขั้นนั้น พอเราเกิดความยึดติดในความสำเร็จขั้นนั้นแล้ว ความสำเร็จในขั้นนั้นก็กลายมาเป็นตัวอุปสรรคขวางกั้นทำให้เราไม่ก้าวหน้าต่อไป ดังนั้นความสำเร็จขั้นหนึ่งหรือการก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง จึงกลับเป็นตัวอุปสรรคทำให้เราติดตันไป ซึ่งตามธรรมชาติของปุถุชนเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนหลักการแห่งการศึกษาฝึกฝนพัฒนา เพื่อแก้ไขปรับปรุงอยู่เสมอ โดยเน้นหลักการแห่งความไม่ประมาทว่ามนุษย์จะต้องไม่

ประมาท ถ้าประมาทก็เสื่อม คนที่เจริญ คนที่ดี คนที่มีความสุข มักจะตกหลุมความประมาท สังคมทุกสังคมเมื่อเจริญพัฒนา มีความดีงาม ความสุข จะตกหลุมความประมาท แล้วก็เสื่อมไป เพราะอย่างนี้ ไม่ว่าในวิถีชีวิตของบุคคล หรือสังคมตั้งแต่ ครอบครัวไปกระทั่งถึงอารยธรรม จึงมีความหมุนเวียนเป็นวงจรแห่งความเสื่อมและความเจริญอยู่เรื่อยไป

ในยามที่มีทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม มนุษย์จะตื่นรนชวนขวาย แล้วก็ก่อร่างสร้างตัวเพียรพยายามทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า และความสำเริง แต่เมื่อมนุษย์ประสบความสำเร็จดีงาม มีความสุขแล้ว มนุษย์ก็จะเพลิดเพลิน นอนใจ หลงมัวเมา แล้วต่อจากนั้น วงจรของความเสื่อมก็จะตามมา จึงกลับเสื่อมอีก เพื่อแก้วงจรนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนย้ำเน้นถึงการที่จะยืนหยัดดำรงรักษา ความเจริญไว้ และทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก โดยไม่มีการเสื่อม ท่านสอนให้เรากระตือรือร้นชวนขวายเร่งแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ โดยไม่ต้องรอให้ทุกข์บีบคั้นและภัยคุกคาม คือต้องมีความไม่ประมาท ด้วยสติปัญญา แต่ตอนนี้ไม่ใช่เวลาที่จะมาพูดเรื่องธรรมเดียวจะ กลายออกไปสู่หัวข้อธรรมไปเสีย

เอาเป็นว่าความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นโอกาส เพราะฉะนั้น การที่มีความเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสังคมของเราถูกกระทบจาก วัฒนธรรมจากภายนอกนี้ อาจจะเป็นโอกาสให้เราก้าวต่อไปอีกขั้น หนึ่ง แล้วทำไมเราจะยอมเสียโอกาสนี้ไปอีกล่ะ เราควรถือเป็น โอกาสในการที่จะนำสังคมไทยให้ก้าวไปสู่อุดมคติที่สูงยิ่งขึ้นไป โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงที่เป็นแรงกระทบนี้ มาทำให้เราพ้นไป

ได้จากก้าวที่เราเข้ามาติดอยู่ แต่การที่จะทำให้การเปลี่ยนแปลง
 เอื้อประโยชน์ได้สำเร็จนั้น คนในสังคมนี้จะต้องมีปัญญารู้เข้าใจทัน
 การเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างหนึ่ง และรู้จักองค์ประกอบในวัฒนธรรม
 ของตนเองที่เกี่ยวข้องที่ตนจะต้องไปเปลี่ยนแปลงพัฒนานั้นอย่าง
 หนึ่ง อันนี้ขอผ่านไปก่อน

จากวัฒนธรรมที่มัวปกป้องตัว

สู่ความเป็นวัฒนธรรมที่นำในการสร้างสรรค์

ในเรื่องของสังคมวัฒนธรรมนั้น มีแง่พิจารณาหลายอย่าง
 แต่ที่กำลังพูดอยู่ก็คือ องค์ประกอบและปัจจัยต่างๆในวัฒนธรรม
 ในการที่วัฒนธรรมจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์พัฒนา
 นั้น เวลาเรามองปัจจัยต่างๆที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้น ลักษณะอย่าง
 หนึ่งที่จะต้องมองก็คือ การมองปัจจัยนั้นอย่างไม่โดดเดี่ยวจาก
 ปัจจัยอื่นๆ ที่อาจจะเรียกได้ว่า ปัจจัยร่วม

ตามปกติ เมื่อมองอะไร เรามักจะมองปัจจัยตัวเดียว แล้วก็
 มองปัจจัยตัวนั้นว่าเป็นอย่างไร ทำให้เกิดผลอย่างไร จึงเป็นความ
 คิดที่ดิ่งที่แล่นไปในทางเดียว การมองปัจจัยแต่ละอย่างนั้น ต้อง
 มองปัจจัยร่วมประกอบด้วย คือปัจจัยตัวเดียวกัน ถ้าปัจจัยร่วม
 ต่างกัน อาจจะได้ผลคนละอย่างเลย ปัจจัยตัวเดียวกันไม่มีปัจจัย
 ร่วมอีกตัวหนึ่ง เกิดผลในทางเจริญ แต่ปัจจัยตัวเดียวกันนั้นไปได้
 ปัจจัยร่วมอีกตัวหนึ่ง กลับส่งผลในทางเสื่อมลง ถ้าเราไปติดอยู่แค่
 ปัจจัยเดียว เราจะมองความจริงผิดไปเลย แล้วเราจะวินิจฉัยคาด
 การณ์อะไรต่างๆ ก็ผิดไปด้วย อันนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่คนมักจะพลาด

ฉะนั้น จะต้องมองปัจจัยแต่ละอย่างโดยไม่แยกออกจากปัจจัยร่วม และจะต้องแสวงหาปัจจัยร่วมมาพิจารณาวิเคราะห์ว่า มันคืออะไร เมื่อเราศึกษาปัจจัยร่วมได้เพียงพอแล้ว เราจะเกิดความเข้าใจ แล้วก็มองเห็นทางที่จะพัฒนาวัฒนธรรมได้

ขอยกตัวอย่างปัจจุบันนี้ เอาเรื่องง่ายๆ ที่ต้องการเน้น ซึ่งพูดมาหลายครั้งแล้ว ก็คือเรื่องเทคโนโลยี เทคโนโลยีเข้ามาในสังคมไทยแล้วก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในทางวัฒนธรรม ตัวมันเองก็ถือว่าเป็นวัฒนธรรม คือเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ แต่มันเป็นปัจจัยที่มีผลในทางสังคม ตลอดจนทางจิตใจและทางปัญญาด้วย ตามปกติ เทคโนโลยีนี้คนจะมองคู่ควบกับวิทยาศาสตร์หนึ่ง และกับอุตสาหกรรมหนึ่ง ประการแรก เวลาเรามองเทคโนโลยี เรามักจะมองควบไปด้วยกันกับวิทยาศาสตร์ ดังที่ชอบพูดกันว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทั้งนี้เพราะวิทยาศาสตร์ปรากฏตัวออกมาเป็นประโยชน์โดยทางเทคโนโลยี และเทคโนโลยีก็อาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาสร้างสรรค์พัฒนา ประการที่สอง เทคโนโลยีนั้นเราอาจจะมองคู่กับอุตสาหกรรม เพราะว่าอุตสาหกรรมเจริญควบคู่กันมากับการพัฒนาของเทคโนโลยีด้วย เพราะเทคโนโลยีเป็นตัวเอื้อให้อุตสาหกรรมเจริญได้ และอุตสาหกรรมก็ผลิตสร้างสรรค์พัฒนาเทคโนโลยีให้เจริญยิ่งขึ้นไปด้วย อย่างนี้เรียกว่ามองปัจจัยตัวร่วมแล้ว เวลานี้เรามองเทคโนโลยีโดยสัมพันธ์กับปัจจัยร่วม คือ วิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม แต่การมองอย่างนี้ ต้องถือว่าเป็นการมองแบบเดิมในสังคมตะวันตก

วิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยร่วมกับเทคโนโลยี

เพราะว่าวิทยาศาสตร์ในตะวันตกเจริญควบคู่กันมากับเทคโนโลยี ทั้ง ๒ อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เมื่อวิทยาศาสตร์พัฒนาไป เราก็สร้างเทคโนโลยีให้พัฒนาขึ้น แต่วิทยาศาสตร์ก็อาศัยเทคโนโลยี ถ้าเราไม่มีกล้องดูดาว และต้องใช้ตาเปล่า ความรู้ทางดาราศาสตร์ของเราก็คงคับแคบ แต่พอเราได้เทคโนโลยีสร้างกล้องดูดาวขึ้นมา เทคโนโลยีก็เป็นตัวหนุนทำให้การแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ขยายขึ้นอีกอย่างมากมาย เราอาศัยความรู้ทางวิทยาศาสตร์พัฒนาจนเกิดคอมพิวเตอร์ และคอมพิวเตอร์ที่เกิดขึ้นแล้วก็ช่วยให้นักวิทยาศาสตร์มีความหวังอย่างมากในการศึกษาวิทยาศาสตร์ให้ก้าวหน้าขึ้นไป

วิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีเกื้อต่อกันอย่างที่ว่ามานี้ แต่ข้อที่ต้องถามจะพูดในที่นี้ก็คือ เทคโนโลยีที่เกิดขึ้นมาแต่เดิมในสังคมตะวันตกที่พัฒนามาคู่กับวิทยาศาสตร์นั้น ก็มีความหมายด้วยว่าสังคมตะวันตกได้พัฒนาวิทยาศาสตร์มาโดยที่ในการพัฒนาวิทยาศาสตร์นั้นก็ทำให้เขาเกิดสิ่งหนึ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ขึ้น วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์คืออะไร คือการที่บุคคลมีลักษณะจิตใจแบบใฝ่รู้ ชอบเหตุผล ชอบพิสูจน์ ทดลอง ไม่ยอมเชื่ออะไรง่าย ๆ พยายามพิสูจน์ความจริงของสิ่งต่างๆ ให้กระจ่างอย่างนี้เป็นต้น เมื่อความรู้สึกนึกคิดจิตใจนิสัยอย่างนี้เข้ามาสู่วิถีชีวิต เราเรียกว่าวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ในสังคมตะวันตก เทคโนโลยีเจริญขึ้นมาหรือได้รับการสร้างสรรค์จากผู้ที่มีวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ ดังนั้น ชาวตะวันตกจึงได้สิ่งหนึ่งควบคู่กันมากับเทคโนโลยีคือวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ หมายความว่าคนที่ใช้

และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมในสังคมตะวันตก เราจึงเห็นได้ว่าพื้นฐานของคนในสังคมตะวันตกนี้มีข้อดีหรือข้อได้เปรียบ คือ เขามีเทคโนโลยีที่พัฒนามากับสภาพจิตใจที่เกิดจากวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ที่มีความใฝ่รู้ พร้อมทั้งวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่มีความขยันหมั่นเพียรและใจสู้ ซึ่งขอใช้คำว่าสู้สิ่งยาก เพราะฉะนั้นจึงมีความใฝ่รู้และสู้สิ่งยากในวัฒนธรรมตะวันตก

แต่พอมาในสังคมไทยนี้เทคโนโลยีไม่ได้มาพ่วงกับปัจจัยร่วม ๒ อย่างนั้น คือไม่ได้มาร่วมกับวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรม แต่คนไทยมาในวัฒนธรรมเดิมของตัวเอง ซึ่งอาจจะเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมแบบสบายๆของเกษตรกร วัฒนธรรมสบายๆของเกษตรกรคืออย่างไร ก็คือการอยู่กันอย่างที่พูดว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ชีวิตไม่แร้นแค้น ไม่บีบรัด ไม่ต้องกระเสือกกระสนมากมาย เราอยู่กันสบายๆอย่างนี้ จนกระทั่งมาวันหนึ่งเราก็เจอกับเทคโนโลยีที่เข้ามาสำเร็จรูปจากตะวันตก ซึ่งโดยมากเป็นเทคโนโลยีเชิงบริโภค เทคโนโลยีสำเร็จรูปเข้ามาก็อำนวยความสะดวก สบายกับสบายก็เลยมาเจอกัน คือวัฒนธรรมเดิมก็สบายแบบชีวิตของเกษตรกร ใฝ่ล่มาก็เจอเทคโนโลยีของสังคมตะวันตกมาช่วยให้สบายยิ่งขึ้น

ความสบาย ๒ อย่างนี้มาเจอกันแล้วเกิดผลเป็นอย่างไร พื้นฐานความใฝ่รู้สู้สิ่งยากก็ไม่มี และมาได้เทคโนโลยีอำนวยความสะดวกแบบนี้เข้าอีก ขอพูดสั้นๆ ว่า ถ้าเราไม่ระมัดระวัง คนของเราไม่มีการศึกษาที่พัฒนาให้ถูกจังหวะให้ถูกจุด มันจะทำให้คนของเรามีนิสัยแบบเป็นคนลวกๆ ไม่ชอบเผชิญปัญหา และเป็น

คนอ่อนแอเปราะบาง ตลอดจนเป็นคนมักง่าย ชอบหวังลาภลอย จากสิ่งเลื่อนลอย พร้อมกันนั้นในยุคนี้ สภาพของชีวิตมนุษย์มีความสับสนซับซ้อนมาก พอเจอเข้าอย่างนี้ก็จะทำให้คนของเรา กลายเป็นคนที่นอกจากไม่สู้ความยากและไม่ชอบแก้ปัญหาแล้ว ก็จะกลายเป็นคนที่ปล่อยตัวและล้มเหลวได้ง่าย ซึ่งจะต้องยอมรับ ว่าเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของเราเอง ที่รับปัจจัย ภายนอกเข้ามาในลักษณะที่เป็นการซ้ำเติมตัวเอง ถึงตอนนี้จึงมี ปัญหาว่า ถ้าจะแก้ไขให้ถูกต้อง เราจะเอาอะไรมาช่วย เพื่อทำให้คน ของเรามีวัฒนธรรมในส่วนดี ที่จะเอามาเสริมเติมในส่วนที่ขาดไป ซึ่งเวลานี้จะต้องเน้นให้มากคือ ความใฝ่รู้และสู้สิ่งยาก

นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอีกอย่างหนึ่งในสังคมไทย ที่เข้า มาเป็นปัจจัยร่วมในปัจจุบันนี้ ซึ่งขอยกเสียเลย คือ สภาพความ เชื่อถืออย่างหนึ่งที่แฝงปนมาในวัฒนธรรมไทย ได้แก่ ความนับถือ ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้า ภูตผีปีศาจ ที่มีอำนาจดลบันดาล ต่างๆ เรื่องเหล่านี้มีแง่มุมต่างๆ ที่ต้องพิจารณาหลายอย่าง หมายความว่า แม้แต่ปัจจัยตัวเดียวกัน การนำมาใช้อาจจะต่างแง่ ต่างมุมกันได้ ไสยศาสตร์และการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า ต่างๆ นั้นมีความหมายอย่างไร ในที่นี้ขอยกมาพูดเพียง ๒ อย่างคือ

๑. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ปลูกบประมาณบำรุงขวัญ ทำให้สบายใจ ในที่นี้ขอหายทุกซ์คล้ายโคก

๒. ในสมัยโบราณ สิ่งสำคัญในสังคมที่รักษาวัฒนธรรมไว้ ทำให้หมู่ชนอยู่กันได้ด้วยดี มีความสงบเรียบร้อยพอสมควร ก็คือ การที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้เป็นอำนาจเรียกร่องจริยธรรมว่าถ้าเธอจะ

อยู่ดีมีความสุขความเจริญ เธอจะต้องทำอันนี้ จะต้องงดเว้นอันนั้น ถ้าไม่ทำตามกำหนดหรือคำสั่งบัญชาของเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เธอจะถูกลงโทษ ถ้าเธอทำตามเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะโปรดประทานรางวัล เพราะฉะนั้นความเชื่อต่อเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้จึงเป็นอำนาจเรียกร้องจริยธรรม และเป็นอำนาจกำหนดข้อห้ามในสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ในสังคม และพร้อมกันนั้นมันก็เป็นอำนาจที่อำนาจโยคผลาญด้วย

อำนาจอำนาจโยคผลาญ กับอำนาจเรียกร้องกำหนดจริยธรรมนี้สัมพันธ์กัน กล่าวคือ ในสังคมโบราณ การที่จะให้อำนาจเร้นลับอำนาจโยคผลาญนี้ก็อาจจะต้องมีสิ่งแลกเปลี่ยน คือต้องประพฤติจริยธรรม แต่ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ แม้ว่าคนจำนวนมากยังนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้ากันอยู่ แต่ปรากฏว่าผลในแง่อำนาจเรียกร้องจริยธรรมเลือนหายไป เหลือแต่อำนาจอำนาจโยคผลาญ เมื่อไม่มีอำนาจเรียกร้องจริยธรรมแล้ว คุณค่าของเทพเจ้าไสยศาสตร์สิ่งลึกลับทั้งหลายก็แทบจะหมดไปเลย

ยิ่งกว่านั้นที่ร้ายมากก็คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเทพเจ้า และผีต่าง ๆ เหล่านั้น ถูกใช้เป็นที่รับถ่ายโอนภาระความรับผิดชอบหมายความว่าเราต้องการอะไร เผชิญปัญหาอะไร ก็ไม่ต้องพยายามทำ แต่ไปอ้อนวอนขอให้ท่านช่วย อย่างนี้เรียกว่าเอาท่านเป็นที่รับถ่ายโอนภาระรับผิดชอบ นี่คือจุดเสื่อมที่สุดที่สังคมไทยปัจจุบันใช้ไสยศาสตร์สิ่งเร้นลับ อำนาจศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าในทางลบขอสรุปว่า

๑. อำนาจเรียกร้องจริยธรรมแทบไม่ใช้เลย อันนี้เสียหมดใช้

แต่เฉพาะในด้านเป็นอำนาจอำนาจโชคกลาง ซึ่งเป็นการสนับสนุนลัทธิทุนนิยมระบบผลประโยชน์ที่สอดคล้องไปกันได้ดี และเทคโนโลยีก็ไปกันได้กับไสยศาสตร์แบบนี้

๒. ใช้เป็นที่รับถ่ายโอนภาระความรับผิดชอบที่ว่าเมื่อ

๓. เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ปลอบประโลมใจ บำรุงขวัญ

ในแง่พุทธศาสนา สำหรับข้อที่ ๓ ที่ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นที่ยึดเหนี่ยว ปลอบใจ บำรุงขวัญ ซึ่งหลายคนบอกว่าเป็นความหมายของศาสนานั้น ถ้ามองในแง่ของพระพุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นอันตรายมาก เพราะว่าการยึดเหนี่ยวเป็นที่พึ่งทางจิตใจนี้ มันไม่มีความหมายจบบริบูรณ์ในตัวของมันเอง เพราะที่พูดว่ายึดเหนี่ยวนั้น ยังไม่แน่ว่าเหนี่ยวลงหรือเหนี่ยวขึ้น ดึงลงหรือดึงขึ้น การนับถือเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไสยศาสตร์หลายอย่าง เมื่อนับถือเป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวเข้าแล้ว ก็จะต้องคนที่นับถือให้จมลงในความลุ่มหลงมกมายไม่รู้จักพัฒนาตนต่อไป แต่สิ่งที่พึ่งยึดเหนี่ยวที่ถูกต้องก็คือสิ่งที่นับถือแล้วจะต้องดึงคนให้พัฒนาตนเองขึ้นไปในทางปัญญาและคุณธรรม ไม่หมกมอยู่แค่นั้น เราจะต้องให้คนมีที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวชนิดที่ดึงคนขึ้นมา

ถ้าหากว่าคนไทยเราไร้เทคโนโลยีโดยไม่มีปัจจัยพ่วง คือขาดวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และขาดวัฒนธรรมอุตสาหกรรม และมีวัฒนธรรมแบบสบายๆ ของเกษตรกรเข้ามาซ้ำ พร้อมทั้งมีการนับถือเทพเจ้า ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบแวมไพร์ที่ผิดอย่างนี้แล้ว เราจะได้วัฒนธรรมที่อ่อนแอและเลือนลอย เพราะฉะนั้นจะต้องคิดกันให้ชัดว่า ส่วนประกอบสำคัญที่ขาดไปนี้ เราจะสร้างขึ้น

มาอย่างไร ก็ต้องสร้างด้วยการศึกษาพัฒนาคนให้ใฝ่รู้สู้สิ่งยาก เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ที่พูดนี้ไม่ได้หมายความว่าเรายอมรับว่า วัฒนธรรมวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมนั้นดีสมบูรณ์นะ อัตมภาพไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น เป็นแต่เพียงยกแง่มุมที่ดีมาใช้ เพราะว่าแม้แต่สิ่งที่ไม่ดีไม่สมบูรณ์ ถ้ารู้จักดูส่วนดีก็มีอยู่ และนี่คือสิ่งที่เราจะต้องทำ

เป็นอันว่าในที่นี้ต้องการพูดให้เห็นว่าเรื่องของวัฒนธรรมนั้นมีปัจจัยต่างๆ เป็นองค์ประกอบมากมาย และการมองปัจจัยต่างๆ อย่างมองโดดเดี่ยว ต้องมองปัจจัยร่วมด้วย ซึ่งอาจจะเป็นตัวผันแปรให้ปัจจัยตัวนั้น เกิดผลในทางดีหรือทางร้าย ตรงกันข้ามที่เดียวก็ได้ โดยสรุปก็ขอพูดว่า เราคงต้องยอมรับก่อนว่า เวลานี้ วัฒนธรรมของเราตกอยู่ใน ภาวะเป็นวัฒนธรรมที่ปกป้องตัวเองไปเสียแล้ว เราจะปล่อยให้วัฒนธรรมของเราอยู่ในภาวะนี้ไม่ได้ แต่การแก้ปัญหาให้ได้ผลนั้น บางทีไม่ใช่เป็นการไปมั่วสาละวนกับการแก้ปัญหา

การมั่วสาละวนกับการแก้ปัญหาไม่ใช่วิธีแก้ปัญหาที่ได้ผล บางทีการแก้ปัญหานั้น แก้ได้ด้วยการทำสิ่งสร้างสรรค์ใหม่ๆ ที่ยิ่งใหญ่กว่า ซึ่งอาจจะทำให้เราข้ามพ้นปัญหานั้นไปได้เลย เพราะฉะนั้นแทนที่จะไปมั่วแก้ปัญหากันอยู่ บางทีต้องทำการสร้างสรรค์ขึ้นมา เพราะฉะนั้นเราจะต้องไม่เป็นวัฒนธรรมที่มั่วปกป้องตัวเป็นฝ่ายถูกกระแทก และมั่วแต่เน้นการอนุรักษ์กันอยู่ ซึ่งเป็นการมั่วสาละวนกับการแก้ปัญหา และไม่คิดทำการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ยิ่ง

ใหญ่กว่า แต่เราจะต้องมองว่าเราจะทำการสร้างสรรค์อะไรที่ยิ่งใหญ่ได้ไหม ถ้าเราทำได้ วัฒนธรรมของเราก็จะก้าวพ้นปัญหา มันพ้นไปเอง มันหมดไปเอง

ข้อสำคัญก็คือ ในการที่เราจะก้าวไปถึงขั้นนั้น ซึ่งเป็นการก้าวไปสู่การมีส่วนร่วมแก้ปัญหาของโลก และสร้างสรรค์อารยธรรมของมนุษยชาติ ตลอดจนเป็นผู้นำ โดยเป็นผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้แต่ถูกกระทำนี้ เราจะต้องเน้นวัฒนธรรมทางปัญญา โดยเฉพาะขณะนี้ประเทศต่างๆ ในโลก แม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังมีความติดตันและอับจนต่อปัญหาของโลกและชีวิต กำลังต้องการแนวความคิดใหม่ๆ คือต้องการภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่จะนำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่ติดตันอยู่ที่นี่ สังคมไทยเราถ้านึกให้ดี หันมาสำรวจตัวเองให้ชัดเจนและให้ทั่วตลอด ก็จะเห็นว่า เราก็มียุคที่จะให้แก่โลก ถ้าเราตรวจดูและปฏิบัติต่อวัฒนธรรมของเราให้ถูกต้อง เราอาจจะเห็นทางที่จะก้าวต่อไปได้อย่างดี เพราะฉะนั้นสิ่งที่ต้องทำในวัฒนธรรมเพื่อเห็นทางก้าวหน้าต่อไป จึงมี ๒ ด้านมาบรรจบกัน คือ

ประการที่ ๑ ลงลึกให้ถึงฐาน หยั่งให้ถึงรากเหง้าของตนเอง อย่างที่ยกตัวอย่างให้เห็นเมื่อก็่นี้ว่า ภูมิธรรมภูมิปัญญาของเรา อาจจะมีอยู่ แต่เราไม่รู้จักตัวเอง จึงค้นหาตัวเองไม่พบ จะต้องจับตัวจริงมาให้ได้ ศึกษาให้ลึก มีอะไรในวัฒนธรรมไทยที่ไม่ชัดเจน ก็สืบลงไปให้ถึงตัวจริงดั้งเดิม เราอาจจะพบคุณค่าแท้ที่มันลึกลงไปกว่าที่วัฒนธรรมไทยเราเคยเอามาใช้ก็ได้ และมันก็ควรจะเป็นอย่างนั้น เหมือนอย่างที่ยกเมื่อก็่นี้ว่า ในรูปแบบหรือโมเดลอันหนึ่ง เรามองว่าวัฒนธรรมไทยนี้เป็นการพยายามก้าวเข้าสู่อุดมคติ

ของ พระพุทธศาสนา และเราได้ก้าวมาแล้วบางขั้น แต่ยังไม่ถึง ก็ต้องก้าวกันต่อไป

ประการที่ ๒ คือต้องมองกว้างออกไปให้ทั่วทั้งโลก หรือจะเรียกว่าทั่วทั้งจักรวาลก็ได้ โดยมีสายตากว้างไกล มองออกไปในระบบความสัมพันธ์แห่งปัจจัยของสิ่งทั้งหลายทั้งหมด อย่างที่เรียกว่าเป็นระบบปัจจัยการ ให้เราเห็นปัญหาและทางออก แม้แต่ปัญหาที่โลกเผชิญอยู่ และสิ่งที่โลกต้องการในการแก้ไขปัญหานั้น

เมื่อมองทั้ง ๒ ด้านนี้มาบรรจบกัน เราอาจจะเกิดปัญญา มีความคิด มีความหยั่งเห็น มี Vision ใหม่ ๆ ที่เขาใช้คำว่าวิสัยทัศน์ ที่จะทำอะไรให้ก้าวพ้นจากการเป็นวัฒนธรรมแบบปกป้องตัวเอง ขึ้นสู่ความเป็นผู้นำ ทำให้วัฒนธรรมไทยเป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตชีวา ที่คนในก็สามารถภูมิใจ และคนนอกทั่วไปก็จะพากันชื่นชมได้ด้วย

การบรรยายในวันนี้คงจะต้องยุติด้วยเวลาเพียงเท่านี้ หากว่าในการบรรยายครั้งนี้จะมีส่วนใดที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ อาตมาภาพก็ขอถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในมหามงคลสมัยที่สมเด็จพระปิตรทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบนักษัตริ เพื่อทรงพระเจริญด้วยพระจตุรพิธพรชัยยิ่งยืนนาน

ขอจบการบรรยายครั้งนี้เพียงเท่านี้ ขอเจริญพร

๓

**บทบาทของศิลปศาสตร์
กับสังคมและจริยธรรม**

บทบาทของศิลปศาสตร์ กับสังคมและจริยธรรม*

ขอถวายพระพร สมเด็จพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ อาตมภาพ
ขอพระราชทานพระราชวโรกาสกล่าวคำบรรยายแก่ที่ประชุมนี้ ด้วยถ้อยคำ
อันเป็นสามัญโวหาร หากว่าในการกล่าวคำบรรยายนี้ มีถ้อยคำหรือ
ข้อความใดอันไม่เหมาะสม อาตมภาพขอพระราชทานพระเมตตาคุณ
พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ โปรดพระราชทานอภัย ขอถวายพระพร

เนื่องจากการบรรยายครั้งนี้มีเวลาจำกัดมาก อาตมภาพ
เกรงว่า คงจะไม่สามารถพูดให้ตรงกับประเด็นของหัวข้อคำ
บรรยายซึ่งกินความกว้างขวางมาก ได้แก่หัวข้อที่ว่า “บทบาทของ
ศิลปศาสตร์กับสังคมและจริยธรรม” เพราะฉะนั้นจะขอโอกาสพูด
เรื่องสังคมกับจริยธรรม อย่างปนเปลงผสมกันไปเลยทีเดียว

---

* คำบรรยาย ในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “ศิลปศาสตร์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”
เพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐
ปี จัดโดยคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่โรงแรมสยามซิตี้ ๑๔ พฤศจิกายน
๒๕๓๙ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จ
เป็นประธานเปิดการสัมมนา

คุณสมบัติที่ดีเด่นของศิลปศาสตร์

ในเบื้องต้นนี้ ขอทำความเข้าใจก่อนว่า ศิลปศาสตร์นั้นมี คุณสมบัติที่นับว่าดีเด่นอย่างน้อย ๓ ประการด้วยกัน ซึ่งสัมพันธ์ กับยุคสมัยด้วย

ประการที่ ๑ ปัจจุบันนี้ ในการศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษา อาจจะแยกวิชาการที่ศึกษาได้เป็น ๒ ประเภท ใหญ่ๆ คือ วิชาการพื้นฐาน กับวิชาเฉพาะหรือวิชาชำนาญพิเศษ ซึ่งโดยมากเป็นประเภทวิชาชีพ

ในวิชาการที่ศึกษา ๒ ประเภทนี้ ถ้านำมาพิจารณาตามจุดหมายของการศึกษา และใช้ถ้อยคำนิยามตามสมัยที่บอกว่า สถาบันอุดมศึกษาผลิตบัณฑิต ถ้าอย่างนี้ก็สมารถกล่าวได้ว่า วิชาการประเภทพื้นฐานที่ศึกษาอย่างกว้างๆ ทั่วไป อันได้แก่วิชา ประเภทศิลปศาสตร์นี้แหละ เป็นวิชาที่สร้างบัณฑิต ส่วนวิชาการ ประเภทวิชาเฉพาะหรือวิชาชีพทั่วๆ ไปนั้น เรียกได้ว่า เป็นวิชา สำหรับสร้างเครื่องมือให้แก่บัณฑิต

คนที่จะเป็นบัณฑิตได้นั้น จะต้องอาศัยวิชาการพื้นฐาน เป็น เครื่องขัดเกลา ฝึกฝน อบรม เมื่อเขามีพื้นฐานที่ดีงามหรือมีความ ดีงามและความรู้คิดเป็นพื้นฐานของชีวิต ตามจุดหมายของวิชา พื้นฐานแล้ว ก็เรียกได้ว่าเป็นบัณฑิต คือผู้รู้จักใช้ปัญญาดำเนิน ชีวิตให้ดีงาม ต่อจากนั้นเมื่อเขาไปเล่าเรียนฝึกฝนในวิชาเฉพาะ ต่างๆ จนมีความชำนาญชำนาญพิเศษในวิชาชีพต่างๆ ก็เท่ากับได้ เครื่องมือที่จะไปทำการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ เป็นต้น ในสังคม

วิชาการ ๒ ประเภทนี้สัมพันธ์กันอยู่ แต่ข้อที่สำคัญก็คือว่า

ผู้ที่จะไปใช้เครื่องมือนั้นจะต้องให้มันใจว่าเป็นบัณฑิต ถ้าเป็นบัณฑิตแล้วก็แน่นอนว่าจะสามารถนำเครื่องมือที่ได้นั้น ไปใช้ในการสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น ในทางตรงข้าม ถ้าผู้ที่สำเร็จการศึกษาไปไม่มีความเป็นบัณฑิต แต่มีเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพ ก็อาจจะกลายเป็นอันตราย คืออาจจะนำเครื่องมือ นั้นไปใช้ในทางทำลาย เช่น แสวงหาแต่ผลประโยชน์ส่วนตัว และเบียดเบียนผู้อื่น ทำให้เกิดความเดือดร้อน เพราะฉะนั้น วิชาการ ขำนาญพิเศษเหล่านั้น แม้มีคุณมาก ก็มีโทษอย่างมหันต์ การ สร้างบัณฑิตด้วยวิชาพื้นฐานต่างๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง นี่ คือข้อดีพิเศษของวิชาศิลปศาสตร์ ประการที่ ๑

ประการที่ ๒ ในยุคที่ผ่านมานี้ ถือกันว่าเป็นยุคแห่งความ ขำนาญพิเศษ ที่วิชาการต่างๆ พวกกันศึกษาเฉพาะด้านๆ ดึงไปคน ละทางๆ จนในที่สุดในวงวิชาการ และแม้กระทั่งในวงการทั่วไป ก็ได้มาสำนึกตระหนักว่า การศึกษาที่ดึงกันไปเฉพาะด้านๆ อย่าง เดียว ไม่สามารถจะแก้ปัญหาของชีวิตและสังคมได้ แต่อาจกลับ กลายเป็นโทษด้วยซ้ำไป

ขอยกตัวอย่าง เช่น วิชาประเภทสังคมศาสตร์ก็มองมนุษย์ ด้านเดียว ในแง่ที่เป็นสัตว์สังคม เป็นสมาชิกของสังคม หรือเป็น บุคคลที่อยู่ในสังคม แต่แยกบุคคลนั้นออกจากธรรมชาติ มองข้าม ภาวะอีกด้านหนึ่งของมนุษย์ที่ว่า ตามความจริงนั้น มนุษย์ หรือ คนแต่ละคน มีภาวะ ๒ ด้านในเวลาเดียวกัน ด้านหนึ่งนั้นมนุษย์ เป็นบุคคลอยู่ในสังคม แต่อีกด้านหนึ่งมนุษย์เป็นชีวิตที่อยู่ใน ธรรมชาติ เมื่อวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ดังเช่นเศรษฐศาสตร์

เป็นต้น มองมนุษย์โดยเน้นไปข้างเดียวในด้านสังคมอย่างนั้น ก็ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างครอบคลุม เช่น เมื่อจะแก้ปัญหาที่เกี่ยวกับตัวคน ก็มองแต่ความต้องการของบุคคล หาได้มองความต้องการของชีวิตไม่ หรืออย่างน้อยก็ไม่มีภาพชัดเจนในเรื่องนี้ จึงก่อให้เกิดปัญหา

ในสภาพเช่นนี้ ศิลปศาสตร์นี้แหละอยู่ในฐานะผู้นำ ที่จะมาช่วยแก้ปัญหา เพราะว่าศิลปศาสตร์สามารถบูรณาการวิชาการทั้งหลาย เนื่องด้วยในศิลปศาสตร์นั้นมีทั้งมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ หรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยเฉพาะก็คือมนุษยศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาการส่วนสำคัญที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นมนุษย์โดยตรง ซึ่งจะช่วยให้เชื่อมโยงวิชาการด้านอื่นๆ ให้ประสานเข้าสู่ชีวิตของมนุษย์อย่างแท้จริง หรือประสานชีวิตมนุษย์กับสังคมและธรรมชาติ ให้สามารถเป็นไปอย่างกลมกลืนและเกื้อกูลกัน แต่ทั้งนี้หมายความว่า การศึกษาศิลปศาสตร์จะต้องเป็นไปอย่างถูกทางด้วย จึงจะสามารถมาช่วยแก้ปัญหาของวิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ โดยนำวิชาการเหล่านั้นมาบูรณาการกันได้อย่างแท้จริง

ประการที่ ๓ ในเมื่อวิชาประเภทศิลปศาสตร์นั้นเป็นวิชาที่สร้างบัณฑิต คำว่าสร้างบัณฑิต ก็หมายถึง การพัฒนาคนนั่นเอง ปัจจุบันนี้โลกได้รู้ตระหนักดีแล้วว่า การพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นแต่เรื่องวัตถุอย่างเดียวนั้นไม่ถูกต้อง เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งได้ทำให้โลกประสบปัญหามากมาย เพราะฉะนั้นโลกปัจจุบันจึงได้หันมาเน้นเรื่องการพัฒนาคน ดังเช่นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ของประเทศไทยเรานั่นเอง ก็ได้หันมาเน้นการพัฒนาคน โดยกำหนดให้การพัฒนาคน เป็นแกนกลางของการพัฒนาด้านอื่นๆ ทุกอย่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาศิลปศาสตร์จึงมีความสำคัญเด่นขึ้นมาในยุคสมัยนี้

อย่างไรก็ตาม การที่จะให้ผลสำเร็จดังที่กล่าวมานี้เกิดขึ้น ก็ต้องหมายถึงการที่ศิลปศาสตร์จะต้องทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องด้วย และการที่จะทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ก็หมายถึงการรู้เข้าใจปัญหาที่เป็นอยู่อย่างชัดเจน

ถ้าศึกษาไม่ถูก แทนที่จะแก้ ก็จะกลายเป็นก่อและซ้ำเติมปัญหา

ปัญหาต่างๆ ในโลกปัจจุบันนี้มีมากมาย แต่ปัญหาที่ควรจะต้องกล่าวในที่นี้ก็คือปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาวิชาการต่างๆ นั้นเอง ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับศิลปศาสตร์ด้วย เพราะหากว่าการศึกษาวิชาการต่างๆ ไม่เป็นไปโดยถูกต้อง ก็หมายความว่าการศึกษาวิชาศิลปศาสตร์เองก็มีปัญหาด้วย และหมายถึงการที่จะไม่สามารถทำหน้าที่อย่างถูกต้องที่จะให้เกิดผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ปัจจุบันนี้ เท่าที่ผ่านมา จะเห็นว่าการเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิชาเฉพาะ วิชาชำนาญพิเศษ วิชาชีพก็ตาม หรือแม้แต่วิชาศิลปศาสตร์ก็ตาม ได้เป็นการศึกษาเล่าเรียนที่มีความหมายพิเศษขึ้นมา ดังที่เรามีศัพท์เรียกว่าเป็นวิชาการ และคำว่าวิชาการนี้นานเข้าก็ให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ขาดออกไปจากชีวิตที่เป็นจริง

เรามักจะพูดกันถึงคำว่า “วิชาการ” ดังว่าเป็นของวิเศษ

จำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มพวกของมันเอง ที่ต่างหากจากอะไรอื่นๆ จนกระทั่งไปๆ มาๆ การเล่าเรียนต่างๆ ที่เป็นแบบวิชาการนั้น จะทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นการเรียนข้อมูลความรู้ ที่เป็นของแห้ง แล้ง บางทีถ้าทำให้แคบลงไป ก็เป็นข้อมูลแห้งๆ ที่เก็บไว้ใช้สำหรับการสอบ การวัดผล หรือใช้ทำกิจการบางอย่างโดยเฉพาะ ซึ่งไม่สัมพันธ์กับชีวิตที่แท้จริง

อาจพูดได้ว่า วิชาการต่างๆ ได้แปลกแยกจากชีวิตไปแล้ว ที่ว่าแปลกแยกจากชีวิตก็คือว่า เรียนไปอย่างไม่มีชีวิตชีวา และเรียนไปแล้ว วิชาการเหล่านั้นก็ไม่เข้ามาสู่ชีวิตที่เป็นอยู่จริงด้วย แม้แต่เรื่องศาสนาที่เราเอามาเรียนกันในสถาบันการศึกษา โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาก็มักเรียนกันอย่างที่เราเรียกว่าเป็นวิชาการทางศาสนา ที่จริง ศาสนานั้นเป็นเรื่องของจิตใจ ถ้าพูดถึงจริยธรรมก็พูดได้ว่าศาสนานั้นแนบสนิทกับเรื่องจริยธรรม แต่เวลาเราเรียนกันในสถาบันการศึกษา บางทีก็เรียนศาสนากันอย่างเป็นเพียงข้อมูลทางวิชาการ ทำให้ไม่เกิดผลทางจริยธรรม เพราะไม่เข้าไปสู่ชีวิตจิตใจ

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งที่ว่าเป็นปัญหาพื้นฐานจึงอยู่ที่ตัวการศึกษาเอง หากว่าเราแก้ปัญหานี้ไม่ได้ การที่จะนำศิลปศาสตร์เข้าไปใช้ในการแก้ปัญหาแห่งยุคสมัยของชีวิตและสังคมอย่างแท้จริง ก็คงเป็นไปได้ยาก

นอกจากการที่เรียนเป็นวิชาการอย่างแห้งแล้งแล้ว วิชาการเหล่านั้นก็มักจะขาดตอน ลอยๆ หรือ ขาดจุดหมาย ผู้เรียนเองก็ไม่ว่าเรียนไปทำไม เรียนแล้วจะเอาไปทำอะไร จะนำไปใช้ในชีวิต

จริงได้อย่างไร ผู้สอนบางที่ก็คิดแต่เพียงจะทำงานถ่ายทอดข้อมูลให้เสร็จๆ ไป ผู้เรียนๆ ไปแล้ว ก็เกิดความรู้สึกร้างว่าง การศึกษาไม่ช่วยให้เข้าใจชีวิต ไม่เห็นความหมายที่สัมพันธ์กับชีวิต และไม่เห็นชีวิตมีความหมาย เมื่อไม่เห็นความหมายจากการศึกษา หรือในการที่จะไปพัฒนาชีวิตอย่างถูกต้อง เขาก็ไม่เห็นความหมายของการศึกษาด้วย

เมื่อไม่สามารถหาความหมายได้ เขาก็ไปหาความหมายจากแหล่งอื่นๆ ภายนอก และในเมื่อไม่มีหลักชีวิตของตนเอง เขาเหล่านี้ก็จมลึกลงไปในกระแสสังคมมากยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น เวลาที่เด็กหนุ่มสาวเยาวชนจึงมีปัญหาวิตชีวิตของตนเอง พร้อมทั้งกลายเป็นปัญหาสังคมเพิ่มมากขึ้น ในเรื่องนี้ การศึกษา โดยเฉพาะศิลปศาสตร์คงจะต้องรับผิดชอบด้วย

ในเรื่องที่กล่าวมานี้ ปัจจุบันก็มีเสียงที่กล่าวมากขึ้นๆ ว่า เด็กเยาวชน คนรุ่นใหม่ จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนิสิตก็เป็นคนที่ไม่ค่อยมีความสุข มีความทุกข์มาก มีความประพฤติเบี่ยงเบน มีการติดยาเสพติดเป็นต้น เป็นคนที่อ่อนแอ ลำรวย ไม่สู้งาน ไม่สู้การเล่าเรียน ไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคม และตกอยู่ใต้กระแสสังคม เช่น ถูกอิทธิพลบริโภคนิยมครอบงำมากขึ้นๆ ดังนี้ เป็นต้น หมายความว่า ทั้งปัญหาวิตชีวิตของตนเองก็มากขึ้น และตัวเองก็เป็นปัญหาแก่สังคมไปด้วย

ทั้งที่ขณะนี้ปัญหาธรรมชาติเสื่อมโทรมก็หนักมากอยู่แล้ว ยังมามีปัญหาวิตปัญหาสังคมเพิ่มเข้าไปอีก จนบางที่จะต้องพูดเลยไปถึงขั้นว่าโลกปัจจุบันนี้เป็นโลกแห่งปัญหาเลยทีเดียว และ

การที่เป็นเช่นนี้ การศึกษาอาจจะเป็นตัวการก่อเหตุที่สำคัญ

ในการพัฒนาประเทศชาติและสังคมนั้น เราก็มารู้ตระหนักกันถึงการที่มีปัญหามากขึ้นๆ แต่ก็ยังเป็นปัญหาอยู่ในตัวที่เราจับจุดปัญหาเหล่านี้ได้ถูกต้องชัดเจนหรือไม่ อย่างในการพัฒนาของประเทศไทยเราเอง ที่ได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ที่เรียกว่าแผน ๘ ขึ้นมา

เมื่อจะจัดทำแผน ๘ ขึ้นมานั้นก็ได้มองเห็นในด้านการศึกษา โดยเฉพาะในด้านเด็กและเยาวชนว่า การศึกษาที่ผ่านมาเราเน้นเรื่องความเก่งกันมาก โดยมุ่งแต่จะให้เด็กเก่ง ก็เลยทำให้การศึกษขาดความสมบูรณ์ เพราะเด็กเก่ง แต่อาจจะไม่ดี และเก่งแล้วไม่มีความสุข หรือแม้แต่เก่งและดีแล้วก็ไม่มีความสุข เพราะฉะนั้นจึงเห็นกันว่า ควรจะให้เด็กมีคุณสมบัติพร้อมทั้ง ๓ ประการ ดังที่แผน ๘ ได้เน้นขึ้นมาว่า การศึกษาต่อไปนี้จะต้องพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เป็นคนทั้งเก่งทั้งดีและมีความสุข

อย่างไรก็ตาม เมื่อมาคิดจะทำให้เด็กมีคุณสมบัติ ครบทั้ง ๓ ประการ ก็มีปัญหาก็มี เรื่องด้วยปัจจุบันนี้กลายเป็นว่า ในสังคมของเรา ด้านความเก่งเราก็อาจจะยังทำไม่ได้ และมีแนวโน้มว่าความเก่งจะลดลงไปด้วยซ้ำ โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในยุคแห่งการแข่งขัน เพราะฉะนั้นมันก็จะกลายเป็นปัญหาซ้อนซ้ำเข้ามาหลายชั้น คือ ที่บอกว่าเก่งแล้ว จะต้องให้ดี และมีความสุขด้วยนั้น ตอนนี้ความเก่งก็จะลดลงไป กลายเป็นคนที่ทั้งไม่เก่ง ทั้งไม่ดี และทั้งไม่มีความสุข ก็จะเป็นปัญหากันใหญ่ ฉะนั้นจึงจะต้องมีการศึกษาที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นปัญหาของศิลปศาสตร์

โดยแท้

ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเก่ง กับความดี และความ
สุขนี้ เป็นคุณสมบัติต่างข้อกัน ๓ ประการ เราต้องการให้คุณสมบัติ
๓ ประการนี้มาอยู่ในบุคคลคนเดียวกัน มีปัญหาว่าคุณสมบัติ ๓
ประการนี้เป็นสภาพที่กลมกลืนประสานกันได้ หรือขัดแย้งกัน ถ้า
เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกัน เราจะให้คุณสมบัติ ๓ อย่างนี้มาอยู่ด้วยกันได้
อย่างไร เช่นว่าจะให้เป็นคนเก่งและเป็นคนดีด้วยนั้น ความเก่งกับ
ความดีไปด้วยกันได้หรือไม่ ต่อจากนั้น ความเก่ง ความดี และการ
ที่จะมีความสุขก็อาจจะจะเป็นปัญหาอีก คือ เก่งแล้ว ดีแล้ว จะมี
ความสุขได้แน่หรือเปล่า

ถ้าหากว่าแม้แต่ผู้ให้การศึกษาก็ยังไม่ชัดเจนว่า คุณสมบัติ
ทั้ง ๓ จะประสานกลมกลืนกันได้อย่างไร แล้วเราจะมาบูรณาการ
ให้คุณสมบัติทั้ง ๓ อย่าง เข้าไปอยู่ในบุคคลคนเดียวได้อย่างไร
เพราะฉะนั้นจึงจะต้องมีความชัดเจนว่ามีทางใดที่จะทำให้คุณสมบัติ
๓ ประการคือ เก่ง ดี และมีความสุขนี้ผสมกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน
โดยมาอยู่ในบุคคลคนเดียวกันได้ อันนี้เป็นเรื่องของ การบูรณาการ ซึ่ง
เป็นปัญหาสำคัญของการพัฒนาคน

เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะมีปัญหามาถึงกระบวนการให้การศึกษา
ทั้งหมด ซึ่งรวมทั้งเรื่องของศิลปศาสตร์ด้วย ว่าอาจจะต้องมีการรื้อ
ปรับระบบในเรื่องการศึกษากันใหม่ อย่างที่ปัจจุบันชอบใช้คำว่า
“รีเอนจิเนียริง” ซึ่งเขาคิดขึ้นมาใช้เพื่อแก้ปัญหาในทางเศรษฐกิจ แต่
ในที่นี้นำมาประยุกต์ใช้ในเรื่องทางวิชาการด้วย แต่ที่จริง รีเอนจิเนียริง
ก็ยังไม่พอ เพราะรีเอนจิเนียริง ปรับใหม่แค่ระบบวิธี ซึ่งเป็นเรื่องใน

ระดับรูปแบบ แต่เวลานี้คงต้องถึงขั้น รีคอนเซปชวลไลซิง มาปรับความคิดความเข้าใจกันใหม่เลยทีเดียว คือ ทั้งรื้อปรับความคิดความเข้าใจ และรื้อปรับระบบกันใหม่ ในการให้ศึกษาว่า ทำอย่างไรจะให้ศิลปศาสตร์สามารถทำหน้าที่ในการพัฒนาคนได้จริง โดยแก้ปัญหาให้ตรงกับสภาพสังคมที่กำลังเป็นอยู่

จะบูรณาการจริยธรรมเข้าไปในชีวิต

ต้องมองเห็นบูรณาการของจริยธรรมก่อน

ในการที่จะแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ จะยกตัวอย่างหลักการแก้เรื่องหนึ่งคือ เรื่องจริยธรรม เพราะว่าตรงกับหัวข้อที่ตั้งไว้สำหรับการบรรยายครั้งนี้

จริยธรรมนั้นกำลังเป็นปัญหาใหญ่ ดังที่ปัจจุบันนี้แม้แต่ประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็หันกลับมาเห็นความสำคัญของจริยธรรมกันมาก จนกระทั่งจริยธรรมได้เข้าไปเป็นวิชาการที่ศึกษาในมหาวิทยาลัย โดยแยกเป็นด้านต่างๆ เช่นมี จริยธรรมทางธุรกิจ จริยธรรมสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพิ่มขึ้นมา และมีการศึกษาอย่างจริงจังอย่างประเทศอเมริกา มีการศึกษาวิชาจริยธรรมธุรกิจ ในสถาบันอุดมศึกษาที่มีการศึกษาทางด้านธุรกิจกัน อย่างน้อย ๙๐%

อย่างไรก็ตาม เมื่อจริยธรรมมีความสำคัญมากขึ้น ก็ปรากฏว่า วงการศึกษากลับไม่มีความชัดเจนในเรื่องจริยธรรม จริยธรรมกลับเป็นวิชาการที่ตั้งต้นใหม่

คงจะต้องทำความเข้าใจกันว่า จริยธรรมนั้นจะต้องไม่มองในความหมายแคบๆ ที่เป็นแต่ด้านพฤติกรรม พูดได้ว่าเท่าที่เป็นอยู่

เรามองเรื่องของจริยธรรมในความหมายที่แคบมาก คือมองในแง่พฤติกรรมภายนอกที่เน้นทางด้านสังคม และเมื่อมีปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อม เราก็ขยายความหมายของจริยธรรมออกไป ให้รวมถึงเรื่องพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วย แต่จะเป็นเรื่องสังคมก็ตาม สิ่งแวดล้อมก็ตาม ก็อยู่แค่เรื่องพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง คือสิ่งแวดล้อมทางสังคม กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องภายนอก เป็นการมองชีวิตมนุษย์แบบแบ่งแยก เป็นเฉพาะด้านๆ แต่ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นอยู่จริงนั้น ชีวิตของเราเป็นสภาพรวมอันหนึ่งอันเดียว ที่องค์ประกอบทั้งหลายของมันอยู่ในระบบปัจจัยสัมพันธ์ แยกขาดออกจากกันไม่ได้

ชีวิตของมนุษย์นั้นมี ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา ทั้ง ๓ ด้านนี้ต้องไปด้วยกัน เช่น คนเราจะแสดงพฤติกรรมออกมาก็ต้องมีความตั้งใจ คือต้องมีเจตนาหรือเจตจำนงตลอดจนแรงจูงใจ เมื่อมีแรงจูงใจอย่างใด ก็ตั้งใจแล้วแสดงพฤติกรรมออกมาโดยสอดคล้องกับแรงจูงใจนั้น เช่นคนมีความโกรธก็แสดงพฤติกรรมอย่างหนึ่ง คนมีความพอใจหรือมีความรัก เป็นต้น ก็มีพฤติกรรมอีกอย่างหนึ่ง คนมีความต้องการอย่างไรก็แสดงออกทางพฤติกรรมตามความต้องการนั้น เพราะฉะนั้นพฤติกรรมจึงไม่สามารถแยกขาดไปจากจิตใจได้

ในเวลาเดียวกัน คนเราจะมีพฤติกรรมอย่างไรก็อยู่ในขอบเขตของความรู้ที่เขามี เขามีความรู้ความเข้าใจเพียงไหนเขาก็จัดแสดงพฤติกรรมได้แค่นั้น คนเราที่แสดงพฤติกรรมออกมาก็เพื่อให้สำเร็จผลสนองความประสงค์ในจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเขามี

ปัญญาน้อย เขาก็แสดงพฤติกรรมอย่างตื้นๆ ซึ่งมีโอกาสสำเร็จผลที่ใจต้องการได้น้อย แต่ถ้าเขามีปัญญา มีความรู้ความเข้าใจมาก เขาก็สามารถปรุงแต่งพฤติกรรมของเขาเพื่อให้สำเร็จวัตถุประสงค์ได้ในขอบเขตที่ซับซ้อนลึกซึ้ง เพราะฉะนั้นพฤติกรรมจึงไม่สามารถแยกขาดจากปัญญา

ในเวลาเดียวกัน จิตใจกับปัญญาก็แยกขาดจากกันไม่ได้ คนเราจะแสวงปัญญา หรือจะพัฒนาปัญญาได้ผลดี ก็ต้องอาศัยคุณภาพของจิตใจ เช่น มีความเข้มแข็ง มีความเพียรพยายาม ขยันอดทน เอาใจใส่ ถ้าไม่มีความเพียรพยายามขยันอดทน เจอปัญหาก็ไม่สู้ปัญหา ไม่ยอมคิด ปัญญา ก็พัฒนาไม่ได้ หรือถ้าจิตใจไม่มีสมาธิ ไม่มีความแน่วแน่มั่นคง มีแต่ความว้าวุ่น ฟุ้งซ่าน ก็ไม่สามารถคิดอะไรต่างๆ ให้ชัดเจน ปัญญา ก็พัฒนาได้ยาก เพราะฉะนั้นสภาพจิตใจจึงมีความสัมพันธ์ในทางที่เป็นปัจจัยแก่การพัฒนาปัญญา

ในขณะเดียวกัน สถานะทางปัญญาก็มีผลต่อจิตใจ เมื่อเราเจอปัญหา หรือสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเราไม่รู้ ไม่มีปัญญา ไม่เข้าใจว่าจะปฏิบัติตนหรือวางตนอย่างไร ก็เกิดความรู้สึกอัดอัดขึ้นมาในจิตใจ จิตใจกลายเป็นทุกข์ แต่เมื่อเกิดปัญญาเข้าใจโปร่งโล่งว่าจะทำอย่างไรจึงจะถูกต้องได้ผลดี จิตใจก็โล่งสบายมีความสุขขึ้นมา หรือว่าเราพบได้เห็นได้เจอกับคนอื่นที่มีพฤติกรรมไม่ดี เช่น วาจาคำพูดที่กระทบกระทั่ง หรืออาการกิริยาที่ไม่สุภาพ เราได้ยินได้เห็นแล้ว ก็เกิดความรู้สึกโกรธ ไม่พอใจ แต่พอเราเกิดความเข้าใจรู้ว่าคนผู้นั้นเขามีแรงกดดัน มีปัญหาภายในใจของเขา

เขาถูกดูว่ามา หรือเขามีปัญหาเศรษฐกิจ เช่นไม่มีเงินจะใช้ หรือถูกเขาป่วยเขาวิตกกังวลว่าจะไม่มีเงินรักษา พอเรารู้เข้าใจปัญหาและสภาพจิตใจของเขาแล้ว ความเข้าใจหรือปัญญานี้ก็กลับมาเปลี่ยนสภาพจิตใจของเราเอง ทำให้เราเกิดความสงสารเห็นใจ สามารถเปลี่ยนจากความโกรธมาเป็นความสงสารได้ เพราะฉะนั้นปัญญาจึงเป็นตัวเปลี่ยนสภาพจิตใจ ตลอดจนในที่สุดคนที่มีปัญญารู้และเข้าใจความจริงของชีวิตและโลกทะเลาะปรุโปร่งแล้ววางใจได้ถูกต้อง ก็สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ ไม่มีทุกข์และไม่ถือสาอะไรกับใคร มีเมตตากรุณาได้ตลอดเวลา

แม้แต่ปัญญากับพฤติกรรมก็ต้องอาศัยกัน นอกจากว่าพฤติกรรมอาศัยปัญญาแล้ว ปัญญาก็ต้องอาศัยพฤติกรรม คนเราจะพัฒนาปัญญาหรือจะแสวงหาปัญญาได้ ก็ต้องอาศัยพฤติกรรม เช่น การเคลื่อนไหวทางกายในการหาข้อมูล และการรู้จักเข้าหาผู้คน เป็นต้น และพฤติกรรมทางวาจา เช่น การรู้จักพูด การรู้จักใช้ภาษา รู้จักไต่ถาม รู้จักใช้ถ้อยคำที่สุภาพ และชัดเจน ซึ่งแสดงความต้องการของตนได้อย่างเหมาะสม ถูกต้อง ตรง มั่นยำ ที่จะทำให้ผู้อื่นรู้ความประสงค์และให้ความร่วมมือ เขาจึงจะได้ปัญญา

เพราะฉะนั้น พฤติกรรม จิตใจ และปัญญานี้ จึงเป็น ๓ ด้านของชีวิต ที่ไม่อาจจะแยกขาดจากกันได้ ในทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่ามนุษย์จะต้องมีการศึกษาด้วยการพัฒนาชีวิต ๓ ด้านนี้ไปพร้อมๆ กัน ท่านเรียกการพัฒนาในด้านพฤติกรรมว่า ศีล การพัฒนาในด้านจิตใจมีสมาธิเป็นแกน จึงเรียกว่า สมาธิ และการพัฒนาทางด้านความรู้เรียกว่า ปัญญา

เมื่อ ๓ ด้านนี้แยกจากกันไม่ได้ แต่เราไปมองจริยธรรมในความหมายแคบเฉพาะด้านพฤติกรรมอย่างเดียว ก็จะเป็นการพัฒนาคนที่ไม่ครบ ไม่สมบูรณ์ ไม่เป็นการศึกษาที่แท้จริง นอกจากนั้นก็จะมีความขัดแย้งในตนเอง เช่น จะพัฒนาพฤติกรรมไปก็มีความผิดใจเพราะจิตใจไม่พร้อม ทำให้คนมีความผิดใจ และมีความทุกข์ในการที่จะปฏิบัติตามพฤติกรรมที่สังคมกำหนด ที่เรียกว่าจริยธรรมนั้น เรื่องนี้จึงเป็นปัญหาใหญ่ว่า ทำอย่างไรจะพัฒนาคนให้ถูกต้อง เรื่องจริยธรรมนี้จึงน่าจะต้องมาปรับแนวความคิดความเข้าใจกันใหม่

หันมาดูในทางพระพุทธศาสนา จริยธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นคำเรียกสำหรับ มรรคมงคล ๘ ประการ

มรรคมงคล ๘ คือการดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์นั้น สรุปได้เป็น ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งก็คือเรื่องของพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ที่พัฒนาไปด้วยกัน หาใช่เพียงด้านหนึ่งด้านเดียวไม่ ในเมื่อเรามองพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เป็นองค์ประกอบที่แท้จริงของจริยธรรมที่สมบูรณ์แล้ว ก็จะมีการพัฒนาอย่างประสานกลมกลืน

เมื่อจริยธรรมที่ฟูบไปนานแล้วกำลังฟื้นฟูลขึ้นมาใหม่ ถ้าเราจะให้มันมีชีวิตชีวาได้ผลจริง ก็จะต้องมีความชัดเจนในความหมายและเนื้อหาสาระหรือหลักการ เพื่อจะได้มีปฏิบัติการที่ตัวการศึกษาอย่างถูกต้อง

ในด้านพฤติกรรมก็จะต้องมีการเอาใจใส่กัน เริ่มตั้งแต่พฤติกรรมสามัญในชีวิตประจำวัน คือ การกินอยู่ การบริโภค การ

ใช้ตา ดู หู ฟัง ไปจนถึงเรื่องการประกอบอาชีพ การฝึกปรีดีฝีมือ การทำงานและการปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การปฏิบัติตามระเบียบวินัย เรื่องทั่วไปเกี่ยวกับการปกครอง พร้อมทั้ง พฤติกรรมทางวาจา เช่น การรู้จักพูด รู้จักใช้ภาษาในการสื่อสาร เป็นต้น ตลอดจนการแสดงออกทางด้านศิลปะและดนตรี การพัฒนาทางด้านพฤติกรรมจึงเป็นเรื่องใหญ่ด้านหนึ่ง

ทางด้านจิตใจ ก็มีเรื่องคุณธรรม เช่น เรื่องของเมตตา กรุณา ต่อไปถึงมุทิตา และอุเบกขา ความกตัญญู ความมีศรัทธา เป็นต้น และอีกด้านหนึ่งคือเรื่องสมรรถภาพของจิตใจ เช่นความเข้มแข็ง ในจิตใจที่มีสติ มีความสามารถในการยับยั้งชั่งใจตนเองได้ มีสมาธิคือมีจิตใจที่แน่วแน่ สงบ มั่นคง พร้อมทั้งจะใช้ความคิดให้ ชัดเจน ตลอดจนจิตใจที่มีความสุข มีความร่าเริงเบิกบานผ่องใส ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง สภาพจิตใจนี้จะโยงกันกับพฤติกรรม ถ้าคนไม่มีความสุข จิตใจขุ่นมัวเศร้าหมอง ไม่เบิกบานผ่องใส พฤติกรรมก็จะพัฒนาไปดีได้ยาก

อีกด้านหนึ่งที่สำคัญขาดไม่ได้ ก็คือปัญญา ที่รู้เข้าใจชีวิต เข้าใจสังคม เข้าใจสิ่งแวดล้อมที่จะต้องเกี่ยวข้อง รู้จักว่าจะปฏิบัติ ต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร จะจัดการอย่างไรให้ถูกต้อง เพื่อที่จะมีชีวิต ที่ดีงาม จะได้สามารถแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม ตลอดจนทำ การสร้างสรรค์ต่างๆ ได้ ปัญญาอย่างนี้จะชี้แนะหรือนำทางพฤติกรรมและจิตใจของเรา และมีความหมายครอบคลุมวิชาการต่างๆ ที่เราศึกษาทั้งหมด

เมื่อมองอย่างนี้จะเห็นว่า จริยธรรมนี้เป็นเรื่องที่ครอบคลุม

ทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา หรือเท่ากับเป็นชีวิตทั้งหมด ไม่ใช่เป็นเพียงวิชาเฉพาะที่ชำนาญพิเศษตามนิยามกัน

เวลานี้ แม้แต่จริยธรรมก็นำไปจัดเป็นวิชาเฉพาะ หรือเป็นวิชาชำนาญพิเศษอย่างหนึ่งไปแล้ว เลยกลายเป็นศิลปศาสตร์เพียงแขนงย่อยอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นอย่างนี้ก็จะไม่สามารถนำมาพัฒนาคนให้สำเร็จได้ เพราะว่าคนนั้นเป็นชีวิตที่เป็นองค์รวม ซึ่งมีองค์ประกอบทั้ง ๓ ด้าน ดังที่กล่าวมา ฉะนั้น จริยธรรมจะเป็นผลจากการบูรณาการศิลปศาสตร์ทั้งหมด แทนที่จะเป็นเพียงด้านหนึ่งหรือแขนงหนึ่งของศิลปศาสตร์เท่านั้น

ถ้าเราไม่ยอมแก้ปัญหาในเรื่องนี้ การแก้ปัญหาดังๆ ของชีวิตและสังคมปัจจุบันอย่างที่เราเรียกกันว่า การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน คงจะสำเร็จได้ยาก แม้แต่การบูรณาการบุคคลให้ได้ผลตามที่แผน ๘ กล่าวไว้ว่า จะให้เด็กและเยาวชนเป็นคนที่ทั้งเก่ง ทั้งดี และมีความสุขนั้นก็ต้องหมายถึงการที่ได้พัฒนาพฤติกรรมจิตใจและปัญญา ดังที่กล่าวมา

ถ้าจริยธรรมไม่มีความหมายดังที่กล่าวมาแล้ว เราจะสามารถบูรณาการทั้ง ๓ อย่าง คือ เก่ง ดี และมีความสุขให้มาอยู่ด้วยกันในคนเดียวกันได้อย่างไร เพราะฉะนั้น จะต้องมีความชัดเจนในหลักการที่จะบูรณาการให้สำเร็จได้ โดยที่ตัวหลักการนั้นก็ต้องมีบูรณาการในตัวของมันเองด้วย

ถ้าบูรณาการได้ผล ก็ประสานประโยชน์ ของบุคคล สังคม และธรรมชาติ ให้กลมกลืนกันได้

คำว่า บูรณาการ ปัจจุบันเราพูดกันมาก แต่แท้จริงก็มีปัญหามาก แม้แต่ในการที่จะบูรณาการศิลปศาสตร์ให้สำเร็จ ก็กลายเป็นว่า เราจะต้องมาปรับปรุงหรือพัฒนาตัวศิลปศาสตร์เอง เพื่อให้มาบูรณาการกันอย่างถูกต้อง ถ้าเราบูรณาการศิลปศาสตร์ได้จริง เช่นบูรณาการให้เกิดเป็นจริยธรรมได้ถูกต้อง เราก็สามารถพัฒนาคนให้สำเร็จ ซึ่งจะเป็นการพัฒนาคนแบบที่เรียกว่า เป็นบูรณาการ เมื่อพัฒนาคนได้สำเร็จก็เป็นฐานที่สำคัญ เรียกว่าเป็นแกนของการพัฒนาทั้งหมด

อีกด้านหนึ่งข้างนอก คือการบูรณาการวิชาเฉพาะ วิชาชีพ หรือวิชาชำนาญพิเศษต่างๆ เวลานี้แม้แต่วิชาหลักๆ เช่นสังคมศาสตร์ ก็กลายเป็นวิชาชำนาญพิเศษไปหมด วิชาเหล่านั้นในที่สุดจะต้องสามารถบูรณาการเข้าด้วยกัน ถ้าไม่สามารถบูรณาการเข้าด้วยกันก็จะเกิดปัญหา ตัวอย่างง่ายๆ เช่นในด้านเศรษฐศาสตร์ กับรัฐศาสตร์ แม้แต่ระบบที่เป็นอยู่หรือใช้กันอยู่ คือระบบเศรษฐกิจ กับระบบการปกครอง ก็เป็นเรื่องของลัทธิแยกส่วน

เวลานี้หลายประเทศในด้านการปกครองใช้ระบบประชาธิปไตย พร้อมกับที่ในด้านเศรษฐกิจใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ปัญหาก็คือระบบ ๒ อย่างนี้บูรณาการกันได้หรือไม่ โดยธรรมชาติมันควรจะมีประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ในความเป็นจริงมันสัมพันธ์กันโดยประสานกลมกลืนกันจริงหรือเปล่า เช่น

หลักการของประชาธิปไตยในเรื่องเสรีภาพที่ว่า เป็นการทำให้คนมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนเอง ในการเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์เพื่อสันติสุขของสังคมนั้น ตามหลักการที่แท้ นี้ เราจะเน้นความหมายของเสรีภาพในแง่ของการเป็นส่วนร่วมในเชิงที่จะไปรวมกัน แต่ในเชิงเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เสรีภาพจะมีความหมายที่เน้นในแง่ของการมีโอกาสที่จะได้มาซึ่งผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งจะโน้มไปสู่ความแย่งชิงและแตกแยก นี่คือปัญหาชั้นหลักการที่ว่า แม้แต่ความหมายของเสรีภาพก็ขัดแย้งกันแล้ว

หลักการอีกข้อหนึ่งของประชาธิปไตย คือความเสมอภาค ก็มีปัญหาเช่นเดียวกัน ความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจเชิงทุนนิยมจะเป็นความเสมอภาคในเชิงแบ่งแยกและแก่งแย่ง ทำนองว่า คุณได้เท่าไร ฉันต้องได้เท่านั้น คุณได้ ๕๐๐ ฉันต้องได้ ๕๐๐ ด้วย แต่ความเสมอภาคในระบบประชาธิปไตย ตามหลักการที่แท้จริงนั้น เป็นความเสมอภาคเชิงประสาน ที่มาร่วมกันว่า เขาสุขเราก็สุขด้วย เขาทุกข์เราก็ทุกข์ด้วย เมื่อมีปัญหา ก็ร่วมกันแก้ไข ซึ่งเป็นความเสมอภาคในเชิงสร้างสรรค์ โดยมีส่วนร่วมเสมอกันในปฏิบัติการทั้งหลาย เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน หรือเพื่อสันติสุขของสังคม ในกรณีที่ดีทฤษฎีเศรษฐกิจมีอำนาจมากกว่า แม้แต่หลักการของประชาธิปไตยก็กลายเป็นความหมายเพี้ยนไปโดยไม่รู้ตัว

หลักการของประชาธิปไตยที่ไปสนองแนวความคิดเชิงเศรษฐกิจอันนี้ เป็นตัวอย่างของปัญหาอย่างยิ่งใหญ่ที่ทำให้ต้องตั้งข้อสงสัยว่า วิชาการต่างๆ ที่ชำนาญพิเศษกันไปคนละด้านในปัจจุบัน จะสามารถมาบูรณาการกันได้หรือไม่ ทั้งนี้เราเริ่มที่ตัวคน

โดยบูรณาการการพัฒนาชีวิตทั้ง ๓ ด้าน เมื่อบูรณาการคนได้แล้ว งานของศิลปศาสตร์ก็ประสบความสำเร็จ แต่อีกด้านหนึ่งคือวิชา เฉพาะต่างๆ ก็จะต้องบูรณาการกันด้วยเช่นให้กระบวนการเศรษฐกิจ และระบบสังคมที่เป็นภายนอกนั้น มีการบูรณาการกันให้เกิดผล ตามวัตถุประสงค์อย่างแท้จริง

ถ้าเราสามารถบูรณาการศิลปศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของการ พัฒนาตัวคนได้ดี และบูรณาการแนวคิดพร้อมทั้งปฏิบัติการใน วิชาชีพ หรือวิชาเฉพาะต่างๆ ให้มาประสานกันได้ เมื่อการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมด้านต่างๆ บูรณาการกันสำเร็จผลแล้ว การ บูรณาการวิชาการทั้งหลายก็จะครบวงจรทะลุตลอดสาย คือ บูรณาการศิลปศาสตร์เข้ากับวิชาเฉพาะหรือวิชาชำนาญพิเศษต่างๆ เสร็จไปด้วย ก็จะได้ชีวิต สังคม และสิ่งแวดล้อมที่มีการพัฒนา อย่างเป็นองค์รวมที่สมบูรณ์ คือ มีชีวิตที่ดีงาม ในสังคมที่มีสันติสุข ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อมที่เกื้อกูลอย่างแท้จริง

เวลานี้ปัญหาของมนุษย์ก็คือ ความขัดแย้งในเรื่องของ ประโยชน์ว่า ประโยชน์ของชีวิตก็ขัดกับประโยชน์ของตัวบุคคล ประโยชน์ของบุคคลก็ขัดแย้งกับประโยชน์ของสังคม ประโยชน์ ของมนุษย์ก็ขัดกับประโยชน์ของธรรมชาติแวดล้อม ถ้าจะให้ชีวิตดี บุคคลต้องยอมอดความสุข ถ้าจะให้บุคคลได้สังคมก็ต้องสูญเสีย ถ้าจะให้ส่วนรวมได้บุคคลต้องยอมสูญเสีย ถ้าจะให้มนุษย์ได้ ธรรมชาติแวดล้อมจะต้องเสื่อมโทรม ถ้าจะให้ธรรมชาติแวดล้อม อยู่ได้มนุษย์ต้องยอมสูญเสียผลประโยชน์ นี่เป็นการพัฒนาที่เต็มไปด้วยความขัดแย้ง ซึ่งมนุษย์ติดตันไม่สามารถแก้ปัญหาได้

การที่จะแก้ปัญหาได้ก็อยู่ที่นี้เอง คือจะต้องมีการพัฒนาอย่างมีบูรณาการโดยสมบูรณ์ ในเรื่องวิชาการและกิจกรรมทั้งหลายของมนุษย์ ด้วยการศึกษาก็ถูกต้อง ศาสตร์ทั้งหลาย เริ่มตั้งแต่ศิลปศาสตร์ จะต้องมีความคิดความเข้าใจที่เป็นบูรณาการและมีปฏิบัติการที่เป็นบูรณาการด้วย เพื่อจะได้สามารถทำให้ผลประโยชน์ของชีวิตที่ดี ของบุคคลที่ดี ของสังคมที่ดี ของธรรมชาติที่ดี มาประสานเกื้อกูลกัน จนกระทั่งเราพูดได้ว่า อะไรที่ดีต่อชีวิตที่ดีต่อบุคคลด้วย อะไรที่ดีต่อบุคคลที่ดีต่อชีวิตด้วย อะไรที่ดีต่อบุคคลที่ดีต่อสังคมด้วย อะไรที่ดีต่อสังคมที่ดีต่อบุคคลด้วย อะไรที่ดีต่อมนุษย์ก็ต่อธรรมชาติแวดล้อมด้วย อะไรที่ดีต่อธรรมชาติแวดล้อมก็ต่อมนุษย์ด้วย

ภาวะที่กล่าวมานี้จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้หรือไม่ หรือว่ามนุษย์จะทำได้สำเร็จหรือไม่ ถ้ามนุษย์ทำไม่ได้ การพัฒนาของมนุษย์ก็จะเป็นการขัดแย้งอยู่เรื่อยไป รวมทั้งในจิตใจของมนุษย์ก็มีการขัดแย้ง

เมื่อมีการขัดแย้งก็มีการฝืนใจ การพัฒนาที่เป็นไปด้วยการฝืนใจก็จะสำเร็จได้ยาก เช่น มนุษย์จะไม่มีความสุขในการยอมให้ธรรมชาติอยู่ด้วยดี เพราะว่าเมื่อจะยอมให้ธรรมชาติอยู่ด้วยดี มนุษย์ก็ต้องยอมเสียผลประโยชน์ เริ่มตั้งแต่ขาดความสุขในการที่จะบริโภคได้เต็มที่ เขาจะจำใจต้องยอมอด ยอมลดความสุข เมื่อฝืนใจก็ไม่สามารถประสานประโยชน์ของมนุษย์กับธรรมชาติได้ แม้กระทั่งระหว่างตัวบุคคลกับชีวิตของเขาเอง บุคคลก็จะสูญเสียความสุข เมื่อจะยอมให้ชีวิตมีสุขภาพดี นี่เป็นตัวอย่างของการ

พัฒนาที่ขัดแย้ง เมื่อมีการขัดแย้งก็ย่อมไม่ยั่งยืนเป็นธรรมดา นี่คือปัญหาที่มนุษยยุคปัจจุบันจะต้องหาทางแก้ไขให้ได้

เวลานี้เราจะพัฒนาสังคมไทย เราก็ต้องแก้ที่คนไทย และในการพัฒนาคนนั้น ก็จะต้องพัฒนาตั้งแต่ขั้นพื้นฐานเป็นต้นไป ในที่นี้จะขอกล่าวเจาะลงไปเพื่อให้เห็นรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น เฉพาะในเรื่องที่เป็นส่วนสำคัญ

ศิลปศาสตร์ต้องบูรณาการการศึกษา เข้าไปในชีวิตที่เป็นอยู่จริงของคน

การพัฒนามนุษย์หรือพัฒนาคน ที่เป็นภารกิจสำคัญของศิลปศาสตร์ ก็สัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง ธรรมชาติของมนุษย์ก็คือเป็นสัตว์พิเศษ (แต่อาจจะไม่ประเสริฐก็ได้) ที่ทางพระเรียกว่าเป็นสัตว์ที่ฝึกได้หรือเรียนรู้ได้ และต้องฝึกหรือต้องเรียนรู้ กล่าวคือมนุษย์มีศักยภาพพิเศษ ได้แก่ความสามารถที่จะพัฒนาตนขึ้นไปได้

ความพิเศษของมนุษย์นั้น คือการพัฒนาให้รู้จักคิด รู้จักสื่อสาร และทำการสร้างสรรค์ได้ ซึ่งเป็นธรรมชาติพิเศษที่ไม่มีในสัตว์ชนิดอื่น การพัฒนาความรู้จักคิด รู้จักสืบค้นเหตุผล รู้จักวิเคราะห์วิจัยวิจารณ์สานโยงความคิดเพิ่มพูนปัญญา แล้วรู้จักใช้ปัญญานั้นแสดงออกในการสื่อสาร คือรู้จักใช้ภาษา รู้จักพูดจา กัน สื่อสารให้ได้ผล และใช้ปัญญาในการประดิษฐ์สร้างสรรค์ ทำสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์ ช่วยให้ชีวิต สังคม และโลกนี้ดีงามมีความสุข คือสิ่งที่เรียกว่าอารยธรรม ซึ่งมนุษย์จะต้องเพียรพยายาม

ทำให้สำเร็จ

การศึกษาในระยะที่ผ่านมา เริ่มมีความอ่อนลงในเรื่องของการพัฒนาความรู้จักคิด ความรู้จักสื่อสาร และการสร้างสรรค์นี้ เช่น เอาแต่สนองและแสดงความรู้สึกรู้สึก แต่ไม่ฝึกความคิด เอาแต่เสพบริโภคข่าวสารแต่ไม่รู้จักสื่อสารเอาแต่จะได้จะหาผลประโยชน์แต่ไม่เพียรสร้างสรรค์ประโยชน์ เพราะฉะนั้นจะต้องเน้นเรื่องของการสื่อสารหรือการใช้ภาษา ให้รู้จักอ่าน ให้รู้จักเขียน และการรู้จักคิด เริ่มตั้งแต่การรู้จักคิดเลข เป็นต้น ซึ่งเป็นวิชาที่เรียกกันว่า เบสิกส์ แล้วโยงสู่ปฏิบัติการเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม

ปัจจุบันประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็เริ่มหันกลับมายอมรับว่า วิชาพื้นฐานหรือการศึกษาวิชาทั่วไปอย่างกว้างๆ เหล่านี้แหละที่มีความสำคัญยิ่ง บางที่เราไปเอาใจใส่วิชาการอะไรต่างๆ อย่างที่เรียกว่าวิชาชำนาญพิเศษลึกซึ้งลงไป แต่ผู้ที่จะไปศึกษาวิชาการเหล่านั้นขาดพื้นฐานในการสื่อสาร การรู้จักคิด และการทำจิตใจให้ประณีต ก็ทำให้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ คือไม่ได้ประโยชน์ที่แท้จริงจากวิชาการเหล่านั้น

การสร้างพื้นฐานของความเก่งก็ต้องเริ่มจากการฝึกให้รู้จักคิดและรู้จักสื่อสาร การฟังและการพูด ซึ่งขยายสู่การอ่านและการเขียน นำระบบไหลเวียนของความคิดให้ดำเนินไป เป็นแหล่งก่อต่อขยายถ่ายทอด และสืบสานอารยธรรมของมนุษยชาติ จึงเป็นเรื่องที่จะต้องเน้นให้เห็นความสำคัญกันให้มาก ศิลปศาสตร์มีบทบาทครอบคลุมแดนแห่งกิจกรรมด้านนี้ของมนุษย์ และเป็นฐานที่สร้างความพร้อมในการที่จะศึกษาและในการที่จะถือเอา

ประโยชน์ได้จากวิชาการอื่นๆ พร้อมทั้งเป็นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วย เพราะฉะนั้น ศิลปศาสตร์จึงเป็นวิชาที่จะมาแก้ไข ปัญหาแห่งความไม่สัมฤทธิ์ผลของวิชาชำนาญพิเศษทั้งหลาย และทำให้การพัฒนาคนได้ผลตรงตามวัตถุประสงค์

นอกจากการพัฒนาศักยภาพในด้านความรู้คิด และการสื่อสาร ซึ่งเป็นทุนพื้นฐานในการพัฒนาความเก่งแล้ว ภารกิจสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ การปรับทิศทางของการใช้ทุนนี้ เพื่อให้ นำความรู้จักคิด และความสามารถในการสื่อสารนั้นไปใช้ในทางที่ สร้างสรรค์ ไม่ใช่เป็นการทำลาย อันนี้ก็เป็นเรื่องใหญ่ ที่จะทำให้ดี และมีความสุข สรุปแล้วงาน ๒ ชั้นนี้ก็คือการพัฒนาคนในขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นภารกิจของศิลปศาสตร์

วิชาการจำพวกที่เรียกว่า ศาสนาก็ตาม ปรัชญาก็ตาม สิ่ง ที่เรียกว่าจริยธรรมก็ตาม เป็นเรื่องของการที่จะปรับทิศทางของการ ใช้ทุนพื้นฐานแห่งศักยภาพของมนุษย์ให้เป็นในทางสร้างสรรค์ ข้อ นี้ก็ต้องเน้นมาก ถ้าทำอย่างนี้ได้ เราจะสามารถบูรณาการศิลป- ศาสตร์ลงไป ในกิจกรรมทุกอย่างของชีวิต หมายความว่า กิจกรรม ทุกอย่างของชีวิต จะต้องเป็นเวทีบูรณาการของศิลปศาสตร์ทั้งหมด

เราจะสามารถใหม่ ที่จะบูรณาการศิลปศาสตร์ให้ลงไป ใน กิจกรรมทุกขณะของชีวิต ถ้าทำได้ จึงจะถือว่าศิลปศาสตร์ประสบความสำเร็จ มิฉะนั้นศิลปศาสตร์ก็จะเป็นวิชาที่แปลกแยกจากชีวิต เป็นวิชาการอย่างทีกล่าวเบื้องต้นว่าแห้งแล้งไม่มีชีวิตชีวา เพราะ มันเชื่อมต่อเข้ากับชีวิตไม่ได้ ถ้าจะเชื่อมต่อเข้ากับชีวิตได้ ก็ต้อง เข้าไปสู่ชีวิตที่เป็นอยู่ทุกขณะ ซึ่งมีทางที่จะเป็นไปได้ ศิลปศาสตร์

ทุกอย่างนั้น เราสามารถนำมาบูรณาการให้เข้าไปอยู่ในกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตที่เป็นจริง เริ่มด้วยการบูรณาการศิลปศาสตร์ลงไป ในกิจกรรมการศึกษาพื้นฐาน

กิจกรรมการศึกษาพื้นฐานขอเสนอไว้ในที่นี้ ๕ ประการด้วยกัน ซึ่งเป็นเรื่องง่ายๆ ในชีวิตประจำวัน ถ้าศิลปศาสตร์ไม่เอาใจใส่ แม้แต่กิจกรรมในชีวิตประจำวัน ที่เป็นของสามัญนี้ มันก็จะไม่สามารถลงไปถึงชีวิตที่เป็นจริงได้อย่างแน่นอน ดังเช่นในปัจจุบันนี้ เด็กไทยของเรามีปัญหาอย่างไร เราจะแก้ที่จุดไหน

ขอยกตัวอย่าง เวลานี้น่าจะยอมรับกันพอสมควรว่า เด็กของเรามีความอ่อนแอมาก เนื่องจากตกอยู่ภายใต้การครอบงำของลัทธิบริโภคนิยม บริโภคนิยมนี้ทำให้คนเสพมาก บริโภคมาก การที่จะเสพมาก หรือบริโภคมาก ก็ต้องรู้ความต้องการในการเสพบริโภคให้มาก คือให้เป็นคนไฝเสพไฝบริโภค คนที่ต้องการเสพบริโภคก็คือ คนที่ต้องการได้รับการบำรุงปรนเปรอ คนที่ชอบการบำรุงปรนเปรอ ก็คือ ต้องการมีความสุขโดยไม่ต้องทำอะไร คือเป็นฝ่ายรับการที่เขาจะมาบำเรอปรนเปรอ หรือเป็นฝ่ายเสวยความสุข ซึ่งก็คือเป็นผู้ไม่ต้องทำอะไร หมายความว่า ความสุขอยู่ที่การได้รับหรือคนอื่นทำให้ โดยที่ตนเองไม่ต้องทำอะไร

เมื่อตกอยู่ใต้อำนาจลัทธิบริโภคนิยมนี้ คนจะอ่อนแอลงไปโดยไม่รู้ตัว จนกระทั่งกลายเป็นว่าไม่อยากทำอะไร เพราะการกระทำก็คือ การที่ว่าจะต้องลำบาก จะต้องมีความทุกข์ สำหรับคนที่ต้องการจะเสพให้เขามำเรอตน การกระทำคือความทุกข์ เมื่อการกระทำเป็นความทุกข์ คนก็ไม่อยากทำ ไม่อยากสร้างสรรค์ ซึ่งเป็น

ปัญหายิ่งใหญ่ที่การศึกษาจะต้องแก้ไขได้

การศึกษาที่ถูกต้องจะทำให้คนเข้มแข็ง จะทำให้การกระทำเป็นความสุข ซึ่งมีทางที่จะทำได้ โดยเริ่มจากชีวิตประจำวัน และนี่แหละคือภารกิจพื้นฐานของศิลปศาสตร์ เพราะฉะนั้นจึงเสนอกิจกรรมการศึกษาพื้นฐาน ๕ ประการ ซึ่งเป็นการศึกษาแท้ที่จะต้องเริ่มตั้งแต่ในครอบครัวเป็นต้นไป

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนเริ่มกินอยู่เป็น

กิจกรรมการศึกษาพื้นฐาน ข้อที่ ๑ คืออะไร ศิลปศาสตร์จะต้องนำการศึกษาเข้าไปสู่ทุกชั้นทุกตอน และทุกด้านทุกแดนในชีวิตของมนุษย์ ให้มนุษย์มีความสามารถที่จะดำเนินชีวิตที่ดี ด้วยการหัดให้รู้จักดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่กิจกรรมอย่างแรกในชีวิตประจำวัน และนี่ก็คือการพัฒนาคนในด้านการเสพบริโภคนั่นเอง เพราะว่าชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ในความหมายขั้นพื้นฐานอย่างหนึ่งก็คือเรื่องของการเสพบริโภค ยิ่งมาถึงยุคนี้สังคมยิ่งเน้นมากในเรื่องของการเสพบริโภคนี้ จนเรียกว่ายุคบริโภคนิยม ซึ่งไปไกลสุดโต่งจนทำให้มนุษย์เข้าใจว่า ความสุขจะได้มาด้วยการเสพบริโภค

การศึกษาจะมาช่วยแก้ปัญหานี้ด้วยการหัดให้คนบริโภคด้วยปัญญา คนนั้นโดยมากไม่ได้บริโภคด้วยปัญญา คือไม่มีความรู้เข้าใจ แม้แต่วัตถุประสงค์ของการบริโภคอาหารว่ากินเพื่ออะไร ไม่เข้าใจและไม่เคยคิดเลย ได้แต่กินไปเรื่อยๆ เมื่อไม่คิดไม่เข้าใจก็กินด้วยโมหะ หรือบริโภคด้วยโมหะ คือบริโภคด้วยเพียงต้องการ

เสพเท่านั้น บางทีก็เป็นการบริโภคเพื่อสนองค่านิยมในทางสังคม เช่น สมองความรู้สึกอยากไก่เก๋อวดเด่นอวดมี ไม่เคยคิดว่าที่บริโภคนี้แท้จริงบริโภคเพื่ออะไร

การศึกษาในความหมายพื้นฐาน คือการทำให้คนรู้จักดำเนินชีวิตด้วยปัญญา การดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ก็เริ่มที่การกินอยู่ด้วยปัญญา คนเราตั้งแต่เกิดมาก็ต้องกินอยู่เสพบริโภค การศึกษาจึงเริ่มได้ทันทีที่เด็กเกิดมา การศึกษาแท้จริงเริ่มต้นที่บ้าน คือที่การเลี้ยงดูเด็กนั่นเอง และแท้จริง การเลี้ยงดูนั้นแหละคือการให้การศึกษา เพราะการเลี้ยง คือการช่วยเหลือโอกาสและเกื้อหนุนให้เด็กฝึกหัดพัฒนาตนเอง เพื่อที่เขาจะสามารถดำเนินชีวิตให้เป็นไปด้วยดีด้วยตนเองได้ต่อไป

ดังนั้น การศึกษาที่แท้จริงจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับชีวิตตั้งแต่ความเป็นอยู่ประจำวัน ตามหลักที่ว่าการศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือกินอยู่โดยใช้ปัญญา โดยเฉพาะการบริโภคด้วยปัญญา เช่นบริโภคอาหารให้เป็นการบริโภคเพื่อสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิต โดยมีความรู้ความเข้าใจว่าชีวิตของเรานี้ต้องการกินอาหารเพื่ออะไร เมื่อเรารู้ความต้องการนี้ และรู้วัตถุประสงค์นี้ ปัญญาก็เกิดขึ้น จากนั้นการบริโภคพอดีหรือการกินเป็นก็จะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงต้องเริ่มการศึกษาด้วยการหัดดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ที่จุดตั้งต้นคือหัดกินอยู่บริโภคด้วยปัญญา ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการกินเป็นบริโภคเป็น คือเริ่มดำเนินชีวิตเป็น

เวลานี้ต้องพูดว่า คนส่วนมากกินไม่เป็น เพราะเราไม่ได้ฝึกหัดเรื่องนี้กันมาตั้งแต่ต้น เด็กเกิดมาในสังคมนี้ พ่อแม่ก็ได้แต่

สนองความต้องการเสพ ให้เขาได้กินเพื่ออร่อย แต่ไม่เคยสอนให้คิดและให้รู้ว่ากินอย่างไรจึงจะถูกต้องกินอย่างไรคือกินด้วยปัญญา กินอย่างไรคือกินเป็น กินอย่างไรจะกินพอดี แล้วจะเกิดผลเป็นประโยชน์แก่ชีวิต ทำให้ได้คุณภาพชีวิต

ถ้าการศึกษาไม่ช่วยให้คนดำเนินชีวิตเป็น แม้แต่กินอยู่ก็ยังไม่เป็น จะเรียกว่าเป็นการศึกษาได้อย่างไร และบุคคลนั้นจะพัฒนาไปด้วยดี นำความสวัสดิมาให้แก่ชีวิตของตนเองและแก่สังคมได้อย่างไร

นี่เป็นกิจกรรมพื้นฐานของการศึกษาเรื่องที่ ๑ ที่จะต้องทำให้ได้ ซึ่งจะทำให้เด็กเกิดความกล้าหาญ เกิดความภูมิใจในตนเอง มีความมั่นใจในการกระทำของตน ซึ่งเป็นความมั่นใจที่เกิดจากปัญญา อันเป็นความมั่นใจที่แท้จริงเด็ดขาดที่สุด ถ้าเขากินเป็น บริโภคเป็น คือบริโภคด้วยปัญญา เขาจะพูดกับตัวเองว่า ที่เราบริโภคนี้ เราบริโภคด้วยความรู้ ด้วยปัญญา เพื่อสนองความต้องการที่แท้จริงของชีวิต ชีวิตของเราต้องการสิ่งนี้ เราทำถูกต้อง เขาจะมีความมั่นใจในตนเอง และจะไม่ไหลไปตามกระแสค่านิยมที่ฟุ่ฟ่าไอ้อวดกันว่ากินอย่างนี้จึงจะโก้ ต้องกินมีอละเป็นพันเป็นหมื่น เขาจะไม่หวั่นไหวถ้าเขามีความมั่นใจว่าเขากินด้วยปัญญา ที่รู้และทำตรงตามความจริง

แต่เวลานี้เด็กไม่มีฐานหรือจุดยืนนี้ จึงกลายเป็นคนเลือนลอย ฉาบฉวย ผิวนิรนัย ได้แต่หวั่นไหวไปตามแรงชักจูงและกระแสค่านิยมของสังคมว่า ต้องกินอย่างนั้นจึงจะโก้ ต้องกินอาหารชนิดนั้น ยี่ห้อ นั้น ที่นั้น ราคาเท่านั้น ต้องใช้เสื้อผ้า ต้องใช้กระเป๋า ยี่ห้อ

นั่น จากประเทศนั้น โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ที่เป็นความจริงของเหตุผล กลายเป็นสังคมแห่งการอวดโก้ประกวดประชัน เป็นสังคมที่เอาแต่จะสนองความต้องการเสพบริโภค ก็เลยอยู่ได้อำนาจแห่งอิทธิพลของลัทธิบริโภคนิยมอย่างเต็มที่ ถูกเขาหลอกหาผลประโยชน์ได้โดยไม่รู้เท่าทัน เรียกได้ว่าอยู่ได้ความครอบงำของโมหะ ถ้าจะแข่งขันก็กลายเป็นการแข่งขันโมหะ แทนที่จะแข่งขันในเรื่องทางปัญญา จึงมีแต่จะอ่อนแอลงไป นี่คือการถามพื้นฐานของการศึกษาข้อที่ ๑ ซึ่งจะต้องถามว่า ศิลปศาสตร์จะช่วยมนุษยชาติด้วยการศึกษาพื้นฐานประการแรกนี้ได้หรือไม่

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนใช้อินทรีย์เป็น

กิจกรรมพื้นฐานของการศึกษาประการที่ ๒ ก็เป็นเรื่องในชีวิตประจำวันของมนุษย์ และยังเป็นเรื่องของการศึกษาอย่างชัดเจนเลยทีเดียว กล่าวคือ มนุษย์เป็นอยู่ด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของตน ที่ทางพระเรียกว่า อินทรีย์ คือเราใช้ตา ดู หู ฟัง จมูกดม กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และใจก็คิดอะไรต่างๆ และในเรื่องนี้ก็มีปัญหาว่า เราใช้ตา ดู หู ฟัง เป็นต้น เพื่ออะไร เรื่องนี้คนมักไม่คิดพิจารณา

เราพูดได้ว่า ที่ตา ดู หู ฟัง เป็นต้นนั้น เราใช้มันเพื่อสนองความต้องการ ๒ อย่าง

ความต้องการอย่างที่ ๑ คือ ความต้องการเสพ ซึ่งเป็นด้านความรู้สึกว่า ตาอยากดูรูปสวยงามให้สบาย หูอยากฟังเสียงไพเราะให้ชื่นใจ เป็นต้น แล้วก็สนุกสนานบันเทิงไป นี่คือการใช้ตา ดู

หูฟัง เพื่อการเสพ

ความต้องการอย่างที่ ๒ คือ **ความต้องการศึกษา** หมายถึง ใช้ตา ดู หูฟัง เพื่อเรียนรู้ หรือเพื่อสนองความต้องการที่จะรู้ เพราะมนุษย์จะดำรงชีวิตอยู่ได้ จะต้องรู้สิ่งต่างๆ เพื่อจะปฏิบัติต่อมันได้ ถูกต้อง มนุษย์จึงต้องการรู้สิ่งต่างๆ และเขาก็รู้ได้ด้วยการใช้ ตา หู จมูก ลิ้น คือตา ดู หูฟัง เป็นต้น ซึ่งทำให้ได้รับข้อมูลแล้วก็เรียนรู้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เรียกว่าใช้อินทรีย์เพื่อการศึกษา

เป็นอันว่ามนุษย์ใช้ตา ดู หูฟัง เพื่อเสพ กับเพื่อศึกษา ถ้าเขาใช้ตา ดู หูฟัง เพียงเพื่อเสพหรือเพื่อสนองความรู้สึกเรื่อยไป เขาก็ไม่มีการพัฒนา แต่พอเขาเริ่มใช้ตา ดู หูฟังเพื่อการศึกษา เช่น เพื่อรู้เข้าใจข้อมูลหรือประสบการณ์ต่างๆ เขาก็เริ่มพัฒนา เมื่อมนุษย์เริ่มพัฒนาด้วยการรู้จักใช้อินทรีย์เพื่อการศึกษาอย่างนี้ เราก็เรียกเขาว่าเป็นนักศึกษา **ความเป็นนักศึกษาจึงเริ่มที่การใช้อินทรีย์เพื่อศึกษา** คือ ใช้ตา ดู หูฟัง เป็นต้น เพื่อเรียนรู้ ดังนั้น การฝึกการใช้อินทรีย์เพื่อการเรียนรู้ จึงเรียกว่าเป็นการหัดเป็นนักศึกษา ซึ่งจะทำให้ใช้อินทรีย์เป็น คือดูเป็น ฟังเป็น เป็นต้น ที่ทำให้บุคคลพัฒนาชีวิตของเขาต่อไปได้ อย่างนี้การศึกษาจึงจะเป็นของแท้ คือเป็นกิจกรรมของชีวิต มิฉะนั้นก็ไม่ใช่ว่าการศึกษาที่เป็นชีวิตจริง

การเป็นนักศึกษา ถ้าเอาแค่เพียงรูปแบบว่าแต่งตัวอย่างนั้น อย่างนี้ หรืออยู่ในระบบทางสังคมที่จัดแบ่งว่าอยู่ในชั้นนั้นชั้นนี้ ชั้นนั้นชั้นนี้ ระดับนั้นระดับนี้ ก็เป็นนักศึกษาโดยสมมติคือตามที่ตกลงกันเท่านั้นเอง แต่การศึกษาที่แท้ที่อยู่ในชีวิตที่เป็นอยู่จริงของเขา จะต้องถามว่าความเป็นนักศึกษาที่แท้จริงมีอยู่ในตัวเขาหรือ

เปล่า การที่จัดตั้งระบบขึ้นมาให้มีรูปแบบว่าเรียนในชั้นนั้น ในสถาบันอย่างนั้น จึงจะเป็นนักศึกษานั้น ที่แท้แล้วอาจจะไม่มีความเป็นนักศึกษาเลยก็ได้ ความเป็นนักศึกษาที่แท้ต้องอยู่ในชีวิตที่เป็นอยู่จริง

พอคนเริ่มรู้จักใช้ตา ดู หูฟัง ไม่ใช่เพียงเพื่อเสพ แต่ใช้เพื่อการศึกษาเท่านั้น เขาก็เริ่มเป็นนักศึกษาทันที นี่คือการศึกษานี้ของชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์ การศึกษาจะต้องเข้าไปให้ถึงที่นี่ ซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานเท่านั้นเอง เป็นอันว่า การศึกษาเริ่มต้นที่ไหน ก็เริ่มจากตา หูฟังเป็นนั่นเอง

เมื่อคนใช้ตา หูฟังเป็น คือใช้เพื่อการศึกษา ก็จะทำให้ได้คุณภาพชีวิต อย่างตา ดูทีวี เมื่อยังไม่มีการศึกษา ก็ดูเพื่อเสพ เพื่อบริโภค เพื่อสนุกสนานบันเทิงอย่างเดียว แต่พอดูทีวีเพื่อศึกษาก็เริ่มได้ความรู้ ได้ความเข้าใจ ได้คติ ได้สิ่งที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตของตน เป็นต้น ต่างกันทันที

ปัญหาหนักของการศึกษาไทยปัจจุบันอยู่ตรงนี้ คือเด็กของเราใช้อุปกรณ์ทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะทีวี ที่เป็นอุปกรณ์เทคโนโลยีประเภทสื่อสารข้อมูล ในทางที่เป็นไปเพื่อเสพ ไม่ใช่เพื่อศึกษา

อาตมภาพเคยสัมภาษณ์เด็กๆ ที่มาที่วัด หลายรายเป็นเด็กอายุสัก ๑๑-๑๒ เรียน ป.๕ ป.๖ ก็ถามว่าหนูดูทีวีวันละกี่ชั่วโมง เด็กบอกว่า ถ้าเป็นวันธรรมดาเรียนหนังสือ ก็ดู ๒-๓ ชั่วโมง ถ้าเป็นวันเสาร์-อาทิตย์ก็ดูทั้งวัน ได้ถามเด็กต่อไปว่า ที่หนูดูทีวีนี้ ดูเพื่อเสพหรือเพื่อศึกษา ตอนแรกเด็กไม่เคยได้ยินศัพท์นี้ ก็อาจจะงง

บ้าง แต่เดี๋ยวกเดียวแกก็เข้าใจ แกแยกได้ไว ถามว่าหนูดูเพื่อเซฟกีเปอร์เซนต์ ดูเพื่อศึกษากีเปอร์เซนต์ เด็กคนหนึ่งตอบว่าหนูดูเพื่อเซฟ ๙๙% แต่เดี๋ยวกกลับตา บอกว่าไม่ใช่ๆ มากกว่านั้น หนูดูเพื่อเซฟต้องว่า ๑๐๐% เลย

ถามว่าทำไมหนูจึงดูเพื่อเซฟมาก แกบอกว่า กีรายการมันมีแต่อย่างนั้น และหนูก็ชอบด้วย ก็เลยถามว่า หนูดูเพื่อเซฟกับเพื่อการศึกษาอย่างไหนถูกต้อง แกก็ตอบว่าดูเพื่อศึกษาซึ่งจะถูกต้อง อ้าว ถ้าอย่างนั้นหนูทำไมดูเพื่อเซฟ ๙๙% จะถูกหรือ แกก็บอกว่าไม่ถูก อ้าว ถ้าไม่ถูก จะทำอย่างไรดี เราควรจะแก้ไขดีไหม เด็กก็ว่าดี

ถ้าอย่างนั้นเรามาทกลงกันใหม่เอาใหม่ ว่าต่อไปนี้หนูจะดูเพื่อเซฟกีเปอร์เซนต์ และดูเพื่อศึกษากีเปอร์เซนต์ แกก็บอกว่าเอาอย่างละ ๕๐ แล้วกัน ดูเพื่อเซฟ ๕๐ เพื่อศึกษา ๕๐ ก็บอกว่านี่หนู พระไม่เรียกร้องจากเด็กมากหรอก เพราะเห็นใจเด็ก เราอยู่ในสังคมปัจจุบันก็เป็นอย่างนี้ เราอยู่ในสังคมบริโภคนิยมก็มีการเซฟมาก เพราะฉะนั้นพระให้หนูยังเซฟมากอยู่ เอาอย่างนี้ก็แล้วกันอย่าถึงกับ ๕๐-๕๐ เลย เอาเป็นว่า ต่อไปนี้เริ่มกันด้วยการฝึกให้ดูเพื่อศึกษามากขึ้น และดูเพื่อเซฟให้น้อยลงบ้าง เอาอย่างละเท่าไรดี

ต่อรองกันไปมา ในที่สุด ก็ตกลงกันได้ว่า ต่อไปนี้หนูจะดูเพื่อเซฟ ๗๐% เพื่อศึกษา ๓๐% ก็บอกว่าตอนนี้เอาเท่านี้ก่อน พบกันคราวหน้าค่อยมาตกลงกันก้าวต่อไป

อันนี้คือปัญหาที่สำคัญของสังคมไทย เป็นปัญหาที่ผู้ใหญ่

ก่อตั้ง หรือเป็นผู้นำ คือผู้ใหญ่ของเราใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีทั้งหลาย เช่น ทีวี เป็นต้น เพื่อการเสพมากกว่า ที่ใช้เพื่อการศึกษา และสร้างสรรค์แทบไม่มี คนไทยที่ใช้อุปกรณ์เทคโนโลยีเพื่อศึกษา และสร้างสรรค์นั้นน้อยอย่างยิ่ง และในการพัฒนาเด็กเราก็ไม่ได้เอาใจใส่เรื่องนี้ด้วย เด็กของเรามักจะใช้ทีวีและผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีอย่างอื่น เพื่อการเสพบริโภคเป็นหลักไปหมด อันนี้จะเป็นอันตราย เพราะเมื่อเราให้เขาใช้เพื่อเสพ เขาก็จะไม่พัฒนา เพราะไม่มีการศึกษาเกิดขึ้น

ตัวเด็กเองก็ไม่พัฒนา และจะเป็นปัญหาแก่พ่อแม่ เพราะต้องบำรุงบำเรอกันเรื่อยไป เขาจะเรียกร้องสิ่งเสพบริโภคจากพ่อแม่ และสังคมของเราก็จะกลายเป็นเหยื่อ เพราะเป็นสังคมที่ผลิตไม่เป็น ได้แต่บริโภค ก็จึงต้องรับสิ่งผลิตสำเร็จรูปจากสังคมอื่น สังคมอื่นเขาก็เอาสังคมเราเป็นเหยื่อ เราก็ต้องหาเงินมาเพื่อจะซื้อเราก็จ่าย และเราก็ต้องตามเขา เพราะสังคมของนักเสพบริโภคนั้นผลิตไม่เป็น จึงต้องคอยดูว่า เขามีอะไรออกมาใหม่ๆ ก็คอยรับเมื่อคอยรับก็ต้องคอยตาม เป็นทั้งตามทั้งรับทั้งเป็นเหยื่อด้วยหมดเลย ไม่เป็นสังคมที่จะเป็นผู้นำไปได้

ในทางตรงข้าม เมื่อเด็กรู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตาหู หนูฟัง เป็นต้น เพื่อการศึกษาหรือเพื่อการเรียนรู้ เขาก็จะพัฒนาความ^{ใฝ่}รู้ หรือความ^{ใฝ่}ศึกษาขึ้นมาด้วย และคนที่มีความ^{ใฝ่}ศึกษาหรือ^{ใฝ่}รู้ก็จะมีความสุขจากการศึกษาหรือจากการเรียนรู้ เพราะการเรียนรู้ทำให้เขาได้สนองความ^{ใฝ่}รู้ คือสนองความต้องการศึกษานั้น

ยิ่งกว่านั้น ความรู้ทำให้เขาแยกได้ระหว่างภาวะที่ควรจะเป็น

และภาวะที่ไม่ควรจะเป็นของสิ่งนั้นๆ หรือแยกได้ระหว่างภาวะที่ดีที่สมบูรณ์ กับภาวะที่ไม่ดีที่ไม่สมบูรณ์ของทุกสิ่งที่เขาได้เห็น เพราะฉะนั้น เขาจึงก้าวต่อไปสู่ความต้องการให้ดี และความต้องการทำให้มันดี ที่เรียกว่าความใฝ่สร้างสรรค์ ซึ่งจะทำให้เขาก้าวสู่ความเป็นนักสร้างสรรค์ต่อไป

ถ้าใครก้าวขึ้นมาในด้านรูปแบบสู่ความเป็นนักศึกษาแล้ว แต่ยังไม่รู้จักใช้อินทรีย์เพื่อการศึกษา ไม่รู้จักใช้ตา หู เพื่อการเรียนรู้ คือยังใช้อินทรีย์ไม่เป็น และยังไม่ได้พัฒนาความใฝ่ศึกษาหรือใฝ่รู้ขึ้นมาเลย เขาจะเป็นนักศึกษาที่แท้จริง คือมีความเป็นนักศึกษาโดยเนื้อหาระที่ถูกต้องตามสัจจะภาวะได้อย่างไร

ฉะนั้น จะต้องถือเป็นเรื่องใหญ่ว่า การศึกษาเริ่มต้นที่การใช้ตา หู ฟังให้ถูกต้องนี้เอง ถ้าเราไม่แก้ไขปัญหากันที่นี้ ก็จะไม่สามารถพัฒนาคนให้ถูกวิธี และเมื่อพัฒนาไม่ถูกวิธี ก็ยากที่จะพัฒนาให้ได้ผลดี ไปๆ มาๆ จะกลายเป็นว่า ทั้งที่เล่าเรียนไป แต่คนก็ไม่พัฒนา ถ้าเป็นอย่างนั้น ศิลปศาสตร์ก็จะไม่เกิดประโยชน์ที่แท้จริง

การศึกษาสืบต่อสู่การสร้างสรรค์

กิจกรรมพื้นฐานการศึกษาข้อที่ ๓ ก็สัมพันธ์กับข้อก่อน ที่ว่า หัดเป็นนักศึกษา โดยรู้จักใช้ตา หู ฟังเป็นเมื่อกี้ ส่วนข้อที่ ๓ นี้ ก้าวต่อไปอีกขั้นหนึ่ง คือหัดเป็นนักสร้างสรรค์ เมื่อหัดเป็นนักศึกษาแล้ว ต้องหัดต่อไปให้เป็นนักสร้างสรรค์ และหาความสุขจากการสร้างสรรค์ คนที่เป็นนักศึกษาจะมีความสุขจากการเรียนรู้ฉันใด

คนที่เป็นนักรัสร้างสรรคก็มีความสุขจากการทำให้ดีขึ้นนั้น

การสร้างสรรค์คืออะไร คือการทำให้มันดี อะไรยังไม่ได้ก็อยากให้มันดี การที่จะให้มันดีก็ต้องทำให้มันดี นี่เรียกว่าการสร้างสรรค คนที่มีความปรารถนาจะสร้างสรรคก็จึงทำอะไรต่ออะไรให้มันดี และไม่ว่าจะทำอะไร ก็จะทำให้ดีที่สุด ไม่ใช่ทำพอเสร็จ

เมื่ออยากทำให้มันดี เรียกว่ามีความใฝ่สร้างสรรค แล้ว เขาก็จะมีความสุขจากการกระทำ อันนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ถ้าเมื่อไรมนุษย์มีความสุขจากการกระทำ ซึ่งหมายถึงการกระทำในทางที่ดีที่สร้างสรรคแล้ว นี่ก็คือความสำเร็จของชีวิตและสังคม

แค่เริ่มใช้ตาดูหูฟังเป็น ด้วยการรู้จักใช้มันเพื่อการศึกษาเท่านั้น มนุษย์ก็เริ่มพัฒนาแล้ว ที่นี้พอมนุษย์ก้าวขึ้นอีกขั้นหนึ่งมาเป็นนักรัสร้างสรรค เขาจะก้าวจากการใช้ตาดูหูฟังเพื่อศึกษา มาสู่การใช้สมองและมือเพื่อสร้างสรรค แต่คนที่ใช้ตาดู หูฟัง เพื่อเสพ ก็จะใช้สมองและมือเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ สองขั้นนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าเราสร้างนักศึกษาได้ ถ้าเขาเป็นนักศึกษาแท้จริงแล้ว ก็มั่นใจได้เลยว่าเขาจะพัฒนาต่อไปสู่ความเป็นนักรัสร้างสรรค และโลกจะปลอดภัย เพราะว่าเขาจะใช้ตาดูหูฟังเพื่อศึกษา และใช้สมองกับมือเพื่อสร้างสรรค

เวลานี้โลกมีปัญหามากเพราะเราไม่ได้ฝึกคนตามแนวทางนี้ แต่เรากลับไปกระตุ้นร้ําให้เขาเป็นนักเสพ เมื่อเขาเป็นนักเสพ เขาก็จะเป็นนักแย่งชิง นักได้นักเอา เพราะฉะนั้นโลกก็ต้องมีปัญหาอย่างแน่นอน เพราะเมื่อเขาใช้ตาดู หูฟังเพื่อเสพ เขาก็ใช้สมองและมือเพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ดังที่กล่าวมา

เมื่อมนุษย์เริ่มเป็นนักสร้างสรรค์ เขาก็เริ่มโยงความสุขของตนเองกับความสุขของคนอื่น ความสุขนี้แต่เดิมเป็นแบบแย่งชิง เพราะคนที่ยังไม่ศึกษา ชีวิตยังไม่พัฒนา ก็ดำเนินชีวิตโดยใช้อินทรีย์เพื่อเสพ และความสุขของเขาก็อยู่ที่สิ่งเสพบริโภค เพราะฉะนั้นความคิดความปรารถนาของเขาจึงอยู่ที่ว่าฉันจะต้องได้ต้องเอา ส่วนคนอื่นก็คิดเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ต้องแย่งชิง เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เมื่อฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งก็เสีย เมื่อฝ่ายหนึ่งสุขอีกฝ่ายหนึ่งก็ทุกข์ สุขของเรากับสุขของเขาไม่ได้มาด้วยกัน เพราะเป็นสุขแบบแก่งแย่งและแบ่งแยก

แต่พอคนเราเริ่มศึกษาและสร้างสรรค์ เขาก็เริ่มโยงความสุขของตนเองกับความสุขของคนอื่นให้เข้ากันได้ เพราะเขาต้องการทำให้ทุกสิ่งมันดีงามหมด เมื่อเห็นอะไรก็ตามเขาก็อยากให้มันดีไปทุกอย่าง เห็นพื้นก็อยากให้มันสะอาด เห็นถ้วยชามที่ตนกินอาหารก็อยากให้มันหมดจดเรียบร้อย เห็นช้อนก็อยากให้ขาวผ่องเกลี้ยงเกลา เห็นมือเท้าของตนเองก็อยากให้สะอาดและสมบูรณ์ ฯลฯ เห็นอะไรหรือไปเกี่ยวข้องกับอะไรก็อยากให้มันดีไปหมด

พออยากให้มันดีแล้ว ต่อไปการศึกษาก็มาช่วยให้มองกว้างออกไป อยากให้ทั้งโลกและมวลมนุษยดีงามมีความสุข ตื่นเช้าขึ้นมาก็คิดว่าทำอย่างไรจะให้โลกนี้สดสวย ทำอย่างไรจะให้สภาพแวดล้อมต่างๆ งดงามสดใส ทำอย่างไรจะให้เมืองไทยเป็นดินแดนที่น่ารื่นรมย์ น่าอยู่น่าอาศัย ประชาชนมีความสุขวิไล ทำอย่างไรจะให้คนทั้งโลกมีความสุข อยู่วัดก็ตั้งใจว่าทำอย่างไรจะให้วัดของเรา นี้ ญาติโยมมาแล้วมีจิตใจราเริงเบิกบานผ่องใสสดชื่น มีแต่ความ

คิดอย่างนี้ที่เป็นทางสร้างสรรค์ พอตั้งใจดีอย่างนี้แล้ว ก็เริ่มทำเพื่อ
ความดีความงามของสรรพสิ่งและเพื่อความสุขของสรรพสัตว์

ถึงตอนนี้ จิตใจก็ประณีตละเอียดละไมยิ่งขึ้น เอื้อโอกาสแก่
ความเจริญงอกงามของความรู้สึกลึกซึ้งในความดีความงามของ
ผู้คนและสิ่งทั้งหลาย และความสุขของตนเองก็หมายถึงความสุข
ของผู้อื่นด้วย เพราะเมื่อตนเองไม่สร้างสรรค์ต้องการทำอะไรให้มัน
ดี ก็ต้องทำเพื่อสนองความต้องการนั้น แล้วตนเองจึงจะมีความสุข
ดังนั้น เมื่อทำให้คนอื่นมีความสุข ทำให้โลกนี้สดใสสวยงามน่ารื่นรมย์ได้
ก็สมใจปรารถนาของตน ตนเองก็มีความสุขจากการเห็นคนอื่น
เป็นสุขและเห็นสิ่งทั้งหลายดีงาม เพราะฉะนั้นนักสร้างสรรค์จึงโยง
ความสุขของตนกับความสุขของคนอื่นได้เป็นการก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง
ถ้าใช้ศิลปศาสตร์ถูกต้องแล้ว ก็จะนำไปสู่การพัฒนาคนให้เป็นนัก
สร้างสรรค์และมีความสุขจากการสร้างสรรค์นั้นได้

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักจัดการชีวิตของตน

กิจกรรมการศึกษาพื้นฐานประการที่ ๔ คือ การฝึกหัดจัดการ
การจัดการเป็นเรื่องใหญ่มากในสังคมปัจจุบัน โลกยุคนี้เขาถือว่า
การจัดการมีความสำคัญอย่างยิ่ง มีตั้งแต่การจัดการในธุรกิจ
ตลอดจนการจัดการในระดับชาติ คือ การบริหารประเทศ การ
จัดการเริ่มที่ไหน เมื่อไร ก็เริ่มที่ชีวิตของแต่ละคน พร้อมกับการเริ่ม
ดำเนินชีวิต

พอเริ่มดำเนินชีวิต คนก็ต้องเรียนรู้หรือฝึกหัดที่จะจัดการกับ
ชีวิตของเขา และสิ่งแวดล้อมที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้อง ซึ่งหมายความว่า

ว่าเรื่องนี้จะต้องฝึกหัดกันตั้งแต่เด็ก ให้เด็กรู้จักจัดการกับชีวิต ความเป็นอยู่ของตนเอง เช่น จัดระเบียบความเป็นอยู่ และจัดสรร สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และนี่ก็คือวินัยนั่นเอง วินัยก็คือ ความสามารถในการจัดการ เริ่มแต่จัดการกับตนเองด้วยการรู้จัก จัดระเบียบชีวิต จัดการสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งจัดการใน เรื่องเวลา แล้วก็จัดระบบในทางสังคม คือจัดระบบกิจการต่างๆ

การจัดการที่เรียกว่าวินัยนี้ คือการจัดสรรโอกาส วินัยนั้นเรา มักจะมองในความหมายที่แคบ และเป็นความหมายเชิงลบ ว่า เป็นการบังคับควบคุม ซึ่งไม่ใช่ความหมายที่ถูกต้อง วินัยนั้นทาง พระแปลว่านำไปให้วิเศษ หมายความว่า ทำให้ดีขึ้น มีความหมาย สัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนา คือการที่เริ่มสามารถจัดสรรโอกาส ให้เกิดขึ้นในชีวิต เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตนั้น ให้ดีขึ้น เช่น อยู่ในบ้านหรือแม้แต่อยู่ในห้องประชุมนี้ เราก็เริ่ม จัดการชีวิตและสิ่งแวดล้อมของเราให้มีระเบียบ เพื่อให้การอยู่รวม กันและกิจการงานของเราเกิดมีโอกาสดีขึ้นจากความเป็นระเบียบ ระบบนั้น

ยกตัวอย่าง เมื่ออยู่ในบ้านเราก็ต้องมีวินัย คือต้องจัดสรร ระเบียบสิ่งของต่างๆ และความเป็นไปในบ้านนั้น เช่นถ้ามีโต๊ะ มี ก้าอี้ มีสิ่งของวางเกื่อนกลาดไปหมด ก็เรียกว่าขาดวินัย คือขาด การจัดการ ขาดการจัดระเบียบระบบซึ่งทำให้เกิดสภาพขาดโอกาส ดีขึ้น จะเดินออกจากห้องนอนไปถึงประตูบ้าน ปรากฏว่าต้องเดิน หลีกโน่น หลีกนี้ ชนโน่นชนนี้ กว่าจะไปถึงประตูเสียเวลาดังหลาย นาที บางทียังกระทบอะไรเจ็บตัวอีก หรืออาจจะถึงกับล้มไปเลย

เป็นการเสียเวลาและเกิดความขัดข้องต่างๆ มากมาย แต่ถ้าคนมีวินัย ก็จัดระเบียบบ้าน โดยจัดโต๊ะ จัดเก้าอี้ จัดสิ่งของให้มันอยู่ในที่ควรอยู่ ที่จะให้เกิดโอกาสขึ้นมา พอจัดดีเรียบร้อยแล้ว ช่องที่ควรเดินก็กว้างก็โล่ง เดินจากห้องนอนไปถึงประตู เดินพรวดเดียวถึงเลย ไม่เสียเวลาและปลอดภัยด้วย นี่คือนวินัย หรือการจัดสรรโอกาส

ถ้าไม่มีวินัย โอกาสก็หมดไป ชีวิตของคนที่ไม่รู้จักวินัย เช่น ไม่รู้จักจัดสรรเวลา ก็จะสับสนและสูญเปล่า ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอน ทำอะไรไม่ได้เท่าไร เสียประโยชน์ที่ควรได้ กลายเป็นว่าเวลาหมดไปแต่คนไม่ได้พัฒนา ระบบในสังคมมนุษย์ก็เกิดจากการรู้จักจัดการ คือนวินัย วินัยจึงเป็นเรื่องแรกในการฝึกคน เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงเน้นเรื่องศีล ซึ่งก็คือ ความมีวินัยนั่นเอง

วินัยคือตัวการฝึก เครื่องฝึก หรือข้อกำหนดในการฝึก ส่วนคุณสมบัติของคนที่ฝึกตนตามนั้นเรียกว่าศีล ในภาษาไทยความหมายเคลื่อนหรือแคบลงไป ศีลกลายเป็นคำที่มีความหมายจำกัดเฉพาะแค่เรื่องศีล ๕ หรือเป็นเรื่องของวัดวาอารามไปเลย ความหมายของคำว่าศีลกับวินัยก็เลยสับสนพร่ามัวหรือกลายเป็นคนละเรื่อง ไปๆ มาๆ ก็เกิดมีการใช้คำว่า “มีวินัย” ซึ่งที่จริงควมามีวินัยก็คือศีลนั่นเอง

เป็นอันว่า วินัยนี้เป็นเรื่องใหญ่ เป็นการพัฒนาคนขั้นแรก คือการหัดจัดการกับชีวิตของตนและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องให้ได้ผลดี เป็นการพัฒนาในการจัดการ โดยเริ่มที่จัดระเบียบชีวิต จัดการสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง และจัดระบบกิจการต่างๆ แล้วขยายกว้าง

ออกไปสู่การจัดระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง ซึ่งล้วนเป็นการจัดสรรโอกาส ทั้งจัดโอกาสให้แก่ชีวิตของตนเอง และจัดสรรโอกาสให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วย โดยที่จะต้องมีการยอมคือการให้แก่งัน

มนุษย์เริ่มการให้แก่งันด้วยการมีวินัย พอมีวินัยเราก็รู้จักยอมให้แก่งันคนอื่นบ้าง เช่น เมื่อเราขับรถไป ถ้าจะปฏิบัติตามวินัยในกฎจราจร เราจะต้องยอมให้คนอื่นด้วย ไม่ใช่เอาแต่ตัวเอง ถ้าเอาแต่ใจตนเอง คนอื่นติดขัดเราเองก็ติดขัด เลยติดขัดไปหมด แต่ถ้ายอมให้แก่งัน โดยแต่ละคนยอมให้โอกาสแก่งันคนอื่น คนอื่นก็ไปได้และเราก็ไปได้ด้วย วินัยจึงเป็นทั้งการจัดสรรโอกาสให้แก่ชีวิตตนเอง และเป็นการจัดสรรโอกาสให้แก่สังคม ซึ่งรวมทั้งตนเองและเพื่อนมนุษย์ด้วย จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เราจะต้องฝึกหัดวินัยกันตั้งแต่ในบ้าน ต่อไปถึงโรงเรียน มหาวิทยาลัย และที่ทำงาน ตลอดจนบนท้องถนน และที่ทั่วไป รวมทั้งการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมทั้งหลาย

วินัยในความหมายของการจัดการอย่างนี้ บางที่เราอาจจะมองข้ามไป เพราะมัวไปมองแต่เรื่องใหญ่ๆ ข้ามขั้นตอนแบ่งแยกกันออกไป เช่นระบบเศรษฐกิจ ระบบทางการเมือง และระบบอื่นๆทางสังคม แต่ไม่เคยรู้จักจัดระบบระเบียบชีวิตของตนเองเลย จึงจัดการกับชีวิตของตนเองไม่เป็น จัดชีวิตนั้นให้เป็นอยู่และดำเนินไปด้วยดีไม่ได้ เพราะไม่ได้ฝึก ไม่ได้หัดกันไว้ เพราะฉะนั้น การหัดจัดการนี้จึงเป็นกิจกรรมการศึกษาพื้นฐานข้อที่ ๔ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาคน

การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักสัมพันธ์เชิงให้

กิจกรรมการศึกษาพื้นฐานข้อที่ ๕ คือการหัดเป็นนักให้ ต่อจากการเป็นนักศึกษา ก็เป็นนักสร้างสรรค์ พร้อมนั้นก็เป็นการจัดการ ที่นี้ก็เป็นนักสัมพันธ์เชิงให้

โลกในยุคบริโภคนิยมนี้ จะหล่อหลอมให้คนมีความโน้มเอียงไปในการไฝ่เสพบริโภคมากขึ้น เมื่อไฝ่เสพบริโภคก็คิดแต่จะได้จะเอา จะแย่งชิงและเอาเปรียบกัน ทำให้เกิดการเบียดเบียนกันและความเดือดร้อนในสังคม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในเชิงลบหรือในทางทำลาย ทำให้คนมองกันด้วยความรู้สึกหวาดระแวงไม่ไว้วางใจ ตลอดจนมองเพื่อนมนุษย์เป็นช่องทาง หรือเป็นเครื่องมือในการหาผลประโยชน์แก่ตนเอง อย่างที่เรียกว่ามองคนอื่นเป็นเหยื่อ ในขณะที่ตนเองคิดหาช่องทางจะเอาจากเขา ตนเองก็หวาดระแวงไม่ไว้วางใจ กลัวว่าคนอื่นก็จะหาทางเอาจากตัวเช่นเดียวกัน ในสภาพเช่นนี้ คนจะไม่มีความสุขในการอยู่ร่วมกันกับเพื่อนมนุษย์

การศึกษาที่แท้จะต้องช่วยให้คนอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ได้อย่างดีและมีความสุขจากการอยู่ร่วมกันนั้นมากขึ้นๆ ไม่ใช่ปล่อยลงเรากลือกันมาว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะต้องอยู่รวมกันและอยู่ด้วยกัน เขาจะต้องได้รับความสุขจากการอยู่ร่วมกับคนอื่น และช่วยให้คนอื่นมีความสุขในการอยู่ร่วมกับเขา เขาจะต้องเป็นส่วนร่วมที่ช่วยให้เพื่อนมนุษย์ทั้งสังคมได้รับประโยชน์และมีความสุขเพื่อความเจริญงอกงามและดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืน การศึกษาที่ไม่สนองเหตุผลที่ถูกต้องตามธรรมชาติอย่างนี้ จะเรียกว่าเป็นการ

ศึกษาไม่ได้ จะเป็นได้ก็เพียงการศึกษาเทียมหรือการศึกษาเพียงโดยชื่อ

เพราะฉะนั้น การศึกษาในด้านหนึ่งจึงหมายถึงการเรียนรู้ หรือฝึกหัดที่จะอยู่ร่วมด้วยดีกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม หรือการรู้จักสัมพันธ์กับผู้อื่นในทางที่เกื้อกูลและกลมกลืน การศึกษาจึงเป็นการฝึกหัดหรือพัฒนาคนให้มีจิตใจไมตรี มีความเป็นมิตร มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น มีเมตตากรุณา หรือใช้คำที่บางท่านเสนอเพื่อให้สอดคล้องกับความใฝ่รู้หรือใฝ่ศึกษา และความใฝ่สร้างสรรค์ในข้อก่อนๆ ว่า *ความใฝ่ช่วยเหลือ*

ความเป็นมิตร และความมีใจใฝ่ช่วยเหลือ แสดงออกเป็นความสัมพันธ์ในทางช่วยเหลือร่วมมือ ซึ่งทำให้คนต้องหัดอยู่ร่วมกัน หัดพูดจาสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดี และความรู้สึกที่ดี ตลอดจนความสามัคคี ที่ทุกคนมีความรู้สึก การแสดงออกและการกระทำที่เอื้อต่อกัน โดยเฉพาะจะต้องเน้นการหัดให้รู้จักสื่อสารที่จะทำให้เกิดการสร้างสรรค์ และส่งเสริมสันติสุขของมนุษย์ ทั้งของบุคคล และของสังคม

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาในความหมายด้านนี้ จึงหมายถึงการหัดความสัมพันธ์เชิงช่วยเหลือ หรือหัดความสัมพันธ์เชิงให้ เมื่อคนสัมพันธ์กับผู้อื่นเพียงด้วยความปรารถนาจะเอาเพื่อตัว ก็ยังไม่เริ่มมีการศึกษา แต่การศึกษาจะเริ่มต้น เมื่อคนเริ่มรู้จักมีความสัมพันธ์เชิงให้

การให้นั้นมีหลายอย่างหลายประการ ไม่ใช่เฉพาะให้วัตถุสิ่งของเงินทอง อาจจะให้ความร่วมมือ ให้เรี่ยวแรงกำลังทำการ

ให้คำแนะนำ ให้ความรู้ ให้คำปลอบโยน ให้คำสนับสนุน ให้กำลังใจ ให้น้ำใจ ให้อภัย ตลอดจนให้โอกาส ซึ่งทั้งหมดนั้นก็มิสสาระอยู่ที่การทำให้แต่ละบุคคลอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยความสุข และทำให้สังคมยั่งยืนมั่นคงมีสันติสุข ในแง่นี้จึงกล่าวว่าการศึกษาริเริ่มต้นเมื่อคนรู้จักสัมพันธ์เชิงให้ และการหัดเป็นนักให้ จึงเป็นกิจกรรมการศึกษาพื้นฐานประการที่ ๕

การหัดเป็นนักให้ และการที่จะรู้จักสัมพันธ์เชิงให้ จะต้องมาด้วยกันกับความไม่ช่วยเหลือ เมื่อความไม่ช่วยเหลือเกิดขึ้น นอกจากทำให้มีการให้แก่ผู้อื่นแล้ว ก็จะทำให้คนมีความสุขจากการให้ด้วย

การมีความสุขจากการให้จึงเป็นคุณประโยชน์ที่ตามมาเองจากการพัฒนาคนด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง ตรงข้ามกับคนที่ขาดการศึกษาไม่ได้พัฒนา ซึ่งจะมีความสุขแต่เพียงจากการได้การเอา

การเป็นนักได้นักเอา เมื่อแสดงออกในทางก้าวร้าวรุนแรง ก็ทำให้กลายเป็นนักแก่งแย่งช่วงชิง ทำให้เกิดการเบียดเบียนทำร้ายและทำลายกัน แต่อาจจะแสดงออกในทางตรงข้าม คือ เป็นนักขอและนักรอรับ ถ้าเป็นนักขอและนักรอรับก็จะเป็นคนที่อ่อนแอ ไม่เป็นนักสร้างสรรค์ ถ้าเป็นนักเอา นักได้ นักแย่งชิง ก็อาจจะแข็งแรงแต่แข็งแรงในทางทำลาย ก็ไม่ดีทั้งคู่ ที่พอดีคือเป็นนักให้

คนจะเป็นนักให้ก็ต้องมีสิ่งที่จะให้ ด้วยการพัฒนาและสร้างสรรค์ทำให้มีขึ้นมา และการที่มีขึ้นมาของนักให้นั้น จะมีความหมายในเชิงสัมพันธ์กับประโยชน์ของผู้อื่นด้วย คือไม่ใช่มีเพื่อเห็นแก่ตัว เพื่อเอาไว้คนเดียว เพื่อจะสนองความไม่เสพบริโภค

ของตน ซึ่งจะทำให้เกิดความเดือดร้อนเบียดเบียนกันในสังคม แต่ความเป็นนักให้ที่ผลักดันการสร้างสรรค์ให้มีขึ้นมา จะหมายถึงการมีที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่นด้วย เพราะฉะนั้นจึงเชื่อมโยงประโยชน์ของตนกับประโยชน์ผู้อื่นได้

ในสังคมไทยของเรานี้ เราได้เน้นเรื่องการให้ขึ้นมาจนกระทั่งว่าสังคมของเราเป็นสังคมของคนที่ยิ้มแย้ม แจ่มใส เป็นสังคมแห่งน้ำใจ เป็นสังคมของนักให้ เราเน้นคติเรื่องเทศน์มหาชาติ เรื่องเวสสันดร เน้นทานบารมี จนกระทั่งบางทีก็ชักจะเอียงข้างไป แต่รวมความก็คือว่าเราเน้นมาแล้ว เป็นข้อดีที่เด่นแห่งสังคมของเรา เพียงแต่ว่าเราจะต้องระวังไม่ได้เอียงดิ่งเกินไป คือจะต้องไม่ลืมนุรณาการ ทานการให้จะต้องไปบูรณาการกับองค์ธรรมหรือคุณสมบัติข้ออื่นด้วย ไม่ใช่เน้นแต่ทานอย่างเดียว ถ้าเน้นทานอย่างเดียวก็จะกลายเป็นเรื่องของการแยกส่วนเหมือนกัน แต่เมื่อมองในแง่ของทานสังคมไทยนี้ได้ฝึกฝนพัฒนามาตั้งแต่วัยเด็กทีเดียว ให้รู้จักให้ ให้เป็นนักให้ เด็กที่อยู่ในครอบครัว เริ่มต้นพ่อแม่ก็หัดให้ รู้จักตัดกบตร เป็นต้น จนกระทั่งการให้กลายเป็นเรื่องสามัญในสังคมไทย ซึ่งทำให้คนไทยมีความพร้อมที่จะให้อยู่ตลอดเวลา

การเป็นนักให้เป็นลักษณะของคนที่เข้มแข็ง แต่เวลานี้เรากำลังลืมหักข้อนี้ เรากำลังจะทำให้คนไทยเป็นนักขอรับความช่วยเหลือ และเป็นนักขอ ถ้าเป็นนักขอและเป็นนักขอรับความช่วยเหลือก็จะอ่อนแอ และไม่พัฒนาตน และจะไม่มีการสร้างสรรค์เพื่อให้มีสิ่งที่ตนจะได้ให้แก่คนอื่นบ้าง ฉะนั้น ถ้าคนอ่อนแออย่างนี้สังคมก็พัฒนาไม่ได้ ชีวิตของบุคคลก็ไม่พัฒนา

ถ้ามีจะนั้นก็ไปอีกสุดชั่วตรงข้ามเลย คือพัฒนาคนให้เป็นนักเอาหรือนักแย่งชิง เพื่อสนองลัทธิบริโภคนิยมในระบบแข่งขัน ที่จะทำให้ตัวเองมีเศษมีบริโภคนิยมให้มากที่สุด เพราะฉะนั้นจึงต้องเอาให้มากที่สุด ให้ได้ผลประโยชน์เหนือผู้อื่น แล้วก็ต้องแย่งชิงกัน ถ้าอย่างนี้ก็เป็นการพัฒนาความเข้มแข็งในระบบแข่งขัน ระบบแข่งขันก็เข้ามาสนองลัทธิบริโภคนิยม ก็เลยไปกันได้ดี คือแข่งขันกันเพื่อให้ได้ผลประโยชน์มากๆ และกระตุ้นเร้าให้คนอยากเสพบริโภคแล้วมาซื้อสินค้าของตนให้มากๆ เพื่อจะได้ชนะการแข่งขัน ตามวงจรที่ว่า ถ้าคนไม่นิยมบริโภค เขาก็ไม่ซื้อสินค้า ระบบแข่งขันก็ไปไม่รอด ถ้าจะชนะในระบบแข่งขันก็ต้องได้ผลประโยชน์ให้มากที่สุด แต่การที่จะได้ผลประโยชน์มากที่สุดก็ต้องให้คนนิยมบริโภค คนจะได้มาซื้อสินค้าให้มาก ระบบนี้ไปๆ มาๆ ก็เลยทำให้คนมองคนเป็นเหยื่อไปหมด

พอพัฒนาความเป็นนักแย่งนักเอาเก่งเข้าๆ ก็เป็นผู้ชนะ เมื่อชนะก็เป็นผู้ประสบความสำเร็จในระบบแข่งขัน นักแย่งนักเอา ก็มองอะไรๆ เป็นผลกำไรไปหมด *ความสำเร็จคืออะไร ความสำเร็จคือการชนะการแข่งขัน* หมายความว่าอย่างไร หมายความว่าได้กำไรสูงสุด เมื่อถามว่าความสำเร็จของมนุษย์คืออะไร แทนที่จะเข้าใจว่า ความสำเร็จของมนุษย์ คือการทำชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น เดียวนี้แทบจะไม่มีใครพูด แต่กลายเป็นว่า ความสำเร็จคือการได้กำไรสูงสุด แต่ถ้ามองให้ตรงความจริง ความสำเร็จที่แท้ของมนุษย์คืออะไร แน่نونว่าความสำเร็จของมนุษย์ก็คือการทำชีวิตนี้และสังคมให้ดีขึ้น แต่เดี๋ยวนี้มีใครก็คนที่คิดถึงความสำเร็จในความ

หมายเช่นนี้

ฉะนั้นจึงต้องพูดว่า เวลานี้สังคมกำลังเดินไปในทางที่เป็นอันตราย คือในเส้นทางของการทำลายที่เป็นด้านลบแล้ว เพราะฉะนั้นจะต้องรีบแก้ไข เราจะปล่อยให้คนมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะแย่งชิง เป็นนักเอานักได้ หรือในทางตรงข้ามอ่อนแอ กลายเป็นนักรอรับ หรือเป็นนักขอ ไม่ได้ทั้งสิ้น แต่จะต้องฝึกหัดคนไทยให้เป็นนักให้ คือให้มีความสามารถในการที่จะให้ด้วย และให้มีสิ่งที่จะให้แก่คนอื่นด้วย คนไทยจะต้องเป็นนักให้ความช่วยเหลือ ไม่ใช่เป็นนักขอความช่วยเหลือ หรือเป็นนักรอรับความช่วยเหลือ

การที่สังคมของเรามีสิ่งที่จะให้แก่ผู้อื่นได้นั้น จะต้องแยกว่าเป็นการมีในทางวัตถุอย่างหนึ่ง มีในทางจิตใจอย่างหนึ่ง .และมีในทางปัญญาอย่างหนึ่ง

สังคมที่เลิศที่สุด ก็คือสังคมที่มีสิ่งที่จะให้แก่ผู้อื่นในทางปัญญา คือมีความรู้ มีวิชา มีภูมิปัญญาที่จะให้แก่ผู้อื่น สังคมที่มีปัญญาที่จะให้แก่ผู้อื่น จะเป็นสังคมที่เป็นผู้นำได้อย่างแท้จริง

เวลานี้เราต้องรอรับจากเขาแทบทุกอย่าง รอรับทั้งวัตถุ รอรับทั้งสภาพจิตใจไม่เสพบริโภค รอรับทั้งด้านปัญญา เช่นวิชาการ รวมทั้งเทคโนโลยี ถ้าอย่างนี้เราก็ต้องเป็นผู้ตามเรื่อยไป เราจะต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้ให้ แต่ให้วัตถุยังไม่พอ เพราะว่าวัตถุเป็นเพียงปัจจัยที่จะหนุนให้มีชีวิตที่ดั่งาม เพื่อเราจะได้พัฒนาจิตใจและปัญญา ความเป็นนักให้ที่แท้จริงหมายถึงการมีภูมิธรรมภูมิปัญญาที่จะให้แก่ผู้อื่นซึ่งจะเป็นการสร้างความเป็นผู้นำอย่างแท้จริง

สังคมไทยจะต้องพยายามพัฒนาคนไทยให้เป็นคนที่มีความ

เข้มแข็งอย่างที่กล่าวมานี้ ไม่ใช่ให้เป็นนักขอหรือนักขอรับความช่วยเหลือ

แม้แต่เวลานี้มีการเลือกตั้ง ชาวบ้านก็มองผู้แทนในแง่ว่า เราเลือกผู้แทนคนนี้เพื่อเขาจะได้ไปเอาผลประโยชน์มาให้แก่เรา ให้แก่ถิ่นของเรา เรื่องนี้ที่จริงเมื่อมองตามสภาพปัญหาเฉพาะหน้าก็น่าเห็นใจอยู่บ้าง แต่คงจะมัวเห็นใจกันอยู่ไม่ได้ เพราะมันไม่พอสำหรับการพัฒนาชีวิตและสังคมที่แท้จริง

คนไทยของเราจะต้องเก่งเหนือชั้นนั้นขึ้นไป คือ ต้องสามารถมองว่า เราเลือกผู้แทนคนนี้ไปก็เพื่อที่เขาจะได้เป็นตัวแทนที่จะนำเอาภูมิธรรมภูมิปัญญาของพวกเรา ไปช่วยไปร่วมในการสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติ เรามีอะไรที่จะให้แก่สังคมนี้ และแก่โลกนี้ทั้งหมด ไม่ใช่จะเป็นเพียงผู้รับจากเขา

เวลานี้คนไทยเรามองเรื่องอะไร แม้แต่มองผู้แทนก็มองแต่ในแง่ที่จะรอรับ ว่าเขาจะเอาอะไรมาให้แก่เรา แล้วก็เลือกเขาเพราะเชื่อว่าเขาจะเอาอะไรมาให้แก่ตน เหมือนกับว่าผู้แทนนั้น ไม่ใช่ตัวแทนของตนที่จะไปทำอะไรให้แก่ประเทศชาติ แต่เป็นคนอื่นที่จะเอาอะไรมาให้แก่ตนเอง ถ้าอย่างนี้จะเป็นผู้แทนได้อย่างไร เรื่องนี้เป็นปัญหาใหญ่ ฉะนั้นจะต้องพัฒนาความเป็นนักให้ ผู้มีความสุขจากการให้ ให้เกิดขึ้นให้ได้

การศึกษาเป็นเรื่องใหญ่ยิ่ง เพราะเป็นสาระที่สร้างความเป็นมนุษย์ และทำให้มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ในที่นี้ได้กล่าวถึงจริยธรรมในฐานะคู่เสมอกันกับการศึกษา กล่าวคือ การศึกษาเป็นการฝึกฝนหรือพัฒนาคน และจริยธรรมก็คือการดำเนินชีวิตของคนที่มี

การฝึกฝนหรือได้พัฒนาตนแล้ว ทั้งชีวิตและสังคมของมนุษย์จะดีงามและงอกงามก็ด้วยการศึกษาและจริยธรรมนี้

เป็นอันว่า ในที่นี้ได้กล่าวถึงกิจกรรมการศึกษาพื้นฐานไว้ ๕ ประการด้วยกัน ขอทวนย้าดังนี้

๑. พัฒนาการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา โดยเริ่มที่การบริโภคด้วยปัญญา หรือกินเป็น ใช้เป็น
๒. พัฒนาความเป็นนักศึกษา ด้วยการใช้อินทรีย์เพื่อศึกษา คือใช้ตาหูฟังเพื่อเรียนรู้และสนองความใฝ่รู้หรือใฝ่ศึกษา เช่น ดูเป็น ฟังเป็น
๓. พัฒนาความเป็นนักสร้างสรรค์ ผู้มีความสุขจากการกระทำ และหาความสุขจากการกระทำเพื่อสนองความใฝ่สร้างสรรค์
๔. พัฒนาความเป็นนักจัดการ ด้วยการมีวินัย ที่ทำให้สามารถจัดระเบียบชีวิตความเป็นอยู่ จัดสภาพแวดล้อม และจัดระบบกิจการทางสังคม ให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนา
๕. พัฒนาความเป็นนักสัมพันธ์เชิงให้ ผู้มีความสุขจากการกระทำเพื่อสนองความใฝ่ช่วยเหลือ

หลักทั้ง ๕ นี้เป็นการฝึกตนและฝึกคนชั้นพื้นฐานในทางธรรม

ข้อ ๑ เรียกว่า การบริโภคด้วยนิสสรณปัญญา คือปัญญาที่ทำชีวิตให้เป็นอิสระ โดยบริโภคอย่างไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และเป็นการบริโภคพอดี หรือกินพอดี เรียกว่า โภชนะมัตตัญญูตา แปลว่า ความรู้จักประมาณในการบริโภค

ข้อ ๒ เรียกว่า อินทรีย์สังวร คือการใช้อินทรีย์อย่างมีสติรักษา

ซึ่งทำให้การดู การฟังเป็นต้น ไม่เป็นเหตุชักนำตนไปสู่การถูกโมหะ และอกุศลทั้งหลายครอบงำ แต่ทำให้ได้ปัญญา และสิ่งดีงามที่เสริมคุณภาพชีวิต

ข้อ ๓ เรียกว่า ฉันทะ แปลว่าความอยากทำ หรือใฝ่ทำ ซึ่งครอบคลุมทั้งความใฝ่รู้ ใฝ่ดี และใฝ่ทำให้มันดีหรือใฝ่สร้างสรรค์ ฉันทะนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมูล คือเป็นต้นตอของกุศลธรรมทุกอย่าง และเป็นบุญนิमितของชีวิตที่ดีงาม ดุจแสงอรุณเป็นเครื่องหมายแสดงล่วงหน้าว่าดวงอาทิตย์จะอุทัย

ข้อ ๔ เรียกว่า ศีล คือการตั้งอยู่ในวินัย หรือเรียกอย่างคนสมัยนี้ว่า ความมีวินัย หมายถึงการจัดระเบียบประพฤติกรรมทางกายและวาจา ในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางสังคมและทางวัตถุทั่วไป ให้เกื้อกูลและกลมกลืน เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเกิดโอกาสในการพัฒนาต่อไป

ข้อ ๕ เรียกว่า ทาน คือการให้ การเผื่อแผ่แบ่งปัน รวมไปถึงสังคหวัตถุข้ออื่นๆ ทั้งหมด ซึ่งเป็นอาการแสดงออกของความใฝ่ช่วยเหลือ อันเกิดจากคุณธรรมในจิตใจ กล่าวคือ เมตตา(เป็นมิตรกับทุกคน) กรุณา(ช่วยคนทุกข์หรือคนมีปัญหา) และมุทิตา(ส่งเสริมคนดี คนมีสุข คนประสบความสำเร็จ) ภายในดุลยภาพแห่งอุเบกขา(เป็นกลางเพื่อรักษารธรรม)

หลักการนี้จะเรียกว่าเป็นจริยธรรมพื้นฐาน ๕ ประการก็ได้ และเราสามารถทำให้สำเร็จได้ด้วยการบูรณาการศิลปศาสตร์เข้ามาในกิจกรรมทุกอย่างของชีวิต และการที่จะบูรณาการอย่างนี้ให้สำเร็จได้ก็คือ การที่มันเรียกร้องด้วยตัวของมันเอง ให้เรานำเอา

ศิลปศาสตร์เข้ามาสู่ชีวิตจริง เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม จนกระทั่งสภาพอย่างนี้กลายเป็นความจริงของชีวิตและสังคมไปเลย

ถ้าเราสามารถสถาปนาการศึกษาพื้นฐานนี้ได้ การพัฒนามาก็จะมีฐานที่ตั้งแล้วก็จะดำเนินไปด้วยดี และมีความยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่มีการพัฒนาคนเป็นแกนกลางอย่างแท้จริง ซึ่งนำไปสู่ผลสัมฤทธิ์ที่มุ่งหมายของการพัฒนาได้จริง รวมทั้งการที่จะพัฒนาเด็กให้เป็นคนที่มีคุณสมบัติพร้อมทั้ง ๓ ประการ คือ ทั้งเก่ง ทั้งดี และทั้งมีความสุข รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียว

แต่ถ้าขาดจริยธรรมพื้นฐานหรือขาดการศึกษาพื้นฐานเหล่านี้แล้ว ก็หมายถึงการที่เราสูญเสียการพัฒนาขั้นพื้นฐาน หรือสูญเสียฐานของการพัฒนา เมื่อการพัฒนาไม่มีฐาน กลายเป็นการพัฒนาที่เสียฐานหรือเป็นการพัฒนาที่ไร้ฐาน ก็ย่อมเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน และจะต้องพังทลายอย่างแน่นอน

เพราะฉะนั้น จะต้องเรียกร้องต่อวงการการศึกษา ให้มาช่วยกันให้การศึกษายุคใหม่ โดยเฉพาะถ้าศิลปศาสตร์ดำเนินการศึกษาตามบทบาทนี้ ศิลปศาสตร์ก็จะเป็นศาสตร์ที่มีคนเป็นศูนย์กลาง สามารถนำทางการพัฒนายุคใหม่ที่ตกลงกันว่าให้เป็นการพัฒนาที่มีการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง ซึ่งจะเป็นการสร้างฐานของการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนให้สำเร็จได้สืบต่อไป

อาตมภาพขอจบการบรรยายเพียงเท่านี้ ขอถวายพระพร